INHOUD

Titel	Auteur	Pag.
• Op zoek naar ecohumanistische deugden	*Floris van den Berg*	2
• Vrijdenken en veganisme	*Willem Vermaat*	3
• Demodic	*Leon Wecke*	5
• De tien aanbevelingen van het ecohumanisme	*Floris van den Berg*	6
• Eindelijk: Kinderombudsman tegen jongens-besnijdenis	*Anton van Hooff*	7
• Mammie waar komt mijn religie vandaan?	*René van Elst*	8
• Verlichtingsborrel	*René van Elst*	10
• De Anton Constandse-lezing en de benoeming tot Vrijdenker van het Jaar 2014	*Dik Kruithof*	11
• Fundamentele vragen over het strafrecht	*Jeroen ten Voorde*	12
• Hafid Bouazza Vrijdenker van 2014	*Anton van Hooff*	15
• De Oxford Verklaring inzake de Vrijheid van Denken en Meningsuiting	*Redactie*	16
• “Aju paraplu!”	*Leon Wecke*	17
• Gods woord niet meer alleen voor ouderlingen	*René van Elst*	18
• Vanwaar de fobie voor seks bij de Judaïstische religies?	*Frans Couwenberg*	19
• “Dat heeft niks met de islam te maken!”	*Thomas Spickmann*	22
• Over soort, gemeenschap en basso continuo	*Enno Nuy*	23
• “Is God Dood?” - Discussie over de Rol van Religie in Onderwijs en Onderzoek	*René van Elst*	28
• Beschaving is beschaafd straffen – waarom mensenrechten superieur zijn aan de sharia	*Floris van den Berg*	31
• Modern bijgeloof	*Frans Bijlsma*	34
• De Nobelprijs voor Malala	*Thomas Spickmann*	36
• Een mal bewijs voor het bestaan van God	*Jan Willem Nienhuys*	37
• Een atheïst bezoekt… deel 2: Rafaël Evangelisch Centrum Amersfoort	*Marlies de Jel*	39
• De oeroude aspecten van stammenstrijd	*Ben Warner*	43

Op zoek naar ecohumanistische deugden

voor een wereld met minder leed en meer geluk

Floris van den Berg

(1973; milieufilosoof; lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis)

Deugdethiek is een filosofisch-ethische theorie die net als andere ethische theorieën antwoord zoekt op de vraag: hoe moet ik leven? Dit antwoord wordt door deugd-ethici geformuleerd in termen van deugden. Deugden zijn disposities in gedrag en houding die kunnen worden aangeleerd in onderwijs, opvoeding en training.

Het is van groot belang dat in onderwijs en opvoeding niet alleen bepaalde deugden worden aangeleerd, maar moreel goede deugden. Het aanleren van (religieuze) deugden als blinde gehoorzaamheid aan gezag, jaloezie, geloof, volgzaamheid, lijdzaamheid, machismo, onverschilligheid, intolerantie, agressie en ongevoeligheid heeft een verderfelijke invloed op de kwaliteit van het goede leven en de samenleving als geheel.

Verschillende filosofen hebben zich beziggehouden met de deugdethiek, zoals Thomas van Aquino, David Hume, Friedrich Nietzsche, Elizabeth Anscombe, Richard Taylor en Alasdair MacIntyre.

De vraag is hoe deugden zelf gerechtvaardigd kunnen worden. Daarvoor is een andere ethische theorie nodig. Aristoteles meende dat de door hem voorgestelde deugden zouden leiden tot geluk *(eudaimonia)*. **Thomas van Aquino**'s ►lijst van deugden bevat deugden waarvan hij meende dat ze leidden tot een godvruchtig leven, een leven zoals god dat met de mens voorhad. Het aanleren van deugden leidt volgens deugd-ethici tot een deugdzaam leven. Mensen die de juiste deugden bezitten, nemen op grond van deze deugden de juiste beslissingen in hun leven en leiden zo het moreel goede leven.

De hieronder genoemde deugden staan in dienst van het morele ideaal van ecohumanisme. Het ideaal van een duurzame samenleving en een levensstijl die anderen geen schade berokkent, maar er juist naar streeft de wereld beter te maken met minder leed en meer geluk. Deze deugden sluiten aan bij de 'Tien Aanbevelingen van Ecohumanisme'. [Zie pag. 6]

1. **Aardig zijn**

Gewoon proberen aardig te zijn tegen iedereen. Aardig zijn als grondhouding. Soms gaat het makkelijker dan anders, als de zon schijnt is het makkelijker om aardig te zijn dan als het regent. Aardig zijn vereist oefening en kost wellicht (soms) moeite. Maar hoe mooi is het niet als je aardig wordt bejegend. Glimlach. Groet mensen. Luister naar anderen.

2. **Hulpvaardigheid**

Hulpvaardigheid gaat een stapje verder dan aardig zijn. Het is proactief kijken of je mensen kunt helpen.

3. **Eerlijk- en oprechtheid**

Eerlijk zijn over wat je kunt en niet kunt, over wat je hebt gedaan en wat je doet. Eerlijk zijn over je motieven. Niet anderen voorliegen, ook niet je kinderen (tenzij je liegen en onoprechtheid met redelijke argumenten kunt rechtvaardigen, als zeldzame uitzondering).

4. **Openheid**

Sta open voor nieuwe ideeën, andere opvattingen, gebruiken, nieuwe indrukken. Die openheid moet niet ten koste gaan van kritische rationaliteit of van het tolereren van intolerantie.

5. **Compassie**

Het koesteren van compassie (mededogen) met andere voelende wezens. In het onderwijs en de opvoeding kan compassie worden aangeleerd en gekoesterd.

6. **Zorgzaamheid**

Kijk of je voor anderen kunt zorgen: zorg voor dieren (in het asiel), zorg voor jouw, en andermans, kinderen (zoals adoptie), zorgen voor de buurt waar je woont, zorg voor de natuur, zorg voor iemand die hulp nodig heeft.

7. **Duurzaamheidsgerichtheid**

Duurzaamheid is de ecologische grondwaarde: alle handelen moet plaatsvinden binnen het raamwerk van duurzaamheid: is een handeling niet duurzaam, dan is hij niet deugdzaam.

8. **Creativiteit**

Koester creativiteit bij jezelf en anderen.

9. **Lef**

Soms vergt het moed om deugdzaam te handelen, zoals om niet te bezwijken aan groepsdruk, om tegen de stroom in te roeien.

10. **Doorzettingsvermogen**

Om dingen te bereiken in het leven, zoals duurzaamheid, is doorzettingsvermogen nodig. Ook is doorzettingsvermogen nodig om je te blijven inzetten voor een betere wereld, in een oceaan van leed en onverschilligheid.

11. **Verantwoordelijkheid**

Neem verantwoordelijkheid voor je eigen daden, ook als je boodschappen doet, ook als je op vakantie gaat.

12. **Tederheid**

Wat zou het leven waard zijn zonder tederheid. Wat die tederheid inhoudt, is aan individuen zelf. Tederheid is aardig zijn met emotie, een gebaar, een woord en, vooral, een aanraking. Aanraken, knuffelen is van ontzettend groot belang. We moeten tederheid koesteren, aanleren, ontwikkelen.

13. **Behoedzaamheid & terughoudendheid**

Wees voorzichtig met wat je doet, kijk uit dat je anderen of de natuur geen schade berokkent. Als je niet weet of iets schade berokkent, doe het dan niet (voorzorgsprincipe).

14. **Bildung**

Probeer je zelf zoveel mogelijk te ontwikkelen en te ontplooien. *Life long learning*. Haal uit je leven wat erin zit; ontplooi je talenten. Grijp de mogelijkheden die er zijn aan.

15. **Coöperatief zijn**

Meer aandacht voor coöperatief in plaats van competitief handelen, vooral in de economie.

Vrijdenken en veganisme

Willem Vermaat

(Vlaardingen, 1989; afgestudeerd van de opleiding Sustainable Development (milieuwetenschappen) en momenteel werkzaam als Junior Docent aan de Universiteit Utrecht. Houdt zich graag bezig met (milieu)filosofie.)

De ethische relatie tussen de mens en niet-menselijke dieren is de afgelopen twee jaar meerdere malen bediscussieerd in De Vrijdenker. Met name over veganisme is al vaker gepubliceerd. Waar de ene auteur stelt dat veganisme een morele plicht is, noemt de ander dit een dogmatische positie en er wordt tegenover gesteld dat het al dan niet eten van dierlijke producten een persoonlijke keuze is waar geen moreel oordeel over te vellen is. Sommige auteurs nemen een tussenpositie in. Zij stellen bijvoorbeeld dat het eten van vlees gerechtvaardigd is, zolang het slachten van het dier zo pijnloos mogelijk gaat. Het debat is onder de zelfbenoemde vrijdenkers nog lang niet beslecht. Integendeel, de felle aanvallen op de positie van anderen getuigen ervan dat dierethiek in het algemeen en veganisme in het bijzonder zijn verworden tot een splijtzwam onder vrijdenkers. Dat kan nooit de bedoeling zijn van het debat. Felle aanvallen, wanneer zij steunen op gegronde argumenten, horen bij het debat. Het doel hiervan is echter dat we allen dichterbij de waarheid en het ethisch juiste weten te komen. Dat is het project van De Verlichting waar vrijdenkers aan werken. In dit artikel beoog ik daarom de discussie rondom veganisme te beschouwen: wat zijn de sterkste argumenten en welke conclusies kunnen we hieruit trekken?

De morele status van dieren

De eerste vraag die beantwoord moet worden, is in hoeverre dieren een morele waarde hebben. Immers, als we over onze omgang met dieren een moreel oordeel vellen, impliceert dit dat dieren een morele waarde hebben. Als daarentegen dieren geen morele waarde hebben, mogen we ze behandelen zoals we willen. In dat geval kan een vrijdenker veganist zijn uit persoonlijke overwegingen, zoals gezond willen leven, maar is veganisme geen noodzakelijke uitkomst van vrijdenken en mag iedereen zelf weten of hij of zij dierlijke producten eet. Wanneer dieren wel morele waarde hebben, dan zegt dat iets over hoe wij dieren zouden moeten behandelen en dat heeft invloed op al ons handelen waarbij dieren betrokken zijn, inclusief onze dieetkeuzes.

Levende wezens en pijn

Om antwoord te geven op de vraag in hoeverre dieren een morele status hebben, is het nuttig eerst de volgende casus te beschouwen. In Nederland loopt inmiddels al een jaar een onderzoek naar iemand die paarden ernstig mishandelt. De mishandelaar verminkt de geslachtsdelen van voornamelijk merries, onder andere met messen, en slaat toe op verschillende plekken in het land. De meeste mensen zullen het erover eens zijn dat het gedrag van de mishandelaar gruwelijk is en zullen dit gedrag veroordelen. Niet alleen omdat de eigenaars van de paarden geschaad worden, maar ook omdat de paarden zelf slecht behandeld worden. Een dier onnodig pijn doen is slecht, simpelweg omdat een dier een belang heeft om geen pijn te hebben. Een dier wil net zo min pijn voelen als een mens en dat lijken we goed te beseffen. Ik heb nog niemand ontmoet die het verminken van paarden moreel acceptabel vindt. Dat we levende wezens niet onnodig pijn doen, lijkt een algemeen gedeeld principe. Het vermogen tot lijden geeft dieren een morele status, omdat ze een moreel belang hebben om geen pijn te voelen. Dit is overigens onafhankelijk van het breed gedragen principe dat onnodig leed slecht is; het is simpelweg een feit. We weten namelijk allen, als wezens die het vermogen tot lijden bezitten, dat we niet willen lijden en dat dit logischerwijs geldt voor allen die kunnen lijden. De consequentie van deze premisse is dat we dieren niet zomaar mogen gebruiken zoals het ons uitkomt. In ieder geval mogen we dieren niet onnodig laten lijden. Hiermee zijn mens en dier overigens nog niet gelijk. Een mens heeft over het algemeen meer belangen. Zo heeft een dier niet veel aan de vrijheid van geloofsovertuiging; die vrijheid hoeft een dier dan ook niet te krijgen. Daarnaast hebben verschillende diersoorten verschillende belangen. Een dolfijn, gevangen in een bassin, zal meer geschaad worden door de gevangenschap dan een mier in een bassin van gelijke grootte, maar dan gevuld met zand. Het algemeen belang van elk wezen dat kan lijden komt echter neer op het voorkómen van leed. Om morele afwegingen te maken is het wel belangrijk te erkennen dat verschillende vormen van leed niet gelijkwaardig zijn. Het leed dat veroorzaakt wordt door het doorsnijden van de keel is erger dan het leed veroorzaakt door een schop waar je niets aan overhoudt, wat weer erger is dan het niet kunnen eten van je favoriete gerecht. Het grootste leed weegt het zwaarst.

Wanneer we dat principe toepassen op de casus van de paardenmishandelaar, krijgen we het volgende: het leed van paarden die verminkt worden weegt zwaarder dan het leed dat een persoon ervaart wanneer zijn of haar vrijheid wordt beknot om paarden te mishandelen. Daarom is het mishandelen van paarden voor de lol moreel verwerpelijk. Maar wat als we dit principe toepassen op de casus van het eten van dierlijke producten? Is er een morele plicht tot veganisme?

Leed in de veehouderij

Om deze vraag te beantwoorden is het

allereerst noodzakelijk te onderzoeken in hoeverre dieren leed wordt aangedaan in de veehouderij. Ik vind dit het moeilijkste deel om te schrijven. Ik weet namelijk niet hoe ik het moet overbrengen. Er is geen twijfel dat dieren in de veehouderij op grote schaal lijden door ons toedoen. Het probleem is echter dat we ziende blind zijn en horende doof. Het gevaar van een abstracte discussie over morele status zoals hierboven, is dat we de feiten uit het oog verliezen. En zelfs als we de feiten benoemen, zoals het feit dat in Nederland ieder jaar meer dan 500 miljoen dieren gedood worden voor consumptie, gaat dat vaak langs ons heen alsof de boodschap voor iemand anders bestemd is. Terloops vangen we wat gegevens op, maar vervreemd als we zijn van de herkomst van ons voedsel, dringen de feiten achter de statistiek niet tot ons door. Wij zien en horen nummers; niet het geloei van de koe die om haar kalf schreeuwt, niet de slachterijen waar het bloed in het rond spat, dat we vertaald hebben in getallen en producten; eindeloze rijen producten vol leed.

Stalin zei dat de dood van één een tragedie is en de dood van miljoenen slechts een statistiek. Laten we daarom eens stilstaan bij een aantal feiten en bedenken dat het om talloze individuen gaat. Vrijwel alle vleeskippen zijn de laatste week van hun leven kreupel, omdat ze bezwijken onder hun eigen gewicht, omdat ze genetisch geselecteerd zijn op snelle groei en vetgemest worden. Bij iedere melkkoe wordt ieder jaar het kalf vlak na de geboorte weggehaald, wat een enorme emotionele pijn veroorzaakt bij zowel moeder als kalf. In de eierindustrie worden alle haantjes op de eerste dag gedood, bijvoorbeeld door vergassing. Van de kippen wordt direct een stuk van de gevoelige snavel verwijderd, omdat ze anders elkaar de rest van hun leven kaal pikken omdat ze met duizenden in één stal worden gehouden. De problemen zijn het ergst in de intensieve veehouderij, waar 95% van alle dierlijke producten vandaan komt, maar veel leed is inherent aan welke vorm van veehouderij dan ook: zoals het scheiden van moeder en kalf, gevangenschap en slacht.

Laat er geen misverstand over bestaan: dieren in de veehouderij zijn niet meer dan een goedkoop productiemiddel. Het feit alleen al dat we termen hebben voor dieren als vleeskip en melkkoe toont aan dat de dieren primair bedoeld zijn om iets op te leveren (vlees, melk). Hun waarde als levende wezens met gevoel wordt niet erkend.

Voedingsstoffen

Kunnen we het consumeren van dierlijke producten hiermee automatisch verwerpen als immoreel? Niet als het leed van dieren een zekere noodzaak heeft, met andere woorden: als we er groter leed mee voorkomen. Dat zou het geval kunnen zijn als we dierlijke producten nodig hebben om in goede gezondheid te overleven. Uit stevig onderbouwd wetenschappelijk onderzoek blijkt dit echter niet het geval te zijn. Toonaangevend is het standpunt van de American Dietetic Association: *"Een uitgebalanceerd plantaardig dieet is gezond, bevat voldoende voedingsstoffen en kan gezondheidsvoordelen opleveren in het voorkomen en behandelen van bepaalde ziektes."*

Slechts één vitamine krijgt een veganist niet via voeding binnen: vitamine B12. Dat hebben we echter te danken aan de industrialisatie. Vitamine B12 wordt geproduceerd door een bacterie die onder andere voorkomt in de bodem en in water. We hebben het aan onze hygiënische levensstijl te danken (bijv. waterzuivering) dat we geen vitamine B12 meer binnenkrijgen via plantaardige voeding. Een veganist moet daarom vitamine B12 met supplementen aan zijn of haar voeding toevoegen. Dit is volledig onschadelijk, net als veganisme zelf; een veganistische levensstijl kan zelfs vele (welvaarts-)ziekten voorkomen. Misschien is een pilletje slikken niet natuurlijk, maar dat zijn vliegvakanties en vrijdenken ook niet.

Ik was ooit bij een kippenboer op bezoek die vertelde dat zijn leghennen na een periode van zo'n twee jaar naar de slachterij gaan, omdat ze dan niet meer productief genoeg zijn. "Dat is niet leuk, maar moet gewoon gebeuren," herhaalde de boer een aantal keer. Maar het hoeft helemaal niet te gebeuren. Het is een rationalisatie die ons in staat stelt de status quo te handhaven zonder ons ongemakkelijk te voelen. Dat iets 'nou eenmaal moet gebeuren', 'de natuur is' of 'altijd zo is geweest' is geen argument om onnodig dierenleed te handhaven.

Wellicht gaat het voor veel lezers ver om de veehouderij als immoreel te bestempelen. Een paard mishandelen is immoreel, dat is duidelijk, maar over het leed dat dieren in de veehouderij systematisch wordt aangedaan is het moeilijker hetzelfde oordeel te vellen. Misschien omdat de veehouderij als gewoon wordt gezien en al jarenlang als geaccepteerd wordt gezien; misschien omdat we zelf aan dit leed bijdragen; misschien om andere redenen. Maar de veehouderij is een systeem waar miljoenen dieren systematisch worden gemarteld en gedood. Het is een systeem dat ik niet zou willen verdedigen.

Atheïsme en veganisme

Vrijdenken leidt tot conclusies. Sommige conclusies staan vast, andere zijn vrijblijvend. Atheïsme is een vaststaande uitkomst, omdat de argumenten – hoe je het ook wendt of keert – slechts tot atheïsme kunnen leiden. Interesse in een bepaalde kunstvorm kan een uitkomst zijn, maar dat is niet noodzakelijk. Het is niet irrationeel om die interesse wel of niet te hebben, zoals godsgeloof dat wel is. Ook is er geen morele plicht, want interesse in kunst of een gebrek aan die interesse veroorzaakt geen slachtoffers. Veganisme is een uitkomst die vaststaat, omdat 'niet-veganisme' (carnisme) slachtoffers maakt.

Voor velen klinkt dit dogmatisch en komt het drammerig over. Maar ik

kan er ook niks aan doen dat het de uitkomst is van kritische reflectie. In De Vrijdenker wordt op de laatste pagina vaak het stuk 'Wat is De Vrije Gedachte?' afgedrukt. Daar is te lezen: “Vrijdenkers verwerpen iedere godsvoorstelling. Daarom is De Vrije Gedachte atheïstisch.” Dat klinkt in eerste instantie dogmatisch. Feit is echter dat er een hele redenering aan voorafgaat. Vrijdenkers zijn die redenering veelal zo vanzelfsprekend gaan vinden, dat deze (gedeeltelijk) weggelaten wordt in discussies. Voor niet-atheïsten is de conclusie van atheïsme onder andere daarom vaak moeilijk te begrijpen. Ze zijn onbekend met de argumenten en kunnen moeilijk uit hun eigen, minder rationele paradigma stappen. Uit eigen ervaring – ik ben religieus opgevoed – kan ik zeggen dat het gevoelsmatig heel moeilijk is om vatbaar te zijn voor argumenten wanneer die uit een hoek komen die lijnrecht tegenover de hoek staan van je eigen opvoeding en omgeving. Hardop zeggen dat ik atheïst ben heeft voor mij altijd nog een bijsmaak, omdat ik weet wat mijn familie ervan denkt. Kritisch denken echter kan dit gevoel overmeesteren en door de argumenten te volgen, probeer ik dichter bij de waarheid te komen. Ik laat me leiden door de rede.

Veganisme vond ik lange tijd grote onzin. Veel wist ik niet af van de melk- of eierindustrie, maar ik vond het radicaal om geen dierlijke producten meer te eten: de dieren in de veehouderij hebben het toch goed? Van het leed wist ik niets af. Ik was niet als veganist geboren en het grootste deel van mijn leven ben ik geen veganist geweest. Totdat ik de feiten en argumenten voor veganisme leerde kennen: ik kon er niet meer omheen.

Ik kan het ook niet helpen. De aarde is altijd al rond geweest, ook toen iedereen dacht dat de aarde plat was. Evolutie van soorten heeft altijd al bestaan, ook voor Darwin dit ontdekte. Slavernij is altijd al fout geweest, ook toen we wereldkampioen slavenhandel waren. Veganisme is een morele plicht, zelfs als iedereen dierlijke producten eet.

Allah IS niet!

– Jan Bontje

Demodic

Leon Wecke

(Wijchen, 1932; polemoloog verbonden aan het Centrum voor conflictanalyse en –management (CICAM) van de Radbouduniversiteit Nijmegen)

Hadden we ze maar laten zitten, die dictators waar we in het verleden goede zaken mee deden. Hadden we Moammar Khadaffi maar laten zitten en niet met geallieerde steun laten verkrachten met een bezemsteel en vervolgens met zijn eigen wapen laten doodschieten. Met enige zekerheid zou de dictator Khadaffi Libië niet hebben laten verworden tot een gewelddadige wildernis van elkaar op leven en dood bestrijdende milities.

Misschien hadden we Saddam Hoessein niet moeten verjagen tot de dood door ophanging erop volgde. Een gebeurtenis omgeven door beledigingen van de kant van zijn beulen. Misschien had de *‘Reichskommissar’* voor Irak, ene Paul Bremer the Third, maar beter niet alle politie en krijgsmacht in Irak moeten opheffen, daarbij blijk gevend van grootschalig politiek onbenul. Nu zitten we er mee en niet alleen de Irakezen. Wat is een dictatuur, wat een dictator? Dictatuur staat voor zo’n 15 definities in de woordenboeken, maar een paar dingen komen steeds terug: het gaat om een persoon die, eventueel met een kleine kliek om zich heen, alle macht in een land heeft, zowel de wetgevende, bestuurlijke als rechtsprekende macht. Niet echt leuk voor de onderdanen als ze zich een en ander voldoende bewust zijn, maar de vraag is of ze dat wel zijn en zo niet of ze überhaupt de kans krijgen zich in dezen bewust te worden.

Als persoonlijke eigenschappen van dictators worden wel hun intelligentie, hun meedogenloosheid en hun paranoïde trekken genoemd. Dictators zijn vaak narcisten met de daaruit voortkomende grootheidswaanzin en persoonlijkheidscultus. Ze hebben een paranoïde aanleg die sterke achterdocht bevordert en daarmee het tot stand komen van geheime diensten met bijbehorende onderdrukking en eliminatie van andersdenkenden.

Toch is het een interessante vraag of je niet voor dictator kunt leren. De wereld kende immers niet alleen Stalins en Hitlers en ◄**Pol Pot**s, maar ook tal van andere figuren die de belangrijke dictatoriale eigenschappen in zich bergen en daarmee macht uitoefenen over velen in hun ondernemingen en organisaties. Dames en heren, gelukkig leven wij in een democratie. Volgens mijn Franse leermeester Maurice Duverger is politieke democratie een regering door de geregeerden en de andere kant van de democratiemedaille is sociale democratie: gelijke kansen voor een ieder op menselijke ontplooiing.

De vraag is echter wel of in alle opzichten de door ons zo bejubelde en aan anderen opgedrongen democratie altijd beter is dan dictatuur. Misschien is de scheiding tussen dictatuur en democratie kleiner dan menigeen denkt. Wat de politieke democratie betreft hebben we een regering door de geregeerden, waarbij overigens nog steeds de uitspraak van de grote Huizinga in zijn ‘Nederland’s Geestesmerk’ geldt dat ‘de Nederlandse maagd in haar onschuld uit het ei der evenredige vertegenwoordiging het kuiken der oligarchie heeft gebroed’. Men laat dat begaan: laat het kiezersvolk maar denken dat het resultaat van verkiezing een regering door de geregeerden is.

Over onze sociale democratie behoef ik het niet te hebben: ‘gelijke kansen voor een ieder’. Het is duidelijk dat de kansen voor het kind van de uitgeprocedeerde asielzoeker niet geheel gelijk zijn aan die van het nageslacht ener bonusgraaiende bestuursvoorzitter. Of niet soms?

Bepaalde krachten van binnen en buiten voeren de publieke opinie aan. In ons land, koploper in Europa als het gaat om het vergroten van de kloof tussen arm en rijk, houdt dat gegeven niet het volk bezig. Wel de Russische agressie in Oekraïne. Misschien mag ik ook uit een kwade bron citeren en wel Hermann Goering, die voorafgaand aan zijn zelfmoord stelde: ‘Natuurlijk, het gewone

volk wil geen oorlog, noch in Rusland, noch in Engeland, noch in Amerika en niet in Duitsland. Dat is begrijpelijk. Maar uiteindelijk zijn het de leiders van een land die de politiek bepalen en het is altijd een fluitje van een cent om het volk achter je te krijgen, of het nu een democratie is, een fascistische dictatuur of een parlement of een communistische dictatuur.'

'Rusland is agressief, **Poetin**◀ is onbetrouwbaar, de Koude Oorlog is terug', zo wordt door hoge politici, sommige wetenschappers en oud-militairen in koor geroepen. Ik zal de namen van mensen als Anders Rasmussen en onze eigen Jaap de Hoop Scheffer niet noemen; ik zou vele anderen tekort doen. Het volk wordt op het verkeerde been gezet, het been van wantrouwen, meer bewapenen en blindelings volgen van wat zij die bij de gedachte aan oorlog staan te likkebaarden, ten beste geven. Kennis van de zogenaamde tegenstander wordt van bovenaf geredigeerd met medewerking van journalisten, die te partijdig, te dom of te lui zijn om zich in de oorzaken te verdiepen. Misschien dat het Russische omsingelingscomplex toch van werkelijkheidszin getuigt. Het bestaat sinds Napoleon's inval, de mislukte Westerse interventies in de Russische Revolutie, de geallieerde weigering van toegang tot het Verdrag van München, het gebrek aan waardering voor 20 miljoen gesneuvelde Russen, het in de ogen van de Sovjet-Unie lang uitblijven van het tweede front in Normandië, de gedachte dat het Westen gaarne zag dat de nazi's de communisten zouden vernietigen en omgekeerd. Voorts komt daar nog bij het na de Koude Oorlog opdringen van de Europese Unie en de NAVO tot aan de grenzen van het Russische moederland, het verloren gaan van de Russische invloedssferen in Estland, Letland, Litouwen, Polen, Hongarije, Roemenië, Bulgarije, de rest van de Balkan en tenslotte ook nog de opbouw van een antirakettenschild dat voor een ieder duidelijk niet tegen Iran maar tegen Rusland is gericht.

Dat regeringen en pers bewust en onbewust kennis van de ware intenties van de zogenaamde vijand verhinderen doet denken aan een aspect van dictatuur. De dictator bepaalt immers wat de werkelijkheid is en niemand anders. Verheerlijking van geweld van de tegenstander is straks verboden en strafbaar, alhoewel geweld door onszelf uitgeoefend uiteraard mag worden toegejuicht. En tenslotte: het volk in een dictatuur moet met propaganda en een dikke knuppel bij de overheidsles gehouden worden; in een democratie volstaat slechts propaganda. De vraag is wat erger is.

WERELDS NIEUWS

Charedim vertragen El Al vlucht door weigering naast vrouwen te zitten

Charedim (ultraorthodoxe joodse mannen) die weigerden naast vrouwen te zitten, hebben op 24 september het opstijgen van een El Al vlucht van New York naar Tel Aviv vertraagd. De Charedim boden andere passagiers geld aan om op een andere plaats te gaan zitten. De bemanning liet weten dat men niet verplicht was in te stemmen met het veranderen van stoel. Maar de kapitein zei ook dat de vlucht niet zou opstijgen zolang er mensen in het gangpad stonden. Uiteindelijk gingen de Charedim wel zitten, maar degenen die niet naar wens zaten, stonden meteen na het opstijgen op en bleven biddend in het gangpad de passagiers en het personeel staan hinderen. "Het was een 11 uur lange nachtmerrie," vertelde een van de passagiers. El Al verklaarde dat het incident onderzocht zou worden.

(ontleend aan websites van Ynet en JTA)

De tien aanbevelingen van het ecohumanisme

(als bedoeld op pag. 2)

Floris van den Berg

1. Doe anderen, inclusief niet menselijke dieren en toekomstige generaties, geen onnodig [1] leed
2. Eet en leef [2] plantaardig
3. Help anderen waar je kan
4. Wees aardig
5. Geniet van het leven
6. Haal het beste uit jezelf en anderen
7. Streef naar een wereld met minder leed en meer geluk
8. Werk aan de kritische denkvermogens van jezelf en anderen
9. Gun anderen hun vrijheid, zolang ze anderen niet schaden
10. *Free hugs* [3]

[1] Leven zonder anderen te schaden is onmogelijk. Het gaat erom dat mensen er naar streven anderen geen schade te berokkenen.
[2] Leven zonder dierlijke producten te gebruiken betekent dus: geen leer, geen bont, geen dons. In tal van producten zitten dierlijke producten verwerkt. Een veganist streeft ernaar om geen dierlijke producten te gebruiken.
[3] Aanraken is goed voor je!

Twijfel is het begin
van alle wijsheid.
– bezoeker van een Verlichtingsborrel

•

Als ik me niet vergis is het begrip stockholmsyndroom gereserveerd voor het verschijnsel dat zich voordoet wanneer een gijzelaar warme gevoelens ontwikkelt voor zijn gijzelnemer (…) Overigens kun je volhouden dat het hele leven een gijzeling is, wat dan weer verklaart waarom veel mensen warme gevoelens koesteren voor God.
– Willem Melchior, 'De tijd is op'

•

Het is nu absoluut zeker:
onze kennis is niet absoluut
en nooit helemaal zeker...
– Jan Bontje

Eindelijk: Kinderombudsman tegen jongensbesnijdenis

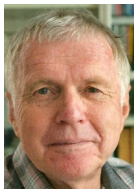

Anton van Hooff

(1943; klassiek historicus te Nijmegen en voorzitter van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte)

'De Kinderombudsman is geen voorstander van een jongensbesnijdenis op jonge leeftijd, omdat het kind geen keus heeft en het onomkeerbaar is.' Zo begint het bericht dat op 16 september 2014 uitkwam (met meteen een taalfout: waarop slaat 'het'?). Het heeft wel lang geduurd voor de beschermer van kinderrechten tot dit vanzelfsprekende standpunt kwam.

Hij beroept zich op argumenten die onder weldenkende mensen allang gemeengoed zijn. Voor alle zekerheid haalt hij het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) aan. Zover hoefde Marc Dullaert het niet te zoeken. Onze Grondwet is duidelijk genoeg: in artikel 11 garandeert hij de lichamelijke integriteit en in artikel 6 de vrijheid van godsdienst, dus ook de vrijheid van godsdienstkeuze. Beide grondrechten worden op grove wijze geschonden door ouders die hun onmondige zoon onomkeerbaar genitaal markeren als behorend tot hun religie.

Waarom niet tot 18 jaar gewacht?

Ooit vroeg ik in een radiodiscussie aan een imam: 'Waarom niet gewacht tot 18 jaar; dan kan een man over het eigen lijf beschikken?' 'Ja maar dan zouden niet zoveel mannen zich laten besnijden.' Men is zich dus bewust dat men misbruik van de ouderlijke macht maakt. En dat terwijl we van de wet sinds 2007 onze kinderen zelfs geen 'pedagogische tik' meer mogen geven.

Wettelijk verbod overbodig

De Kinderombudsman is echter geen voorstander van een wettelijk verbod, staat in zijn verklaring. Dat zou maar tot ontduiking en gezondheidsgevaren leiden. Een wettelijk verbod is echter niet nodig: het Openbaar Ministerie moet alleen het lef hebben om toepassing van de geldende wetten over kindermishandeling te laten afdwingen door de rechter.

Natuurlijk is zo'n hardnekkig gebruik als circumcisie niet een twee drie verdwenen, hoewel de beschaving soms snel kan voortschrijden: in mijn schooljaren was het normaal dat leerkrachten kinderen sloegen, zoals dat millennia lang geaccepteerd was.

Gratuite suggestie van de Kinderombudsman

Wat wil de Kinderombudsman dan wél doen? Zijn voorstellen zijn uiterst gratuit: hij pleit ervoor de keuze voor een besnijdenis bij de ouders te laten, maar daar van overheidswege wel verplichte kaders voor te scheppen. De besnijdenis moet plaatsvinden onder de best mogelijke omstandigheden. Dus in een ziekenhuis of erkende kliniek, onder verdoving en door professionele handen. De overheid moet daarnaast zorgen voor goede, actieve informatievoorziening aan ouders over de mogelijke risico's van de besnijdenis. Ouders moeten vervolgens zelf de culturele of religieuze waarde van het gebruik afwegen tegenover de risico's op complicaties én de lichamelijke en geestelijke integriteit van het kind.

Actief ontmoedigen

Twee jaar geleden probeerde ik een Burgerinitiatief tegen Jongensbesnijdenis op gang te krijgen. De kern van mijn voorstel is: actief ontmoedigen. Vóór alles dient de vanzelfsprekendheid te verdwijnen.

In een wet moet worden vastgelegd dat ouders/wettelijke vertegenwoordigers die een jongen onder hun gezag willen laten besnijden verplicht zijn kennis te nemen van de risico's die de ingreep betekent; de overheid zorgt ervoor dat er objectief informatiemateriaal ter beschikking is. Na een bedenktijd van een bepaald aantal dagen moeten de ouders die toch de besnijdenis willen laten uitvoeren, een document ondertekenen waarin zij verklaren kennis te hebben genomen van de informatie en toch de morele, medische, seksuele en juridische verantwoordelijkheid op zich te nemen.

Een actief ontmoedigingsbeleid houdt ook in dat niet medisch noodzakelijke besnijdenis niet langer door zorgverzekeringen mag worden vergoed, ook niet via de aanvullende verzekering.

Verder valt te denken aan het bevorderen van onbloedige alternatieve rituelen en het aanmoedigen van discussies met en binnen religieus/culturele groepen over de toelaatbaarheid van het fysiek markeren van jongens.

Door een actief ontmoedigingsbeleid van overheidswege zullen aarzelende ouders gesterkt worden in hun twijfel.

Het HV geeft niet thuis

Ik legde dit voorstel voor aan de Humanistische Alliantie in de vaste verwachting dat iedereen dit als een uitstekende actiemogelijkheid zou begroeten. Ik kwam echter van een koude kermis thuis. Ik had gerekend op het Humanistisch Verbond, de grote broer in deze koepel. Alleen deze (gesubsidieerde) organisatie beschikt immers over de ervaring en de beroepskrachten om een Burgerinitiatief, waarvoor 40.000 handtekeningen vereist zijn, op te zetten. Maar ja, in die Humanistische Alliantie zitten ook de de knuffelislamieten van de Alevieten, klein in aantal in vergelijking met de hoofdstroom van de islam, die echter wel besnijdt. Bovendien zou een actie tegen jongensbesnijdenis maar het odium van jodenhaat en islamofobie wekken. Tja, zo laat het HV zich door 'godsvrees' gijzelen, terwijl het in radiospotjes verkondigt pal te staan voor de secularisatie. Nobele uitspraken genoeg. Ik noem het HV, dat ik intuïtief altijd heb gewantrouwd als een kleffe organisatie, dan ook niet langer Humanistisch. Voor mij is het niet meer dan het Humaniteits Verbond. Toen het onlangs hartelijke banden aanknoopte met het Apostolisch Genootschap, een club wollige godzoekers, was voor het DVG-bestuur de maat vol. Het besloot dat onze oudste humanistische organisatie van Nederland per 1 januari 2015 de Humanistische Alliantie gaat verlaten.

Mammie waar komt mijn religie vandaan?

René van Elst

(Amsterdam, 1950; gepensioneerd Human Resources-medewerker; opgeleid als socioloog en (deels) jurist; hoofdredacteur van De Vrijdenker)

Dit artikel gaat over hoe mensen individueel aan hun geloof komen. Bij het verzinnen van een titel schoot me de titel van een boekje te binnen dat in de ouderlijke boekenkast stond, toen ik – lang geleden – een klein jongetje was. Het heette "mammie waar kom ik vandaan?" en bevatte een op kinderen toegesneden verhaaltje met getekende plaatjes over de verschillen tussen de seksen en over waar de baby's vandaan komen. De toch niet onbelangrijke bevruchtingsprocedure werd echter afgedaan met een zinnetje dat ik me herinner als "dan brengt pappie een zaadje bij mammie". Nu wist ik van het bestaan van operaties, waarbij dokters zieke onderdelen uit je wegsnijden. Ik stelde dus voor mezelf de theorie op, dat het 'brengen' een kwestie was van een soort transplantatie waarvoor beide ouders geopereerd moesten worden. Het heeft jaren geduurd voor ik uit de droom ben geholpen… Zo kun je door goedbedoelde maar feitelijk tekortschietende informatie – en door je eigen fantasie – het moeras in worden gestuurd.

Mijn theorie van toen doet wel een beetje denken aan de theorieën die gelovigen hebben over de herkomst van hun geloof. Niet vanwege de inhoud, al zou je een vergelijking met bevruchting kunnen maken. Het punt is dat ze hun verhaal wel op feiten zeggen te baseren, maar het meest essentiële feit niet schijnen te weten – of niet willen weten. Kunnen we stellen dat het geloof zelf maakt dat men oogkleppen draagt voor de herkomst ervan? Daarop kom ik verderop terug.

Zit geloof in de menselijke *'firmware'*?

Zoals u in Cicero's boek "Aard en wezen van de goden" kunt lezen, meenden de Oude Romeinen dat iedereen in de goden (Jupiter, Venus, Neptunus enz.) geloofde. Het moest dus wel zo zijn dat de goden bestonden en dat die het geloof in de mensen 'programmeerden'.

Christenen redeneerden later precies zo: iedereen gelooft in god; dat moet dus wel aan god zelf te danken zijn. Volkomen logisch redeneerden ze dóór, dat ongeloof dus niet kon bestaan en dat iemand die beweerde dat god niet bestond, om een of andere boosaardige reden zijn eigen geloof loochende.

Die redenering hoor je – iets milder – nog steeds terug als christenen de mening verkondigen dat atheïsten om een of andere psychologische reden het geloof afwijzen of kiezen voor het ongeloof of beweren niet te geloven. Daar kunnen we nog de christelijke mening (van bijvoorbeeld de heren Paas en Peels) aan toevoegen dat mensen die nooit geloofd hebben een tekort aan 'aanleg' voor geloof zouden hebben; hun ontvanger staat niet op de juiste golflengte zodat de heilige geest bij hen niet doorkomt, zou je kunnen zeggen. Wat je ook wel hoort is dat ongelovigen zich niet genoeg 'openstellen' voor god en/of zijn zoon – en diens moeder…

Geloofsopvoeding

Het is duidelijk dat de vertolkers van zulke standpunten geen oog hebben voor het essentiële feit waar ik het over wil hebben; dat is namelijk de vorming van het geloof tijdens de vroege jeugd in het gezin in een gelovige gemeenschap.

De verklaring voor de gelovigheid van mensen in een gelovige gemeenschap is niet dat het opperwezen daar zelf achterheen zit. Het is – en kan niets anders zijn dan – mensenwerk. Elke generatie prent het geloof bij de volgende in. Natuurlijk realiseren gelovigen zich wel, dat de invloed van de directe omgeving, vooral van de ouders, op het opgroeiende kind, van groot belang is. Zo vindt u op internet teksten over geloofsopvoeding, waar bijvoorbeeld precies in staat welke geloofswaarheden je per leeftijdscategorie aan kinderen kunt leren. Dat wordt natuurlijk niet voorgesteld als inprenten, of indoctrineren, of hersenspoelen, maar als faciliteren van geloof, het kind helpen *zijn* geloof te ontwikkelen.

Het is echter makkelijk in te zien dat dat een onjuiste voorstelling van zaken is. Stel: een jongetje van enkele maanden oud uit Isfahan in Iran (waar de mensen islamitisch zijn en Farsi spreken) wordt geadopteerd door een gereformeerd echtpaar op ◀Urk. Nu vraag ik u: welke taal spreekt de jongen als hij bijvoorbeeld tien is en welk geloof belijdt hij? We weten allemaal het antwoord: hij spreekt dan gewoon Nederlands (met een Urkse tongval) en is gereformeerd. Is dit een verzonnen voorbeeld? Zoekt u maar eens op het net naar het verhaal van een markante CDA-politicus met de titel "Meino Schraal over zijn adoptie". De islam zat niet in hem ingebouwd – zijn homoseksualiteit wel… Natuurlijk is één voorbeeld geen bewijs, maar iedereen weet of begrijpt dat het zo gaat: wat je gelooft hangt af van waar je opgroeit; je krijgt het geloof van de mensen die je opvoeden. Een Urks jongetje, geadopteerd in Isfahan, wordt een Farsi sprekende moslim; in (een groot deel van) India zou hij een Hindi sprekende hindoe worden. De geloofsopvoeding maakt het geloof; van nature is er geen geloof, hoogstens lichtgelovigheid (zie ook het artikel van Jeroen Hopster in De Vrijdenker 2014-01).

Het simpele feit dat er over de wereld talloze geloven en geloofjes zijn en zijn geweest, maakt eens te meer zichtbaar dat kinderen het geloof van hun ouders krijgen en het weer aan hun kinderen doorgeven. Als god of godheden er zelf achterheen zaten, zou de hele wereldbevolking hetzelfde geloven. Of moeten wij geloven in godheden met een eigen 'rayon'?

God en realiteit

Geloofspropagandisten als Paas en Peels leggen er veel nadruk op dat een groot percentage mensen op de wereld gelooft. Zij noemen geloof – los van de precieze inhoud, maar het gaat altijd om geloof in het spirituele of bovennatuurlijke – daarom 'natuurlijk'. Zij zien het als iets wat je als mens intuïtief hebt. En omdat ze zich er zelf *happy* bij voelen, noemen ze het ook 'gezond'. Goed, ze zeggen er wel meer over, maar dit artikel moet niet te lang worden.

Het geloof zit echter niet in je en het komt ook niet zomaar aanwaaien. Geloof in het bovennatuurlijke is allesbehalve natuurlijk. Hoe gaat het in een gelovig gezin? Kinderen worden daarin al vroeg geconfronteerd met het geloof, het hele gezin gedraagt zich

immers alsof er een onzichtbare extra 'vader' is, een reëel persoon, god genaamd, die allen voortdurend in het oog houdt en met wiens voorschriften rekening wordt gehouden. Toevallig onzichtbaar, maar toch heel 'aanwezig'… Al gauw moet het kind meermalen per dag bidden tot god. Niet alleen de voorgezegde gebedjes moet het prevelen; van het kind wordt verwacht dat het ook zijn wensen en zorgen aan god toevertrouwt; god heeft immers invloed op wat er in je leven gebeurt.

Is het een wonder dat een kind in zo'n situatie, die jaren voortduurt, god als een realiteit gaat zien?

Je kunt een klein kind met één spookverhaal al voor lange tijd bang maken voor spoken; je kunt het zonder veel moeite praktisch alles laten geloven wat je wilt. Maar bij het godsgeloof gaat het allesbehalve om een incidenteel verhaaltje. Het gaat om iets belangrijks, iets heiligs, dat steeds terugkomt. Het is in diepere zin een zaak van leven en dood. En het speelt niet alleen in het gezin, maar ook in de familie, op school en in de kerk met zijn plechtigheden en rituelen. Het geloof wordt onvermijdelijk een deel van de persoonlijkheid, bijna op dezelfde manier als de moedertaal. Wat je jarenlang als kind als realiteit voorgeschoteld krijgt, dat wordt een deel van je eigen realiteit. En als het zover is, dan kun je je niet meer voorstellen dat dat het resultaat is van zo'n proces als ik hier beschrijf; dit is wat ik eerder bedoelde met de oogkleppen die de gelovigen lijken te dragen. Dat proces, waardoor het kind een sprookjeswereld als reëel gaat zien, wordt door atheïsten wel eens indoctrinatie of hersenspoeling genoemd en elementen daarvan zitten er zeker in – de geloofsopvoeding – maar het geloof ontstaat vooral doordat de mensen waar je als kind mee te maken hebt en van wie je afhankelijk bent, zich voortdurend in volmaakte ernst gedragen alsof god een reëel en invloedrijk personage is.

Aanleg voor geloof?

Dat mensen die niet geloven te weinig aanleg voor het geloof zouden hebben, is evidente nonsens. Hoe zouden we dat moeten rijmen met bijvoorbeeld het feit dat bepaalde landen, zoals Zweden, een relatief hoog en stijgend percentage ongelovigen hebben? Krijgen de Zweden steeds minder 'aanleg voor geloof' en hoe komt dat dan? Nee, het is heel eenvoudig, heren Paas en Peels. Als de ouders ongelovig zijn en in het gezin geen aandacht wordt besteed aan geloofszaken, zijn de kinderen vanzelf ongelovig. Dat hoeft niet zo te blijven; zo'n kind kan later alsnog in aanraking komen met het geloof en zich bekeren. Maar de meest gebruikelijke gang van zaken is: niet-gelovige ouders brengen niet-gelovige kinderen voort; zo verspreidt zich allengs het ongeloof.

Dat er zoveel geloof is op deze planeet komt onder meer

* doordat geloof makkelijk over te dragen is. Kleine kinderen geloven alles wat hun ouders hen voorhouden, vooral als het vaak herhaald wordt en met allerlei plechtigheid wordt omgeven. Arthur Schopenhauer heeft dit – meen ik – al gezegd. Ook kun je elementen van geloof opvatten als 'memen', die zich als virussen verspreiden (maar dat is een analogie, geen verklaring).
* doordat het makkelijk aan een gemeenschap is op te leggen. Christenen en islamieten hebben grote delen van de wereld veroverd en vaak met geweld hun geloof aan de onderworpenen opgelegd. Nu kun je niemand dwingen om iets wèrkelijk te geloven, maar zodra een situatie is gecreëerd waarin de kinderen gelovig worden opgevoed, is de hele gemeenschap na luttele tientallen jaren echt gelovig alsof het nooit anders is geweest.
* doordat aan zending, missie, religieuze propaganda etc. nauwelijks beperkingen worden opgelegd. Godsdienstvrijheid is aan de ene kant een goede zaak, maar aan de andere kant…
* doordat het zichzelf in stand houdt. Denk aan de 'warme geloofsgemeenschap', aan sociale controle, aan manifeste dwang, aan zendings- en missiedrang. Ongelovigen worden als een bedreiging gezien – die kunnen immers ontstemming bij god of goden veroorzaken en zouden gelovigen aan het twijfelen kunnen brengen – en het tolereren van ongeloof wordt als even kwalijk gezien als het ongeloof zelf. Maar ongelovigen zijn er in de traditionele situatie nauwelijks en als er eens eentje het licht zou zien, dan gebeurt bijvoorbeeld het volgende. Stel dat een getrouwde man met jonge kinderen van zijn geloof valt in een traditionele gelovige gemeenschap. Dat heeft dan op de geloofwaardigheid binnen die gemeenschap geen enkel effect. Hij kan immers zijn ongeloof niet aan de grote klok hangen en zijn kinderen worden door zijn vrouw en anderen gelovig opgevoed, wat hij er ook van vindt. Maakt hij zijn ongeloof wel bekend, dan moet hij eraan geloven en wordt de orde hersteld. Individueel ongeloof plant zich niet voort, propaganda voor ongeloof is onmogelijk en ongeloof krijgt dus normaliter nooit voet aan de grond in gelovige gemeenschappen.

Ruimte voor ongeloof ontstond pas in de periode die wij de Verlichting noemen. Dankzij die ruimte konden er ongelovige echtparen en dus ongelovige kinderen zijn in gemeenschappen met een meer vrijzinnig karakter. Zo is het ongeloof zich primair in onze Europese contreien gaan verspreiden. Allerlei factoren hebben het bevorderd: welvaart, bestaanszekerheid, opleidingsniveau, mobiliteit, historisch en wetenschappelijk inzicht. Maar met tekort aan aanleg heeft het allemaal niets te maken. Misschien iets met 'gezond verstand'…?

Psychologie van het ongeloof

Van gelovige zijde komt men nogal eens met min of meer psychologische factoren die ongeloof (waarmee meestal afvalligheid wordt bedoeld) zouden kunnen verklaren. Ik noem hier als voorbeelden: een verstoorde band met de vader of het verlies van een dierbare zou er toe kunnen leiden dat men zich van god afwendt. Hierop wil ik niet dieper ingaan voor ik er wat meer over gelezen heb. Maar uit de diverse verhalen die ik inmiddels van en over afvalligen gelezen heb, blijkt niets van dien aard. Het geloof wordt daarin steeds ondermijnd door kennis, bijvoorbeeld van de filosofie of van de bijbel (!) of van de natuurwetenschappen, en vooral door het eigen gezond verstand. Maar deze onderwerpen bewaar ik voor een andere keer.

Zij geloofde nergens in. Alleen haar skepticisme weerhield haar ervan atheïst te zijn.

– Jean-Paul Sartre

VERLICHTINGSBORREL

Op maandag 13 oktober 2014 woonde uw verslaggever de **Haagse Verlichtingsborrel** bij. Het café waar deze borrel elke 2e maandag van de maand wordt gehouden, heet om onnaspeurbare redenen *Granny's Corner* en bevindt zich – voor niet-Hagenezen aangenaam – dicht bij het Centraal Station. Tegen een uur of acht stroomde het letterlijk vol met vrijdenkers en min of meer verwante zielen. Gastheren waren **Jan ten Cate** en **Lex Sip** (links en rechts op de eerste foto↓).

Geestrijk vocht was voor de liefhebbers natuurlijk ruim voorhanden in dit établissement. Voor een consumptie op hoger geestelijk niveau zorgde de wiskundige **Dr. Jan Willem Nienhuys**, secretaris van de Stichting Skepsis. Welbespraakt legde hij uit dat religie, kwakzalverij en andere waanideeën en denkfouten mogelijk zijn doordat ons brein van nature niet helder denkt. Daarbij kwamen onderwerpen aan de orde als Sylvia Millecam en Jomanda, het godsbewijs van Descartes, Bayesiaanse statistiek toegepast op Ebola-tests en het bestaan van God [zie ook pag. 37] en de onverifieerbaarheid van religieuze uitspraken. Ik moet bekennen dat ik niet alles heb begrepen, mogelijkerwijs als gevolg van de warmte en niet helder denken.

Nadat – na een pauze – enige vragen uit het publiek waren beantwoord, waarbij vooral de homeopathie het moest ontgelden, dankte Jan ten Cate de heer Nienhuys voor zijn lezing (tweede foto↓). Tevreden gingen de luisteraars (onder wie ik Saskia Spigt, Anton Mullink en Frans van Dongen ontwaarde) huiswaarts of verder met hun drankjes en conversatie. Komende maand wordt **Floris van den Berg** als spreker verwacht.

RvE

INGEZONDEN BRIEF

Boris van der Ham heeft helemaal gelijk, in zijn discussiebijdrage op de website van het Humanistisch Verbond (27 augustus), het lijkt wel of de christelijke claim van (lichte) superioriteit geleidelijk aan sterker wordt, ook in verlichtere christelijke kringen.

In de NRC van 19 september betoogt Franck Ploum, directeur van het Amsterdamse Nieuwe Leerhuis, dat de slotzin van de Troonrede iedereen insluit, gelovig en seculier: ''U mag zich gesteund voelen door het besef dat velen u wijsheid toewensen en met mij om kracht en Gods zegen voor u bidden.'' Ik lees en voel me als humanist door deze ongetwijfeld goedbedoelde frase niet aangesproken, en eerder uit- dan ingesloten. Zo zonder komma's, vrij diffuus dus, wijst dit op één groep mensen, die het parlement zowel wijsheid toewenst als om kracht en Gods zegen bidt.

En zelfs als er verschillende groepen bedoeld zijn, waarom dan de toevoeging van het bidden ? Dat sommigen daarvoor bidden, daar is niks mis mee en dat moeten ze vooral zelf weten, maar is dat iets extra's dat niet-bidders ontberen, ontbreekt er bij mij soms iets ?

Het lijkt me meer dan voldoende als het staatshoofd meldt dat velen het parlement wijsheid en kracht toewensen, en in het midden laat uit welke bron en op welke manier dat gebeurt. Alleen zo'n echt neutrale formulering, die bidders en niet-bidders gelijkelijk kan aanspreken, spoort met onze grondwettelijk vastgelegde scheiding tussen kerk en staat.

Iets dergelijks, en veel ernstigers, gebeurde een paar weken geleden toen de preses van de Protestante Kerken in Nederland stelde dat bij de openbare reacties op de vliegramp met MH17 het geloof wel sterker naar voren had mogen komen en een extra dimensie zou hebben gegeven. Ga u schamen dominee, hoe durft u te suggereren dat uw openbare gevoelsuiting, met beroep op uw geloof, een diepere waarde zou hebben dan de mijne, die anders geïnspireerd is ?

Simpeler liggen de zaken rond het zoveelste Islamrelletje dat Geert Wilders bij de Algemene Beschouwingen probeerde op te stoken, door verwijdering van de Koran van de voorzitterstafel te eisen. Dat dat geweigerd is lijkt mooier dan het is: in een politiek systeem als het onze had noch de Bijbel, noch de Koran, noch eender welk ander levensbeschouwelijk boek daar horen te liggen, ook niet uit onze Humanistische kring. De Grondwet, het Reglement van Orde en het meest gezaghebbende staatsrechtelijke handboek over de verhouding tussen regering en parlement, meer is overbodig, verwarrend en onbedoeld discriminerend.

Scheiding tussen kerk en staat, of beter, gelijkheid van verschillende levensbeschouwingen in het openbare domein: ja dat hebben we op papier, maar lang niet geheel in de praktijk, en zeker niet in de hoofden van te veel, hoe vaag ook gelovige en ruimdenkende politieke en maatschappelijke (opinie)leiders.

Peter Sluiter, Amsterdam

Dit schrijven is een reactie op de verklaring van de voorzitter van het Humanistisch Verbond Boris van der Ham op 27 augustus ''De koning mag ook humanist zijn'': http://www.humanistischverbond.nl/nieuws/onze-koning-mag-ook-humanist-zijn .

De Anton Constandse-lezing en de benoeming tot Vrijdenker van het jaar 2014

Dik Kruithof

(Markelo, 1947; secretaris van De Vrije Gedachte)

Op 11 oktober 2014, een dag voor onze officiële 158e verjaardag, hield de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte haar jaarlijkse grote dag, deze keer in stadskasteel Oudaen aan de Oudegracht in Utrecht..

Voor het uitspreken van de Anton Constandse-lezing gaf onze voorzitter Anton van Hooff het woord aan zijn naamgenoot – maar geen familie – **Prof. Dr. Jan van Hooff** over de vraag *Apen zonder god, of toch niet? Een evolutionair-speculatieve zwerftocht.*

De zwerftocht begon met een kritiek op het boek “God Bewijzen” van Paas en Peels maar kwam daarna echt op gang met het evolutiemodel van Darwin en leidde via de vaak verkeerd vertaalde concepten *the struggle for life* en *the survival of the fittest* tot onderbouwing van de gedachte dat het bij the *fittest* niet gaat om de sterkste maar om de meest aangepaste. En dat de onderliggende gedachte bij ‘de sterkste’ vaak is dat het om het individu gaat terwijl het juist gaat om de soort die zich als groep het best kan aanpassen aan de omstandigheden. Mooi voorbeeld hiervan zijn de stokstaartjes waar een wachter die oplet op gevaar altijd op een plek zit die het gevaarlijkst is. Dat is dus een voorbeeld van individueel altruïstisch gedrag in het belang van de groep. *Darwin: In the long history of mankind, those who learned to collaborate and improvise most effectively, have prevailed.* Via wederzijds dienstbetoon kwamen we bij machtsevenwicht en de vraag of er in de (dieren- en mensen-) wereld een moraal is bij de regels van hoe met elkaar om te gaan. En dat die moraal uit de evolutie komt, maar vaak verklaard wordt vanuit een opperwezen. Van Hooff had nog mooie beelden naast elkaar van het religare (verbinden) uit de dierenwereld en uit de menselijke (religieuze) praktijk en toonde aan dat ook primatengedrag gebaseerd kan zijn op een afweging van wat de ander wil. Het was een onderhoudende presentatie van een gedreven verteller die ook de voor het stellen van vragen bedoelde tijd nodig had om zijn verhaal af te ronden. In het volgende nummer van De Vrijdenker verwachten wij Van Hooffs eigen samenvatting van zijn lezing te kunnen publiceren.

Na de pauze konden we kennismaken met **Prof. Dr. Jeroen ten Voorde**, vanwege De Vrije Gedachte en de Stichting Leo Polak Fonds benoemd tot bijzonder hoogleraar op de leerstoel Leo Polak Rechtsfilosofie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij slaagde erin om in korte tijd duidelijk te maken wat zijn eigen achtergrond was, waarom het denken van Leo Polak weer actueel is en welke onderwerpen hij in Groningen aan de orde wil stellen. Daarbij wist hij de actualiteit te verbinden met het juridische en het filosofische. Zijn toespraak – met foto – vindt u hierna.

Vervolgens kreeg **Saskia Spigt** de gelegenheid om haar nieuwe kunstwerk te laten zien en toe te lichten, dat de Vrijdenker van het Jaar in het vervolg zal ontvangen.

Het eerste exemplaar overhandigde zij aan de Vrijdenker van het jaar 2014 **Hafid Bouazza** die daarna gehuldigd werd door Anton van Hooff (zie zijn aanprijzing na de toespraak van Ten Voorde). Het dankwoord van Hafid was kort maar krachtig. Hij zei onder meer "Ik ben ontroerd, blij en vereerd met de prijs. [...] Een motto van De Vrije Gedachte is 'Vrijheid is niet vanzelfsprekend' . Ik ben opgegroeid in Nederland, een land waar dat juist wel vanzelfsprekend is. Aan de ene kant deprimeert het me dat zo' n prijs dus in Nederland nog nodig is. Aan de andere kant is het natuurlijk heel goed en verheugend dat het mogelijk is zo' n prijs in stand te houden."

Daarna konden we toch nog op tijd beginnen aan het gezellig samenzijn in en buiten de brouwerijkelder van Oudaen.

Fundamentele vragen over het strafrecht

Toespraak van *Prof. Dr. Jeroen ten Voorde*, 11 oktober 2014

Titel en tussenkopjes zijn toegevoegd door de Redactie.

Dames en heren,

Laat ik allereerst mijn dank betuigen voor het feit dat ik mij hier in uw midden mag voorstellen. En laat ik dan ook direct op deze wat informele wijze dank zeggen dat u zich heeft verenigd met mijn benoeming als bijzonder hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Groningen. Een meer officiële dankbetuiging volgt op een later moment, tijdens mijn oratie. Die staat gepland voor 27 oktober 2015. Eerder was helaas niet mogelijk, er is namelijk een wachtlijst.

Op het programma staat dat ik mij kort aan u voorstel. Ik heb de uitnodiging zo opgevat dat ik vooral enkele ideeën zal schetsen voor onderzoek dat ik de komende tijd wil gaan verrichten.

Laat ik beginnen te zeggen waar ik geschoold ben. Ik heb in Rotterdam rechten gestudeerd en ben in 2001 als promovendus begonnen bij de sectie rechtsfilosofie van de rechtenfaculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Ik heb daar onderwijs gegeven, maar vooral gewerkt aan een proefschrift waarin ik een antwoord heb geformuleerd op de vraag of en zo ja op welke wijze in het Nederlandse strafrecht rekening kan en moet worden gehouden met de culturele diversiteit van onze samenleving.

Multiculturalisme

Op het moment dat ik aan mijn proefschrift begon, bestond binnen de rechtspraak, de advocatuur en in de strafrechtswetenschap, de criminologie, de culturele antropologie en de politieke filosofie een sterke stroming die pleitte voor wat ik maar gemakshalve noem een cultuurgevoelig strafrecht. Het was de tijd van het zogeheten multiculturalisme.

Zo werd wel beweerd dat vrouwenbesnijdenis in bepaalde gevallen moest kunnen en dat we begrip moesten opbrengen voor jonge mannen die hun moeder of zuster omwille van de eer hadden mishandeld of zelfs hadden gedood.

Ik heb in mijn proefschrift geanalyseerd of en zo ja hoe die opvattingen en gedragingen een plaats zouden kunnen en moeten krijgen binnen de bestaande structuren van het Nederlandse strafrecht. Het door mij geformuleerde antwoord is genuanceerd, al zeg ik het zelf, maar toen maatschappelijk en politiek al zo omstreden dat mij de nodige herrie niet bespaard is gebleven. Dat was een bijzonder leerzame periode. Het was 2007. Ik werkte inmiddels een kleine twee jaar aan de Universiteit Leiden. Daar werk ik nog steeds. Ik had in eerste instantie een onderwijsaanstelling. Ik doceerde het positieve strafrecht. Dat doe ik ook nu.

Ik geef onderwijs in het procesrecht (met vragen als: wie is verdachte, wat zijn de bevoegdheden van de politie en het Openbaar Ministerie, wat is de taak van de rechter?) en het materiële recht (dat bestaat uit leerstukken als opzet, schuld, poging, medeplegen, medeplichtigheid en dergelijke).

Als rechter-plaatsvervanger in de rechtbank Noord-Holland kan ik sinds 2007 mijn kennis in de rechtspraktijk inzetten.

Ik doceerde ook het vak ideeëngeschiedenis van het strafrecht. Een vak waarin hedendaagse ontwikkelingen in het strafrecht met de 'klassieken' worden geconfronteerd (dat wil onder andere zeggen: Kant, Beccaria [zie ook pag. 31 - Red.], Bentham en anderen). Studenten worden op die manier uitgedaagd te reflecteren op het strafrecht aan de hand van de theoretische posities van waaruit het strafrecht zich heeft ontwikkeld.

Zelfverdediging

Na mijn promotie heb ik mij onder andere vrij veel beziggehouden met noodweer. De zaak Deurne, onlangs weer in het nieuws, roept allereerst vragen op naar de juridische grenzen daarvan. Was het schieten van de vrouw wel proportioneel? En wat te doen met het gegeven dat de vrouw en haar man niet alleen illegaal een vuurwapen in bezit hadden, maar ook een stroomstootwapen en pepperspray? Moet dat bij de beoordeling van noodweer worden meegewogen?

Ook rechtsfilosofische vragen over het al dan niet bestaan van zoiets als een recht op zelfverdediging en de verhouding tussen staat en burger werden en worden door mij onderzocht.

Interessant is ook of overheidsdienaren het recht op zelfverdediging hebben. Mag een politieambtenaar zijn vuurwapen gebruiken om zich te verdedigen? En zo ja, moeten daarvoor dan bijzondere eisen gelden? Wat zijn die dan? Het juridische antwoord is dat ook een politieambtenaar een beroep mag doen op zelfverdediging. Dat staat weliswaar niet met zoveel woorden in de wet, maar is wel aanvaard, zowel nationaal als internationaal.

Rechtsfilosofisch roept dit echter vragen op. Een staat mag zich tegen een andere staat verdedigen. Hugo de Groot wees daar al op. We vinden het nu in het omstreden artikel 51 van het Handvest van de Verenigde Naties. Maar mag een staat zichzelf verdedigen als de staat, of dienaren van de staat, door één of meerdere burgers van de staat wordt aangevallen? De staat heeft het geweldsmonopolie en mag tegen burgers geweld gebruiken, maar dat scharen we dan niet onder zelfverdediging.

Of de staat het recht op zelfverdediging tegen burgers heeft is nooit goed rechtsfilosofisch onderzocht. Ook Achterberg heeft deze vraag in zijn Met alle geweld, overigens een prachtig boek, als ik het goed zie, niet beantwoord. In ieder geval wil ik op

dit thema de komende jaren nog meer onderzoek doen.

Strafbaarstelling

Een ander onderwerp waar ik mij de laatste jaren mee bezig heb gehouden, betreft de zogeheten criteria voor strafbaarstelling. Die gaan over de vraag wanneer de overheid bepaald gedrag strafbaar mag stellen. De laatste twintig jaar is het aantal strafbaarstellingen binnen en buiten het Wetboek van Strafrecht flink gegroeid. Volgens opeenvolgende ministers van Veiligheid en Justitie is die uitbreiding geen probleem. Het argument voor strafbaarstelling wordt gereduceerd tot: we hebben deze strafbaarstelling nu eenmaal nodig. Punt.

Het vraagstuk van criteria voor strafbaarstelling is echter minder eenvoudig dan de huidige minister en staatssecretaris van Veiligheid en Justitie ons vaak voorhouden. Wat strafbaar mag worden gesteld is eigenlijk een heel complex onderwerp, vooral ten aanzien van gedrag zonder dat er sprake is van schade en gedrag dat met de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van godsdienst samenhangt.

Vrijheid van meningsuiting

Omwille van de tijd beperk ik mij nu even tot het tweede voorbeeld. Dat de grenzen van de vrijheid van meningsuiting allesbehalve duidelijk zijn, bleek afgelopen donderdag weer. Diederik Samsom mag zeggen dat Marokkanen het 'etnisch monopolie' hebben op overlast, Geert Wilders mag volgens het Openbaar Ministerie geen 'Dat gaan we regelen' zeggen nadat zijn publiek op vragen van Wilders 'Minder, minder, minder' heeft geroepen.

2014 lijkt in meer opzichten een jaar van de vrijheid van meningsuiting te worden. Of in ieder geval van de discussie daarover.

Begin dit jaar werd de strafbaarstelling van godslastering uit het Wetboek van Strafrecht gehaald. Sinds het Ezelproces tegen Gerard Reve was die strafbaarstelling al een dode letter, maar zij is nu definitief ten grave gedragen. Een deel van de Eerste Kamer vroeg aan de minister van Veiligheid en Justitie hoe de godsdienst en meer in het bijzonder gelovigen voortaan beschermd worden en pleitte voor aanscherping van de antidiscriminatiebepalingen.

Zo dreigden we van de niet meer vallende regen in de drup te komen. Via de achterdeur dreigde de godslastering toch weer strafbaar te worden gesteld.

De minister heeft onderzoek laten doen en is op basis daarvan tot het oordeel gekomen dat de wet niet hoeft te worden aangepast. Dan zou de vrijheid van meningsuiting in het geding komen, zo schreef de minister aan het begin van de zomer in een brief aan de Eerste Kamer. De Eerste Kamer heeft afgelopen dinsdag de conclusie van de minister aanvaard. Eind goed, al goed, zou je denken.

Ook de afgelopen zomer stond de vrijheid van meningsuiting ter discussie. U heeft ongetwijfeld een opvatting over het voorstel van de heer Van Haersma Buma van het CDA tot strafbaarstelling van verheerlijking van terrorisme. Ik zeg u dat onder omstandigheden dergelijk gedrag allang strafbaar is, namelijk als opruiing. Opruiing is al sinds jaar en dag strafbaar. Maar u moet weten dat elke keer dat er beroering in de samenleving is, denk aan de revolutiepoging van Troelstra in 1918 en de reacties op 11 september, meer uitlatingen onder de strafbaarstelling van opruiing zijn komen te vallen.

Je kunt je afvragen of de vrijheid van meningsuiting ooit in goede handen is geweest bij de Nederlandse wetgever. Gelukkig, zeggen juristen dan, hebben we het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg. We laten ons in Nederland door de rechtspraak van dit hof leiden. Dat stelt dat de vrijheid van meningsuiting van fundamenteel belang is in een democratische samenleving.

De vrijheid van meningsuiting mag wel worden beperkt, namelijk als de uiting geen bijdrage levert aan het publieke debat. Bijna niemand vraagt zich eigenlijk af wat dat betekent: een bijdrage leveren aan het publieke debat, en men vraagt zich al helemaal niet af waarom dat eigenlijk zo'n belangrijk argument is. En wie bepaalt eigenlijk wat een bijdrage aan het publieke debat is?

Het criterium van de bijdrage aan het publieke debat is objectief, zeggen juristen. Niet degene die heeft gesproken bepaalt of zijn uitlating een bijdrage aan het publieke debat was, maar de rechter. Die beslist op basis van wat redelijk is. Maar wat is redelijk? En waarom zou de redelijkheid de doorslag moeten geven? Omdat onredelijkheid niet aanvaardbaar is, wordt er dan gezegd. Maar dan weten we eigenlijk nog steeds niets. Omdat het publieke debat moet worden gediend, wordt vervolgens gezegd. Maar dat gaat er eigenlijk vanuit dat wat wij als burger in de openbare ruimte zeggen altijd een betekenis moet hebben. Daaraan ligt dan wel een bepaald ideaal van burgerschap ten grondslag. Het is de vraag of een dergelijk burgerschapsideaal door het strafrecht mag worden afgedwongen.

Een ander argument om de vrijheid van meningsuiting te beperken is dat de uitlating niet 'onnodig grievend' mag zijn. Laten we wel netjes blijven, daar komt het op neer. Maar wat is netjes? Het heeft iets betuttelends om te zeggen dat alles mag worden gezegd als het maar netjes gebeurt. Alsof esthetiek en recht iets met elkaar te maken hebben.

Een en ander leidt ertoe dat toch niet alles mag worden gezegd. Het lijkt er zelfs op dat de grenzen zo zijn opgesteld dat zij de bescherming van de vrijheid van meningsuiting *niet* als uitgangspunt hebben. Maar misschien ben ik te cynisch.

Aan de andere kant. Wat te denken van het volgende. We moeten oppassen in wat we zeggen tegen politieambtenaren. Zeg geen mierenneuker, mafkees of waarom lieg jij. Je wordt gestraft. En de Hoge Raad vindt dat goed.

Het gemak waarmee belediging van een ambtenaar in functie wordt bestraft, riep in eerste instantie verbazing op, maar begint velen inmiddels te irriteren, zeker als we weten dat het beleid binnen de politie is om tegen zo ongeveer elke opmerking aangifte wegens belediging te doen. En ook nog om schadevergoeding vragen, waarmee, zo gaat het gerucht, de jaarlijkse kerstviering op het bureau wordt gevierd. Hoe meer schadevergoeding, hoe grootser de viering. Ik herhaal: het is een gerucht.

De vrijheid van meningsuiting is in sommige gevallen zo beperkt, dat we ons kunnen afvragen of ze in die gevallen nog wel bestaat. Er is wel kritiek op de beperkingen, maar de redenering is zo juridisch dat het eigenlijke punt wordt gemist.

En dat punt is de vraag waarom de vrijheid van meningsuiting met behulp van het strafrecht zou mogen worden beperkt.

Het antwoord op die vraag moeten we niet alleen zoeken in de politieke filosofie, waar het antwoord meestal

wordt gezocht en waarbij dan in ieder geval de samenstellers van de Amerikaanse Bill of Rights worden aangehaald. Immers, de vrijheid van meningsuiting is dankzij de Bill of Rights nergens zo groot als in de Verenigde Staten.

Straftheorieën

Minstens zo belangrijk is dat de vraag wat strafbaar zou mogen worden gesteld, afhankelijk is van de vraag waarom de staat eigenlijk zou mogen straffen. Dan raken we aan de fundamenten van ons strafrecht.

Verschillende straftheorieën kunnen tot verschillende uitkomsten over strafbaarstelling leiden. De betekenis van de straftheorieën voor strafbaarstelling en voor criteria voor strafbaarstelling is echter nog niet voldoende onderzocht, in ieder geval niet in Nederland. Ook op dit terrein wil ik de komende jaren nader onderzoek doen. De vraag of de vrijheid van meningsuiting door het strafrecht mag worden beperkt zou een interessante case study kunnen vormen.

Leo Polak

Noemen we straftheorieën, dan kan ik natuurlijk niet om **Leo Polak**▼ heen. Ik kan sowieso niet om hem heen omdat hij, even los van de inhoud van de Zin der vergelding en zijn andere

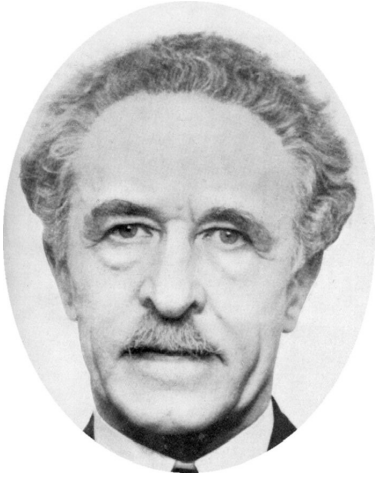

geschriften op het terrein van het strafrecht, iets heeft laten zien dat een inspiratie zou moeten zijn voor hedendaagse strafrechtswetenschappers.

En dat is dat hij, ook al leek het utilisme in het strafrecht de overhand te krijgen, een andere keuze durfde te maken en die met verve wist te verdedigen en daarmee het debat over vergelding en over de ruimte en grenzen van het strafrecht in Nederland weer op gang heeft gebracht en heeft verdiept.

Ik hoop in maart 2015 tijdens een congres dat in Groningen wordt georganiseerd meer te kunnen vertellen over de achtergronden waarom Polak in 1916 voor het retributivisme koos.

Hedendaagse strafrechtjuristen, uitzonderingen daargelaten, lijken te berusten in de bestaande ontwikkelingen in het strafrecht en proberen binnen die veranderde opvattingen de zaak als jurist te begrijpen en waar mogelijk juridisch bij te sturen. Dat resulteert in vertogen op de millimeter. Voor juristen misschien leuk, de Leidse en Groningse juristen zijn er in ieder geval meesters in, voor de buitenwereld tot op grote hoogte onbegrijpelijk. En dat ligt niet aan de buitenwereld.

Het grote verhaal van het waarom van het strafrecht is wat naar de achtergrond verdwenen. In sommige studieboeken wordt de vraag niet eens meer gesteld.

Polak vormt een inspirator om juist de grote vragen van het strafrecht te blijven stellen. Waarom straffen we, wie bestraffen we, waarom stellen we strafbaar? Ook de lastige vragen, zoals: kan de mens eigenlijk wel strafbaar zijn, of – in hedendaagse termen – 'was het zijn brein', kunnen we niet uit de weg gaan.

De komende vijf jaar, de duur van mijn aanstelling, wil ik – in ieder geval met studenten tijdens het onderwijs, maar ook met anderen, binnen en buiten Groningen – werken aan een groeiend besef dat we de fundamentele vragen over het strafrecht moeten blijven stellen en daarop een antwoord moeten trachten te formuleren. Ook al zijn die antwoorden mogelijk tegengesteld aan de maatschappelijke en politieke realiteit.

Ik zal u en uw vereniging geregeld van mijn bevindingen deelgenoot maken, in woord en geschrift.

Ik dank u voor uw aandacht.

WERELDS NIEUWS

EEN GOD(DE)LOZE EXODUS?

Nadat eerder dit jaar het bijbelspektakel "Noah" in de bioscopen kwam, volgt nu in december de film "Exodus: Gods and Kings". Net als "The Ten Commandments" van Cecil B. DeMille uit 1956, verhaalt deze productie van de in het bijbelboek Exodus beschreven uittocht van de Joden uit gevangenschap en slavernij in Egypte onder leiding van Mozes. In plaats van Charlton Heston zien we nu Christian Bale, onder meer bekend van zijn rol als Batman, als Mozes. Te zien aan de trailers op het Internet mogen we indrukwekkende beelden verwachten.

Maar het – voor ons althans – opmerkelijkste aan deze film is dat de regisseur Ridley Scott, bekend van films als Alien, Gladiator, Thelma and Louise en Blade Runner, atheïst is.

In interviews heeft hij gezegd dat religie de belangrijkste oorzaak van kwaad is. "Ze verscheuren elkaar allemaal uit naam van hun persoonlijke god. En het ironische is, dat ze per definitie waarschijnlijk dezelfde god vereren." "Atheïst zijn is een goede eigenschap voor het regisseren van een bijbelverhaal, want ik moet mezelf ervan overtuigen dat het verhaal wèrkt."

(ontleend aan de Internet Movie Database.)

CHRISTENUNIE EN KETTERIJ

De Christenunie overweegt maatregelen om zich aantrekkelijker te maken voor ook anderen dan bijbelvaste protestanten. Daarom wordt aan het partijcongres een discussiestuk voorgelegd met het voorstel om uit het beginselprogramma te schrappen dat de katholieke mis "een vervloekte afgoderij" en de evangelische doop "een ketterij" zou zijn.

(ontleend aan NRC-HB 24 sept. 2014)

WEG MET DIE HEILIGE BOEKEN!

Theodor Holman vindt dat de voorzitter van de Tweede Kamer de Bijbel, de Koran en andere sprookjesboeken niet binnen handbereik hoeft te hebben: "Zet die zogenaamde Heilige Boeken in de Bibliotheek, naast 'Mein Kampf'. Daar horen ze! Niet in de tempel der democratie."

(Column in Het Parool, 20 sept. 2014)

Hafid Bouazza Vrijdenker van 2014

Laudatio door DVG-voorzitter *Anton van Hooff* bij de Anton Constandse Vrijdenkerslezing 11 oktober 2014

Ruim een jaar geleden was ik een beetje boos op **Hafid Bouazza** ►, die toen voor mij alleen de naam van een schrijver was. Ik had naar NRC HANDELSBLAD een opiniestuk gestuurd; men moest eens ophouden zoveel ophef te maken van de ramadan. Kranten drukken foto's af van massa's moslims op matjes, er verschijnen stukken over de details van de vastenregels en sportjournalisten vroegen zich toen af of de Algerijnse voetballers niet door voedsel- en vochtgebrek benadeeld werden bij het wereldkampioenschap. Al deze aandacht bevestigt alleen maar de Allahgelovigen in hun superioriteitsbesef.

Zo, die ergernis had ik mooi onder woorden gebracht, zoals ook de Opinieredactie verklaarde, maar het artikel zou niet geplaatst worden, want er zat een dergelijk stuk van Hafid Bouazza aan te komen. Vooruit, een korte lezersbrief kon er nog wel vanaf. Zich niet bewust van onze concurrentie verwees Bouazza in zijn stuk dat een paar dagen na mijn brief verscheen, naar mijn betoogje:

Ramadan is niet spiritueel, 20 juli 2013

In een ingezonden brief (NRC, 13 juli 2013) schrijft voorzitter Anton van Hooff van de atheïstisch-humanistische vereniging De Vrije Gedachte waarachtige woorden over de flauwekul die moslims tijdens ramadan over de vasten verkondigen: „Het is de bekende hovaardigheid die zich vermomt als deemoedige onderwerping aan Gods wil." Dit, nu, is een welluidende paukenslag. De roep om spot voor deze traditie door Van Hooff onderschrijf ik in zijn geheel, maar er zit al iets bespottelijks in opzichtige vroomheid, al was het maar alleen in deze oxymoron: 'opzichtige vroomheid'.[1]

Natuurlijk dacht ik in mijn geïrriteerdheid: 'Zie je wel, zo'n Marokkaan profiteert weer van de positieve discriminatie.'

Gelukkig denkt Hafid zelf dit ook. Hij wenst geen knuffelmarokkaan te zijn, niet beoordeeld te worden als allochtone auteur: hij is een Nederlander en een Nederlandse schrijver. 'Hoe groot de waardering van sommige mensen voor mijn schrijfselen ook is, ik heb altijd de argwaan dat etnische welwillendheid daarbij een rol speelt.' [2]

Al tien jaar eerder, in 2001, verklaart hij in het *Rotterdams Dagblad*:

'Ik snap niet dat mensen niet willen geloven dat ik mij helemaal niet verscheurd voel. Ik voel me niet verbonden met Marokko. Van heimwee heb ik nooit last gehad. En ik had bepaald geen problemen mij aan te passen. In de derde klas merkte ik helemaal niets meer van een taalachterstand. Alles ging heel soepel, eigenlijk.'

En was hij dan niet gestempeld door de koran? 'De koran is hét Arabische boek, de hele grammatica is daarop gebaseerd. Ik heb 32 van de 114 hoofdstukken uit mijn hoofd geleerd, maar ik ben het meeste nu weer vergeten. Van de koranschool herinner ik me alleen dat we veel geslagen werden. Als je niet oplette, kreeg je met een olijventwijgje.'

Zulke uitspraken en nog meer Bouazza's gedrag maken duidelijk dat we te doen hebben met iemand die door zelf te denken en ontvankelijk te zijn voor de omgeving uit de cocon van zijn jeugd breekt en zo zichzelf wordt.

In zijn exuberante taal hebben waarnemers natuurlijk ook zijn exotische temperament willen ontdekken. Ik denk meer aan Louis Couperus als ik de eigen woordvorming zie in een zin als: 'Noordwestelijk van het plein wisten ingewijden in een onopvallende steeg een klein bordeel, *kleingedeurd en wildgewingerd*.'

Als woordkunstenaar put Bouazza graag uit het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Onze taal, die op de wereldschaal in omvang van sprekers met plaats 37 tot de middenmoot behoort, bezit wel het grootste woordenboek ter wereld: 43 kloeke delen die tegenwoordig gratis op het internet te raadplegen zijn. [3]

Bouazza's jongste roman *Meriswin* van 2014 getuigt van zijn eigenzinnige schrijverschap en autonome levenshouding. Toen ik het boek had gelezen vroeg ik hem per e-post of hij via het gymnasium kennis had van Horatius 'carpe diem'. Het gedrag dat hij demonstreert en aanprijst, is in hoge mate epicurisch en hedonistisch: haal alles uit het leven. Nou nee, hij had niet echt via klassieke schrijvers kennis gemaakt met die levensfilosofie. Mij was die reactie als classicus wel zo aangenaam: zij bewees maar weer eens dat de Grieks-Romeinse oudheid fundamenteel menselijke gedragspatronen al had blootgelegd.

In zijn jongste roman *Meriswin* beschrijft Bouazza de avonturen van zijn alcoholverslaving. Pauw en Witteman probeerden hem op 1 mei 2014 [4] herhaaldelijk tot een spijtbetuiging te krijgen. Welnee, hij was blij 'de schoonheid van het delirium' te hebben meegemaakt. Hij had de alcohol nu zeker wel afgezworen? Welnee, 'ik vind een leven leiden met een onvervuld verlangen niet de moeite waard.'

Dat is Hafid Bouazza ten voeten uit: niet zielig doen, niet in een slachtofferrol schieten. Hij is iemand die achter zichzelf staat, kortom een echte vrijdenker en vrijdoener.

Daarom stemde het bestuur meteen in toen ik voorstelde hem tot Vrijdenker van het Jaar 2014 uit te roepen.

---

[1] Enige genoegdoening heb ik ondervonden doordat Trouw dit jaar een bewerking van mijn stuk wel plaatste.
[2] uitspraak in *Vooys* 14 (1995-1996) 221, opgenomen in zijn essaybundel *Heidense vreugde*, Prometheus 2011
[3] http://gtb.inl.nl/?owner=WNT
[4] Op het internet terug te kijken.

In het septembernummer van De Vrijdenker (pag. 34) kon u lezen over de ontmoeting van Marlies de Jel en Richard Duijnstee met de fameuze Britse wetenschapper en atheïst Richard Dawkins tijdens het Humanistisch Wereld Congres 2014 in Oxford. Tijdens dat congres (waarover méér in het volgende nummer) werd een verklaring aangaande vrijheid van denken en meningsuiting aangenomen met de titel 'The Oxford Declaration on Freedom of Thought and Expression'. De Engelse tekst van de verklaring kunt u lezen op het webadres http://iheu.org/oxford-declaration-on-freedom-of-thought-and-expression/. Onderstaand vindt u onze Nederlandse vertaling.

De Oxford-verklaring inzake de vrijheid van denken en meningsuiting

Het Humanistisch Wereld Congres 2014, bijeen te Oxford, Verenigd Koninkrijk, op 8-10 augustus 2014, heeft de volgende verklaring inzake de vrijheid van denken en meningsuiting aangenomen:

Over de hele wereld hebben de vrijheid van denken en de vrijheid van meningsuiting zich steeds weer bewezen als de meest essentiële voorwaarden voor bloei van de mensheid, maar elke generatie moet het hoofd bieden aan nieuwe bedreigingen waar deze fundamentele vrijheden aan blootstaan. In dit besef verklaren wij:

Het recht op vrijheid van denken en geloven is één en het zelfde recht voor allen. Het mensenrecht verwoord in artikel 18 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, en elders uitgewerkt, is en moet zijn één enkel ondeelbaar recht dat de waardigheid en de vrijheid van alle mensen beschermt door hun recht op hun persoonlijke overtuigingen te beschermen, ongeacht of die overtuigingen religieus of niet-religieus zijn. Zoals artikel 7 van de Verklaring zegt, 'Allen zijn gelijk voor de wet en hebben zonder enige discriminatie aanspraak op gelijke bescherming door de wet.'

Nergens en nooit mag iemand worden gedwongen een overtuiging aan te nemen of af te wijzen.
Vrijheid van denken houdt het recht in om onze overtuigingen te ontwikkelen, te hebben, te onderzoeken en er uiting aan te geven zonder dwang en om meningen en een wereldbeschouwing, religieus of niet religieus, te uiten zonder vrees voor dwang.

Zij houdt het recht in om onze denkbeelden te wijzigen of van de hand te wijzen wat wij eerder geloofden of geacht werden te geloven. Dwang om zich te conformeren aan de ideologieën van de staat of aan religieuze doctrines is een vorm van tirannie. Wetten die geloofsovertuigingen voorschrijven of strafbaar stellen zijn in strijd met de menselijke waardigheid en moeten worden afgeschaft. Iedere burger van iedere staat heeft het recht om de intrekking van dergelijke wetten te eisen en alle staten moeten diegenen steunen die, waar ze ook zijn, eisen dat hun maatschappelijke vrijheden en hun persoonlijke vrijheid worden gewaarborgd.

Het recht op vrijheid van meningsuiting omvat de hele wereld. Het mensenrecht uitgedrukt in artikel 19 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens houdt het recht in om "informatie en ideeën te zoeken, te ontvangen en te geven via alle media en ongeacht grenzen".

Bekrompen nationalisme of overwegingen van staatsveiligheid mogen de mondiale menselijke gemeenschap niet verhinderen de belofte waar te maken van onze nieuwe technologieën, onze massamedia, onze sociale media en onze persoonlijke toegang tot transnationale netwerken. Staten moeten voldoende middelen investeren om hun burgers in de gelegenheid te stellen om deel te nemen aan dit wereldwijde gesprek.

Er is geen recht om niet te worden beledigd of om afwijkende meningen niet te horen. Respect voor de vrijheid van geloof van mensen houdt geen plicht of eis in om die overtuigingen te eerbiedigen. Het uiten van verzet tegen enige overtuiging, daarbij inbegrepen de uiting in de vorm van satire, spot of veroordeling in alle media en vormen, is van vitaal belang voor de kritische dialoog en elke beperking die aan deze uiting wordt opgelegd moet in overeenstemming zijn met artikel 29 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, namelijk om de rechten en vrijheden van anderen te beschermen. De beste reactie op de uiting van een mening waarmee wij het oneens zijn is er antwoord op te geven. Geweld en censuur zijn nooit legitieme reacties. Alle wetten die uitspraken criminaliseren op grond van 'godslastering' of belediging van overtuigingen en waarden staan de menselijke vrijheid in de weg en moeten worden afgeschaft.

Staten mogen denken en meningsuiting niet aan banden leggen met enkel het doel om de regering van kritiek te vrijwaren. Staten die kritiek op het overheidsbeleid of op overheidsfunctionarissen criminaliseren als verraderlijk of opruiend, of als bedreigingen voor de veiligheid, zijn geen "sterke regeringen" die opkomen voor de belangen van het volk, maar òverkritische dwingelanden die machtsmisbruik plegen in hun eigen belang. Staten dienen in de landswetten, in hun onderwijsstelsels en bij het leiding geven aan het nationale leven in het algemeen, zekerheid te scheppen dat de vrijheid van denken en meningsuiting actief wordt bevorderd en nagestreefd in het reëel belang van elk lid van de samenleving.

De vrijheid van godsdienst is absoluut maar de vrijheid om te handelen op grond van een overtuiging is dat niet. Als verantwoordelijke leden van een gemeenschap accepteren wij dat onze vrijheid van handelen soms

moet worden beperkt, namelijk als en alleen als onze daden de rechten en vrijheden van anderen zouden ondermijnen. Vrijheid van godsdienst kan geen vrijbrief zijn voor het opzijschuiven van de beginselen van non-discriminatie en gelijkheid voor de wet. Het kan moeilijk zijn een bevredigend compromis tussen deze tegenstellingen te vinden, maar wij geloven dat de wetgevende en de rechtsprekende macht, met de blik op vrijheid en menselijke waardigheid, daar steeds beter toe in staat zullen zijn.

Wij komen op voor de beginselen van democratie, mensenrechten, de rechtsstaat en secularisme als het sterkste fundament voor de ontwikkeling van open samenlevingen waarin de vrijheid van denken en meningsuiting zal worden beschermd en bevorderd.

Wij verplichten ons in al onze werkzaamheden tot handhaving en bevordering van de bestaande rechten op vrijheid van denken en meningsuiting in het internationale mensenrechtenkader en tot verzet tegen nationale en internationale beperkingen op het recht van individuen om vrijelijk te denken voor zichzelf en openlijk hun mening te geven zonder vrees.

Wij dringen er bij elk van onze lid-organisaties en bij humanisten wereldwijd op aan om deze waarden te verdedigen in hun eigen leven, om in hun gemeenschappen breder maatschappelijk begrip te bevorderen voor het recht op vrijheid van denken en meningsuiting voor iedereen, om aan te dringen bij hun regeringen op het bevorderen van deze waarden en om zich aan te sluiten bij humanisten en anderen over de hele wereld om deze waarden te verdedigen en bevorderen in het belang van de gehele mensheid.

Ned. vertaling: *René van Elst.*
Foto: British Humanist Organisation.

Aju Paraplu

Leon Wecke

(Wijchen, 1932; polemoloog verbonden aan het Centrum voor conflictanalyse en -management (CICAM) van de Radbouduniversiteit Nijmegen)

Je hebt revoluties in soorten: groene, culturele, industriële, ook politieke revoluties alsmede fluwelen revoluties, nationale revoluties en Anjerrevoluties. Er zijn ook contrarevoluties en paleisrevoluties. Voorts heb je nog staatsgrepen evenals diverse lentes, zoals de Arabische Lente, waarop dan geen Arabische zomer volgt, maar een ijzige winter. Zulks na te vragen in Cairo en Tripoli.

Een revolutie wordt wel gedefinieerd als een algehele verandering, ommekeer in de staatkundige en/of maatschappelijke toestanden in een land tengevolge van een actie van hen die aan die toestanden onderworpen waren.

Maar is die paraplurevolutie in Hong Kong wel een revolutie? Eerst nog even: wat is een paraplu? Bij paraplu heb ik de primaire associatie met regen en met kinderliedjes zoals: ‘Onder moeders paraplu daar liepen eens twee kindjes’. Een paraplu is een scherm, een scherm tegen de regen, tegen de zon en enkele keer uitgerust met een giftige pijl voor een politieke moord, een paraplumoord. Het zonne- dan wel regenscherm is een symbool geworden van de demonstraties van jongeren en andere delen van de bevolking van Hong Kong die voor het vertrek van het stadsbestuur en daadwerkelijk vrije verkiezingen, zoals door China beloofd, de straat op gaan. De tegen de zon meegebrachte paraplu bleek ook enige beschutting te bieden tegen traangas en pepperspray, alhoewel in mindere mate tegen rubberkogels, om over eventuele toekomstige echte maar te zwijgen. De paraplu werd het teken van solidariteit in verzet tegen de ondemocratie en onbetrouwbaarheid van Peking .

Is die paraplurevolutie een revolutie? Nee, natuurlijk niet, althans nog niet. Het gaat immers niet om een heel ander politiek en/of economisch systeem. Van een echte revolutie zou bijvoorbeeld sprake zijn als, aangestoken door een succesvolle opstand in Hong Kong, ook de Chinezen op het vasteland de straat op zouden gaan, democratie eisend en daarmee het communistische systeem uiteindelijk ten val brengend. Maar voorlopig blijft het, wat Hong Kong betreft, wel bij een oefening in vasthoudendheid van de kant van veel vreedzame demonstranten en minder deels gewelddadige tegendemonstranten.

Bij de overdracht door Groot Brittanië aan China werd beloofd dat Hong Kong zijn economische en politieke systeem voor de komende vijftig jaar mocht behouden, maar óók heeft Peking de belofte gedaan dat er in 2017 vrije en algemene verkiezingen voor de Chief Executive zouden komen. Kort geleden kwamen er echter signalen uit Peking waaruit viel af te leiden dat er inderdaad vrije verkiezingen kwamen, maar de keuze wel beperkt was tot de twee of drie kandidaten die in feite door Peking bepaald worden. Dat was de trigger voor demonstraties en voor de politie om, tegen de gewoonte in, hard op te treden: waterkanonnen, traangaas, pepperspray en volgens sommigen rubberkogels.

Naast het bewijs van Chinese onbetrouwbaarheid waren er nog andere grieven die te maken hebben met onder meer de toevloed aan vasteland-Chinezen en pogingen van Peking invloed uit te oefenen, bijvoorbeeld op het onderwijs. Zoals wellicht bekend voelt de Hong Konger, die in die Westberlijnse vitrine après la lettre woont, zich ver verheven boven de in zijn ogen minder beschaafde Chinees van het platte land. Maar van dat platteland kwamen hele hordes, met name vrouwen die in Hong Kong bevielen van een baby met een Hongkongs paspoort, een activiteit waardoor zij bijzonder bijdroegen tot een tekort aan ziekenhuisbedden, medicijnen en niet vervuilde babymelk. Op de vraag: ‘Willen jullie meer of minder plattelandsChinezen?, antwoordden de Hongkongers dan ook: ‘minder, minder, minder!’.

De geweldloze studenten van ‘Occupy Central’ en andere groepen vragen zich af of het verbreken van de Chinese belofte niet een eerste stap is naar verdere beperking van de politieke vrijheid. De club, die zich ‘de zwijgende meerderheid’ noemt en de daarnaar verwijzende tegendemonstranten, menen dat verdere onrust vermeden dient te worden en de economie al genoeg schade heeft opgelopen. Tegendemonstranten, deels uit Pekingnezen bestaand, melden zich bijtend en blaffend bij de vreedzame barricadisten.

Peking vreest dat een geslaagde opstand aanstekelijk zal werken op de grote groep ontevredenen op het vasteland. Als het niet anders kan zal Peking, net als op het Plein van de Hemelse Vrede in 1989, niet schromen grootschalig, hardhandig en dodelijk effectief op te treden. Voor een dergelijke stortbui zal geen enkele paraplu of afdak enige uitkomst bieden. Maar dat hoeft ook niet: een opstand beginnen is één, hem volhouden is twee tot dertien en verder.

Gods woord niet meer alleen voor ouderlingen

René van Elst

(Amsterdam, 1950; gepensioneerd Human Resources-medewerker; opgeleid als socioloog en (deels) jurist; hoofdredacteur van De Vrijdenker)

Groot nieuws, lieve mensen! Jaren hebben we erop gewacht, wat zeg ik, ééuwen hebben we erop moeten wachten en nu is-ie er dan eindelijk. Maak plaats in uw uitpuilende boekenkast en begeef u zonder dralen naar de Betere Boekhandel – als u er nog eentje kunt vinden. Voorwaar, de Bijbel in Gewone Taal, een productie van het Nederlands Bijbelgenootschap, is verschenen (precies 2000 pagina's, € 28,50/39,50). Koning Willem-Alexander heeft op 1 oktober het eerste exemplaar ontvangen uit handen van Rieuwerd Buitenwerf, directeur van het NBG, overigens zonder er commentaar op te leveren.

Dat wij dit mogen beleven! Een Bijbel in gewone-mensen-taal, waarvoor – volgens dagblad Trouw – de Vmbo-leerling als ijkpunt is genomen en die maar 4000 verschillende woorden bevat, terwijl het er voorheen 11000 waren.

'Is dat nu zulk goed nieuws?' zullen sommigen onder u vragen. O gij twijfelaars, begrijp toch dat nu beter dan ooit voor een ieder zichtbaar wordt, dat de Bijbel bestaat uit door gewone mensen bedachte (en doorvertelde en ooit eens opgeschreven en daarna vaak overgeschreven en veranderde) verhalen uit een vèr, vèr, verleden, toen de mensen nog oliedom en heel goedgelovig waren. De sluier van verhevenheid is nu van die teksten afgerukt en daarmee de schijn van heiligheid. Het Latijn van de Vulgaat en het Grieks van de Septuagint, die de waarheid eeuwenlang voor de gewone man verhulden, hebben al lang geleden plaatsgemaakt voor de Statenbijbel en de navolgers daarvan, maar de nieuwe tekst mist het aureool waar zijn voorgangers mee pronkten. Nu zal iedereen zien hoe weinig bruikbare kennis en wijsheid deze teksten bevatten. Duidelijker dan ooit wordt zichtbaar hoeveel onmogelijkheden, onwaarheden, onjuistheden, tegenstrijdigheden en onmenselijkheden er in staan.

Natuurlijk zijn, omdat deze nieuwe Bijbel van protestantsen huize is, wat stukjes weggelaten, die concilies in de eerste eeuwen van onze jaartelling toch wel degelijk de moeite waard vonden om in de bundel van teksten op te nemen; dat noemen de protestanten de apocriefe boeken en de katholieken de deuterocanonieke boeken. Wilt u daar kennis van nemen, dan moet ik u verwijzen naar bijvoorbeeld De Nieuwe Bijbelvertaling van 2005, die trouwens ook in begrijpelijke taal is gesteld.

U zult mij wel willen vergeven dat ik u hier geen volwaardige boekbespreking presenteer. Onze voorzitter heeft het Nieuwe Testament in het Grieks gelezen en is dus veel beter gekwalificeerd om deze uitgave te beoordelen. Of hij daartoe bereid is, is echter nog maar de vraag.

Het zou natuurlijk aardig zijn om allerlei passages uit deze Bijbel te vergelijken met de overeenkomstige teksten uit eerdere edities (tot en met het Hebreeuws en Grieks toe) maar ook dat laat ik graag aan anderen over. Toch, om te laten zien dat bijbelteksten verrassend kunnen variëren, wijs ik u op op Jesaja 3:17:

- in de Statenvertaling: *Zo zal de HEERE den schedel der dochteren van Sion schurftig maken, en de HEERE zal haar schaamte ontbloten.*
- in de vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap 1975: *zo zal de Here de schedel der dochters van Sion schurftig maken, en de HERE zal haar schaamte ontbloten.*
- in De Nieuwe Bijbelvertaling 2005: *Daarom zal de HEER Sions vrouwen de sluier afrukken en hun voorhoofd ontbloten.*
- en tenslotte in "De Bijbel in gewone taal": *(3:16…3:17) De Heer zegt: Kijk eens naar die trotse vrouwen in Jeruzalem. (…) Ik zal de sluier voor het gezicht van die vrouwen wegtrekken, zodat ze zich schamen.*

In Engelstalige bijbels vinden wij een vergelijkbare tendens naar het milder voorstellen van de godheid en naar toenemende kuisheid:

- International Standard Version: *therefore the LORD will afflict sores on the heads of Zion's women, and the LORD will expose their private parts.*
- New International Version: *Therefore the Lord will bring sores on the heads of the women of Zion; the LORD will make their scalps bald.*

Op de website http://biblehub.com/isaiah/3-17.htm vinden wij een (gedeeltelijke) verklaring voor deze verschillen in een tekst uit 'Gill's Verklaring van de Gehele Bijbel'. Het is maar net of men zich zijn vertaling laat leiden door de oudste Latijnse dan wel Griekse vertaling, of op Joodse schriftinterpretatie, dan wel op Oud-Syrische of Arabische tekstversies.

Wat er ook ooit in het origineel gestaan moge hebben, het verschil tussen onze oudste vertalingen en de Bijbel in Gewone Taal is op dit punt frappant. En het zal zeker het enige punt niet zijn, waar van afzwakking of verwatering sprake is.

Nu goed, nog eentje dan; de liefhebbers van pikanterieën wijs ik – met enige schroom – op Ezechiël 23:20. In de Bijbel in Gewone Taal staat daar over een zekere Oholiba, die aan Egypte terugdenkt: *En ze verlangde naar de mannen die ze toen had gehad, mannen die alleen maar aan seks dachten.*

Dat kun je desnoods nog wel in een preek verwerken, maar De Nieuwe Bijbelvertaling van negen jaar eerder wond er geen doekjes om: *Ze verlangde terug naar haar minnaars daar, die zo zwaar geschapen zijn als ezels en hun zaad lozen als hengsten.*

Had u zoiets in de Bijbel verwacht? Gelukkig hoeven onze prinsesjes daar niet mee geconfronteerd te worden, nu pappie de Bijbel in Gewone Taal naar Villa Eikenhorst heeft meegebracht.

Vanwaar de fobie voor seks bij de Judaïstische religies?

Frans Couwenbergh

(1933, portrettekenaar, voormalig leraar Nederlands)

Christendom zowel als Islam bouwt voort op het Judaïsme, dus die schaar ik onder de Judaïstische religies. De angst voor seks bij deze patriarchale en dus inherent vrouwvijandige religies is manifest, maar waar komt hij vandaan? Op zoek dus naar de wortels van de seksfobie. Die hoort niet tot de menselijke natuur.

In zijn artikel "Seks als De Zonde" (Vrijdenker okt. jl.) heeft Anton van Hooff de fobie voor seks in de Katholieke Kerk gereleveerd. Als voorbeeld van "de preoccupatie die religie met seks heeft. … "want … alle godsdiensten houden zich vooral daar mee bezig." Van Hooff doelt vooral op de Judaïstische godsdiensten – je kunt de Oosterse religies nauwelijks als godsdiensten aanmerken.

Het Judaïsme was vanaf zijn aanzet vrouwvijandig. Hoe kwam dat ook weer? Landbouw is van oorsprong een vrouwenuitvinding. De mannen jaagden en gingen dus over de dierenwereld. De vrouwen verzamelden het dagelijkse voedsel en gingen dus over de plantenwereld. De vruchtbaarheidsmagie was van vrouwelijke oorsprong. De vrouwenrituelen waren voor de vroege boeren dus van levensbelang. Ook voor de Joodse boeren. De offers voor de vruchtbaarheid, verspreid over tal van altaren en heilige hoogten, waren voornamelijk gewijd aan vrouwelijke goden.

De Israëlische priesters, neergestreken in 722 in het toen nog onbetekenende Jeruzalem in Juda, na de verwoesting door de Assyriërs van hun Jahwehtempel in de Israëlische hoofdstad Samaria, bleven dromen van het Groot-Israël van Omri en Achab. Na enkele mislukte pogingen tot opstand tegen Assyrië leek de situatie rond 630 vC, toen Assyrië ten onder aan het gaan was en Egypte, de andere grootmacht, nog niet op krachten was, weer ideaal.

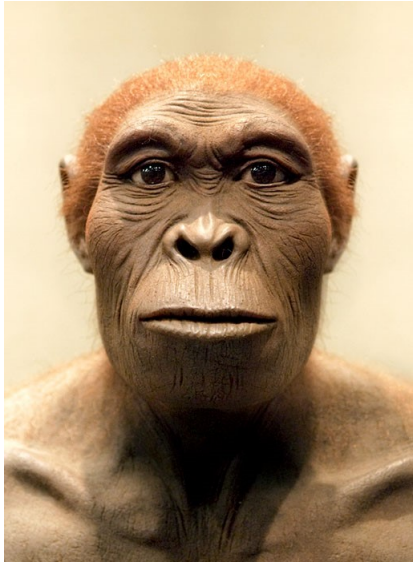

Wat de Israëlische priesterij beoogde was een sociaal/politiek plan; maar in die religieuze tijden was dat vanzelfsprekend religieus van uitvoering. Het plan was, een staand leger op de been te brengen en houden, zodat de Joodse gebieden niet langer konden worden afgeperst door de beide grootmachten, maar net als onder Omri en Achab een onaantastbare staat zouden vormen. Om een staand leger te bekostigen, diende het maatschappelijk product niet langer te worden geofferd op al die altaren maar moest het samenvloeien in de kas van hun tempel, in Jeruzalem.

Daartoe moesten alle Joden aan één God gaan geloven, en wel de hunne, de oorlogsgod van Israël Jahweh. Ze schreven een boekrol, met het verhaal van Jahweh die hun volk, het Joodse (Judese) had uitverkoren boven alle volken om Hem te dienen. Maar dan moesten ze wel alle andere goden en godinnen verzaken. Als ze Hem braaf zouden dienen, zouden de Joden het supervolk worden boven alle volken.

De priesters verstopten de boekrol onder het puin van de tempelrenovatie van dat moment. Ze lieten hem vinden door koning Josia die ook in het complot zat, en die begon meteen de offerplaatsen te verwoesten.

De opzet mislukte doordat de nieuwe machthebbers, de Babyloniërs, de Joden onderwierpen en de priesterij afvoerden naar Babylon. Maar daar hebben de Judaïsten de gelegenheid gekregen om hun Jahweh-ideologie verder aan te kleden met Zoroastristische elementen als hemel en hel, engelen en duivels, hiernamaals en laatste oordeel, een Messias, een stelsel van gedragsregels.

Nadat de Babyloniërs verslagen waren door de Zoroastrische Perzen, kregen de Judaïsten de gelegenheid om de tempel in Jeruzalem weer op te bouwen en hun Jahweh-ideologie (Judaïsme) aan de Joden op te leggen. De Joden zijn daar niet gelukkiger door geworden. Daar was het Judaïsme dan ook niet op gericht. Het was gericht op het geld van de Joden. Oké, niet voor de patriarchen zelf maar voor de Joodse onafhankelijkheid. Dus toch een goed doel.

De Judaïstische patriarchen waren geen extreme vrouwenhaters, er was voor hen alleen alles aan gelegen om de vrouwenmacht over de religie te demoniseren.

Hét symbool van de vrouwenmacht, de slang (het kunnen aanwenden van slangengif in bepaalde dosering bij bepaalde kwalen was het toppunt van medische kennis, die bij uitstek vanouds vrouwenkennis was) werd de duivel. De offerplaatsen dienden te worden verwoest: het maatschappelijk product hadden ze nodig voor hun nobel doel.

Dus het was niet de angst voor seks die de Israëlische patriarchen dreef. Hun vernieuwende ideologie was vrouwvijandig ter uitschakeling van de religieuze vrouwenmacht, niet de seksuele.

De patriarchale seksfobie, welke natuurlijk ook de Judaïstische patriarchen behepte, is van veel oudere datum. Die dateert van de **machtsgreep van de mannen** nadat de mensen in overpopulatie-stress geraakt waren, dus van rond 20.000 jg. Ze geraakten alleen op sommige plekken op de wereld in overpopulatie-stress, op de meeste plekken bleef de wereld nog eindeloos groot en dus vredig.

Religieuze wezens.

Het leven van de Vroege Mensen (◀***Homo habilis*** *, H. erectus, H. heidelbergensis,* enz.) draaide rond het dansen/zingen van hun Scheppingsverhaal. Ze leefden er hun dagen naar toe, naar de *Feierabend*, waarvoor ze zich mooi maakten, met kralen en veertjes. Onze aangeboren neigingen zijn in hun lange voortijd gevormd. De vrouwen zorgden voor alles (de kinderen, het eten, de hut, het vuur, de kleding, de touwen, verzin het maar. De mannen zorgden voor de veiligheid tegen de roofdieren, en toen die roofdieren 'hun plaats wisten' (dus dat ze niet langer zomaar bij mensen in de buurt durfden komen), ook voor het veelbegeerde vlees. Een man ontleen-

de zijn prestige, dus zijn voortplantingskansen bij de vrouwtjes, aan het inbrengen van vlees. Niet aan heldendaden op het slagveld, want dat was nog lang niet aan de orde. Het slagveld (stammen-oorlog) kwam pas aan de orde naarmate populaties van de AMM's (Anatomisch Moderne Mensen) in een toestand van overpopulatie geraakten, dus vanaf ruwweg 20.000 jg.

Laat ik nog de tijdsspanne van de Vroege Mensen vergelijken met de AMM-tijd. Stel dat we de Vroege Mensen 2 mjg laten beginnen: mooi rond getal en zeker niet te vroeg. De tijd van de AMM's stellen we op 65.000 jg, het moment dat ze als AMM's buiten Afrika begonnen te migreren omdat ze *Lebensraum* te kort gingen komen. De AMM-tijd is maar een fractie, namelijk 3,25%, van de 2 miljoen jaar.

Veel paleontologen noemen de AMM's *Homo sapiens*. Ik heb een hekel aan die Linnaeus-benaming (uit *Regnum Animale,* 1735), omdat die suggereert dat onze Vroege Mensvoorouders niet *sapiens* zouden zijn geweest.

De mannenmacht beslaat nog geen derde van de AMM-tijd.

Onze natuur

Onze natuur is gevormd in zo'n 2 miljoen jaar, dus de belangrijkste bestanddelen daarvan, de neiging tot harmonie, tot gelijkheid en tot het religieus beleven van onze woordenwereld (mag ik verwijzen naar mijn uiteenzetting daarvan in het maartnummer van dit jaar?) zitten als diepste neiging in ons.

Dat die natuur behoorlijk gefrustreerd is, eerst door de **macht**suitoefening door de mannen vanaf 20.000 v.C. en helemaal door de wreedheden van de IJzertijd vanaf 1300 v.C., doet ons vaak vergeten dat deze niet bij onze natuur passen. De oude filosofen hadden nog geen idee van hoe mensen eigenlijk in elkaar zitten, en onze academische filosofen weten nog steeds niet veel beter. Ze denken dat de mannendominantie van alle tijden is.

De neiging tot harmonie is ons al heel vroeg ingeprent: door de hachelijkheid van het savannebestaan, ik bedoel buiten de beschermende regenwoudomgeving die we als mensapen gewend waren; vervolgens door de hachelijkheid van het voedselscharrelen, waardoor onze voorouderlijke hechte groepjes elkaar voor de overleving broodnodig hadden.

Frans Couwenbergh in zijn atelier (foto RvE)

De woordenwereld van de Vroege Mensen stelde nog heel lang weinig voor. Maar ze waren er toch toe veroordeeld – er is geen weg terug naar het niet-begrijpen van de wereld. Het was, vooral aanvankelijk, maar een 'papieren zoldertje' waarop ze mentaal waren komen te leven. Dat vereiste voortdurende bevestiging: elke lieve dag werd besloten met het dansen/zingen van het Scheppingsverhaal ervan. Ze hadden het gevoel dat, wanneer ze zouden ophouden met het dansen/zingen ervan, hun (woorden) wereld zou ophouden te bestaan. En eigenlijk was dat voor die *talige wezens* ook zo. Welnu, dit dag aan dag op deze wijze in stand houden van hun woordenwereld is in ons systeem gaan zitten en leeft in ons voort als het *religieuze gevoel*.

De etymologie van 'religie' komt volgens Cicero van *re-legere*: het telkens opnieuw lezen (verzamelen). Volgens mij had Cicero daar gelijk in. Het zo lang op deze wijze beleven van hun woordenwereld: binnen het Scheppingsverhaal ervan, is onze *religieuze neiging*.

Dat het woord 'religie' ten onrechte verengd wordt tot monotheïstisch en patriarchaal god-geloof, is oorzaak geworden van heilloos misverstand bij atheïsten en langs elkaar heen debatteren, ook in onze Vrijdenker.

De machtsgreep van de mannen

Zes miljoen jaar van harmonie, van gelijkwaardigheid tussen de seksen en van mannelijke eerbied voor de allesregelende vrouwen: waar, wanneer, waardoor en waarom hebben de mannen daar genoeg van gekregen en zijn ze de baas gaan spelen over de vrouwen?

Waar? Overal waar er teveel groepen met elkaar om het bestaan moesten vechten, in een te krap geworden leefgebied. Hoe groot dat ook was: waar vrouwen op hun foerageertochten op de aanwezigheid van vreemde vrouwen stuitten, joegen ze er hun mannen op af om er mee af te rekenen. **Oorlog maakt mannen belangrijk.** (Dat is een statement van antropoloog Marvin Harris in zijn boek *Our Kind* (1989)).

Wanneer? Dat kan al in Afrika begonnen zijn. De migratie *Out of Africa II* vanaf 65.000 jg kan al wijzen op populatiedruk. Alle vandaag levende *Out of Africa*-populaties vinden (het genetische onderzoek is daar duidelijk in) hun oorsprong in één van de *Zeven dochters van Eva.* Er is vandaag geen enkele Verzamelaars/Jagers- (VJ) gemeenschap waar niet van mannendominantie sprake is, hoe gelijkwaardig de verhoudingen tussen de seksen er ook nog moge zijn. Zelfs bij de egalitaire Pygmeeën hebben de mannen zich van de heilige *molimo*-fluit meester gemaakt en moeten bij het ritueel de vrouwen in hun hutten blijven (hierover straks meer).

Ook moet het oprukkende ijs van de laatste fase van de laatste ijstijd in Europa oorzaak geweest zijn van populatiedruk in de leefbare streken van Zuid-Europa. De mannen hebben

daar eigen initiatierituelen ontwikkeld in schrikaanjagend diepe en duistere grottengangen, zoals die van Lascaux en Chauvet en tientallen andere, ook in Italië en Spanje. De vrouwen ontwikkelden hun verering van Moeder Aarde daar ze niet langer vrij konden rond foerageren en zorgvuldiger moesten omgaan met hun voedselplanten.

Waardoor? Door de oorlogvoering ten behoeve van de overleving van de eigen groep kregen de mannen er een gewichtige taak bij: hun leven riskeren in gevecht met vreemde mannen. Een taak die volgens de mannen opwoog tegen het kinderen kunnen baren van de vrouwen, en derhalve even belangrijk voor het voortbestaan!

De oeroude **balans tussen de genders** (vrouwen zorgden voor alles en voor het eten, de mannen zorgden voor de veiligheid en later voor het vlees) raakte verstoord. De mannen begonnen zich ineens héél belangrijk te vinden, werden minder geneigd de tweede viool spelen. Vooral de jongemannen, boordevol dadendrang om

Mbuti meisjes

hun mannelijkheid te bewijzen, ervoeren de voorzichtige beslissingen van het vrouwenberaad als volslagen achterlijke en nodeloze, zelfs schadelijke hinderpalen.

Het leidde er toe dat de mannen eigen initiatierituelen gingen ontwikkelen, voor hun jongens, op afgelegen plekken, zoals diep in het woud, of, zoals in Zuid-Frankrijk, in duistere onderaardse grottengangen. Rituelen waarin bij sommige populaties in de Sahara-regio, maar ook bij sommige Aboriginalstammen, de menstruatiebloedingen van de meisjes werden nagebootst door besnijdenis bij de jongetjes (zie daarvoor De Vrijdenker maart 2013).

Aanvankelijk stiekem, later steeds openlijker, en in het dorp zelf. Tenslotte verboden de mannen de vrouwenrituelen en verboden de vrouwen om naar de mannen-rituelen te kijken: ze moesten in hun hutten blijven. Dat is de religie zoals we het bij de 'wilde stammen' zoals de indianen aantreffen.

Molimo-ceremonie

Boekdelen spreekt voor mij de *molimo* -viering bij de nog tamelijk VJ-achtige Mbuti-pygmeeën in het Congolese Ituriwoud, bekend van het prachtige boek *The Forest People* van Colin Turnbull (NY 1961).

De *molimo* is een heilige fluit, waarmee door ervaren toeteraars een veelheid van tonen en klanken kan worden voortgebracht. De *molimo* verbeeldt de stem van het Woud, en wordt bij ruste verborgen diep in het Woud. Om tevoorschijn gehaald te worden door een groepje jonge mannen wanneer iemand overleden is of iets anders verontrustends aan de hand is, waarvoor Het Woud uit zijn sluimer gewekt dient te worden omdat zijn kinderen in nood zijn.

De vrouwen moeten daarbij in hun hutten blijven, met afgesloten 'deur'. De mannen zingen rond het gemeenschappelijke vuur op de open ruimte. De *molimo* komt vanuit de verte steeds dichter bij, naar de mannen rond het vuur, die daarbij veelal in trance geraakt zijn.

Religie is dus een mannen-aangelegenheid geworden, zelfs bij de Pygmeeën al. Maar … bij hen blijkbaar nog niet zo lang. Eens per jaar worden de rollen omgekeerd en nemen de vrouwen de ceremonie over. Ze blijken dan alle gezangen minstens zo goed te beheersen als de mannen. Die laten de vrouwen gelaten, a.h.w. schuldbewust, hun gang gaan. De vrouwen laten merken dat de *molimo*-ceremonie oorspronkelijk een vrouwen-aangelegenheid was. Wanneer ze hun punt gemaakt hebben, 'bevrijden' ze de mannen en trekken zich tevreden terug in hun hutten (hutten maken en onderhouden is vrouwenwerk; de mannen wonen dus vanouds in vrouwenhutten (ik weet niet hoe het bij u is, maar ik heb dat ook altijd zo ervaren).

Hierna vervolgen de mannen de *molimo*-ceremonie tot in het ochtendkrieken.

Op veel plaatsen in de antropologische literatuur lees je dat de mannen de heilige fluiten van de vrouwen geroofd hebben, en niet alleen in Afrikaanse veldonderzoeken. Maurice Godelier, de Franse veldonderzoeker bij de Baryua Papoea's tussen 1967 en 1988, vertelt dat de jongens bij hun initiatie leren dat de heilige fluiten door een voorouder-man gestolen zijn uit het vrouwenverblijf, en tekent de opmerking van een oude man op: "De eerste vrouwen wisten hun macht niet goed te gebruiken. Bijvoorbeeld, ze doodden teveel prooidieren [sic], en veroorzaakten teveel wanorde. Het was nodig dat de mannen hun de macht [!] ontnamen zodat de orde kon terugkeren in de gemeenschap en in de kosmos."

De man als de baas

Nog even mijn laatste vraagje, *waarom* zijn de mannen de baas gaan spelen over de vrouwen? Dat was omdat ze er van nature niet voor waren toegerust. Ze beschikten over gemiddeld 15% meer spierkracht dan de vrouwen, ja. En ze hanteerden vanouds de wapens, ja. Maar het nemen van voor de groep belangrijke beslissingen was altijd aan het beraad van de oudere vrouwen geweest. En dat liet zich leiden door overwegingen van duurzaamheid, gericht op het eten en de veiligheid voor de kinderen. Mannen vinden kinderen natuurlijk heel leuk, maar ervoor zorgen is vrouwenwerk. Overwegingen van duurzaamheid zijn bij hen geen vanzelfsprekendheid: ze moeten er voor nadenken. Het de baas spelen over de vrouwen vloeit voort uit hun onzekerheid. Die hinderlijke onzekerheid moeten ze, net als pubers, overschreeuwen en te lijf gaan met geweld.

Maar de seksuele aantrekkingskracht van de vrouw bleef de mannenmacht tarten. Voor de oude baardmannen, bij wie de hormonen al lang niet meer door het bloed joegen, was het duidelijk dat het de seksuele opwinding was geweest waardoor ze zich jarenlang de slaaf van de seksueel aantrekkelijke vrouwen hadden gevoeld. En sommige patriarchen, weer in de Sahara-regio, begonnen het een goed idee te vinden om niet alleen de jongetjes aan de pijnlijke besnijdenis te onderwerpen maar juist ook de meisjes. Want met hun seksuele aantrekkelijkheid hielden die nog teveel macht over hun jongens. Met het verwijderen van de clitoris bij de meisjes zou deze macht in de kiem gesmoord worden.

De bakermat van de Judaïstische godsdiensten ligt in de Sahara-regio (het Arabische schiereiland is een voortzetting van de Sahara). Het gehelleniseerde Christendom heeft afstand genomen van het Judaïsme door niet de zaterdag maar de zondag als rustdag te nemen, en ook door de besnijdenis van de jongens af te wijzen.

Mohammed was niet erg geporteerd voor de meisjesbesnijdenis; hij wees die niet af maar (volgens een

hadith) pleitte ervoor om die minimaal te houden zodat het seksueel genot er geen hinder van zou ondervinden. Zijn Koran rept er niet over, evenmin trouwens als de Thora. Maar de latere Islamitische baardmannen zouden het toch een probaat middel blijven vinden om de seksuele vrouwenmacht in de kiem te blijven smoren en de mannendominantie te bestendigen.

De seksfobie kenmerkt niet alleen de Judaïstische beschavingen, maar kenmerkt de mannenmaatschappijen wereldwijd. De seksfobie is dan ook van zeer oude datum: van ruwweg 20.000 jaar geleden.

De mannenmacht is in hoge mate ook seksuele macht, is 'verkrachting'.

WERELDS NIEUWS

"...en alles bleef zoals het was!"

Tijdens een synode in Vaticaanstad over huwelijk en gezin hebben de bisschoppen op 18 oktober gestemd tegen moderniseringen die paus Franciscus eerder had voorgesteld op het gebied van homoseksualiteit, ongehuwd samenwonen en hertrouwen. In een discussiestuk was in ongekend positieve woorden gesproken over homoseksuelen, samenwonenden en andere mensen met van de kerkleer afwijkende relaties. De kerk moest hun situaties niet langer veroordelen, maar zich richten op de positieve aspecten. De uitkomst van de stemming hierover laat zien dat er onder de bisschoppen flinke verdeeldheid over dit onderwerp heerst. De meer conservatieve bisschoppen spraken voor de stemming al schande van de voorgestelde lijn omdat deze de gangbare doctrines over familie en huwelijk radicaal zou veranderen. De tekst werd daarom al deels aangepast; over homoseksualiteit werd bijvoorbeeld niet meer expliciet gesproken. Maar de aanpassingen bleken dus niet voldoende voor een goedkeuring van de bisschoppen.

Paus Franciscus neemt de conclusies van de bisschoppen over. Hij zal niet, zoals tot nu toe gebruikelijk bij bisschoppensynodes, met een eigen document komen. In oktober volgend jaar zal opnieuw een synode over dit onderwerp worden gehouden.

(Ontleend aan AP en Volkskrant)

"Dat heeft niks met de islam te maken!"

Thomas Spickmann

(1973; constructeur; redacteur van De Vrijdenker)

Sinds enige tijd worden wij bijna elke dag in het nieuws met de terreur in Syrië en Irak geconfronteerd en met jongeren die uit Europa vertrekken om eraan deel te nemen. Gematigde moslims en hun organisaties staan onder druk en beweren steeds weer dat dit niet de ware islam is om het slechte imago van hun religie tegen te werken. De Duits-Egyptische politiek-wetenschapper Hamed Abdel-Samad komt echter tot andere conclusies.

Drie jaar geleden heb ik in de Vrijdenker een recensie van zijn in het Nederlands uitgegeven boek "De ondergang van de islamitische wereld" geschreven waarin hij de toekomst van het Midden-Oosten somber inschat dat door middeleeuwse religiositeit, traditieblindheid, bevolkingsexplosie, economische achteruitgang, slechte opleiding en kansloosheid voor jonge mensen gekenmerkt wordt. De voorspelling was dat een aantal moslimlanden door politieke onrust, geweld en oorlog uit elkaar zouden vallen hetgeen helaas voor een groot deel werkelijkheid geworden is.

Hamed Abdel-Samad ► is de zoon van een Egyptische imam, was vroeger enige tijd lid van de Moslimbroederschap, maar vertrok later naar Duitsland waar hij politicologie studeerde. Na een moeilijke persoonlijke ontwikkeling nam hij een kritische houding tegenover de islam in. Hij heeft meerdere boeken daarover geschreven, waaronder het bovengenoemde, en treedt soms op radio en tv op. Bijna alles wat in dit artikel staat is aan zijn gedachten ontleend.

Laten wij eens ca. 90 jaar terugkijken: In Europa ontstonden na de Eerste Wereldoorlog aan de kant van de verliezers Duitsland, Italië en Oostenrijk ter opwekking van een nieuw zelfbewustzijn (na de val van twee keizermonarchieën) fascistische bewegingen met onder andere de volgende kenmerken: Gevoel van vernedering, haat, verheerlijken van geweld, onderschikking aan een grote leider, vijandigheid tegen andersdenkenden, gevoel van uitverkorenheid, groepsdruk, een ideologie die als absolute waarheid beschouwd werd, totalitarisme of de indeling van de wereld in goed en kwaad. Deze eigenschappen zijn ook voor politiek-islamitische groeperingen van toepassing zoals de Moslimbroederschap die in de jaren twintig van de afgelopen eeuw opgericht werd na het einde van het Osmaanse rijk waarvan Egypte tevoren deel had uitgemaakt. Hamed Abdel-Samad noemt dit op grond van talrijke overeenkomsten de *fascistische islam* die zich echter niet tot een bepaald volk beperkt of racistisch is, wat hier als verschil opgemerkt moet worden, en die ook niet zijn oorsprong in de twintigste, maar in de zevende eeuw heeft. Er bestond overigens contact tussen de Nationaalsocialisten en de Moslimbroeders die Hitler en Mussolini bewonderden en zelfs milities voor de strijd van de Duitsers tegen de Sovjetunie en de Britten in Noord-Afrika leverden. Men beweerde zelfs dat de Duitse dictator zich tot de islam bekeerd had en stiekem in Mekka op bedevaart was geweest.

Zoals boven aangegeven is de politieke islam al 1400 jaar geleden begonnen te bestaan. Feit is dat Mohammed, die politiek leider en krijgsheer was, van diverse plaatsen joden verdreef en zijn religie op het Arabische schiereiland met oorlog doorzette. Na zijn dood deden zijn opvolgers dat daarbuiten wat veel mensenlevens eiste. Er bestond toen al de claim om de wereld te veroveren. In de Koran staan ca. 200 verzen die tot geweld oproepen, bijvoorbeeld het onthoofden van tegenstanders (waarop de huidige IS-strijders een beroep doen). Nadat Hamed Abdel-Samad een jaar geleden op een bijeenkomst in Caïro zijn standpunten

had toegelicht is door meerdere geestelijken een fatwa tegen hem uitgesproken met de oproep om hem te doden. Het is hem gelukt om aan een moordaanslag te ontkomen en naar Duitsland terug te keren. Ondanks doodsbedreigingen laat hij zich niet ontmoedigen om te voorkomen dat zijn tegenstanders in het vervolg ook aan anderen de mond snoeren en om de grote problemen van het Midden-Oosten ter sprake te kunnen blijven brengen.

Na 1945 kwam in Europa aan het fascisme een einde met het inzicht dat dit de verkeerde weg was die tot enorme ellende geleid had. In de islamitische wereld is dit tot nu toe nog niet het geval. De schuld voor problemen wordt ten onrechte daarbuiten gezocht, namelijk bij westerse landen en de joden. Bijvoorbeeld konden in Egypte de Moslimbroeders tijdens het bewind van Moebarak blijven bestaan doordat zij met charitatieve acties bij arme mensen populariteit verwierven waar de overheid faalde. Zij propageerden immers de overwinning van de islam. Maar na de machtsovername door president Morsi is het niet gelukt om het land te stabiliseren.

Hamed Abdel-Samad ziet twee kanten van de islam; ten eerste de spirituele waar de gematigde moslim voor staat, die zich in het privéleven afspeelt en wat hem betreft overeind kan blijven; ten tweede de politieke, fascistische kant die door veel moslimorganisaties bevorderd wordt, die een scheiding tussen religie en overheid onmogelijk maakt, mensen onderdrukt en absoluut niet voor de 21e eeuw geschikt is. Er moet dus in het Midden-Oosten een tijdperk van secularisatie komen.

De achteruitgang van de moslimwereld is volgens Abdel-Samad aan de al eeuwen durende isolatie tegenover de buitenwereld te wijten. In Europa was het door de boekdruk, die door Johannes Gutenberg uitgevonden was, mogelijk om de gedachten van Renaissance en Verlichting te verspreiden. Daarentegen is deze techniek in het Osmaanse Rijk uit angst voor verandering afgewezen. In de twintigste eeuw zijn er andere media bij gekomen. Tegenwoordig biedt het internet in de Arabische wereld aan jonge hervormingsgezinde mensen uiteraard de mogelijkheid om de nodige informatie uit te wisselen en het politieke leven eventueel te revolutioneren. Daar staat tegenover dat ook conservatieve moslimgroeperingen en autoritaire regeringen van Facebook en Twitter gebruik maken en mensen negatief beïnvloeden.

Voor de strijd in Syrië en Irak worden in Europa jongeren met twee opties geworven. Of men sneuvelt tijdens een gevecht en gaat als martelaar rechtstreeks het paradijs in waar 72 maagden beschikbaar zijn. Of men overlijdt niet en krijgt na een aantal veroveringen van gebieden politieke macht. Seksualiteit speelt een belangrijke rol, zowel in het hiernamaals (in het hemelse bordeel) als op aarde ter uitbreiding van de islam. Een jihadstrijder dient in staat te zijn om zich voort te planten. Na verkrachting van andersgelovige vrouwen met zwangerschap als gevolg worden de kinderen automatisch moslims.

Sinds enige tijd proberen westerse regeringen het vertrek van radicale jongeren naar het Midden-Oosten tegen te houden. Hun islam wordt als in strijd met de grondwetten beschouwd. Steeds hebben Amerikaanse en Europese politici gemaand tot het eerbiedigen van mensenrechten. Maar zij deden dat alleen selectief, bijvoorbeeld tegenover China of Iran, maar niet tegenover Saoedi-Arabië dat als strategische partner gezien wordt en zelfs wapens uit Duitsland ontvangt. Dit is ongeloofwaardig, want het laatstgenoemde land is één van de strengste religieus-fascistische dictaturen ter wereld en steunt extremisten elders. En niemand moet zich, wat oorlog en onderdrukking in de moslimwereld betreft, door de stelling laten misleiden dat dit niets met de islam te maken heeft, want dan hebben wij de problemen waarmee wij geconfronteerd worden niet begrepen.

Over soort, gemeenschap en basso continuo

Enno Nuy

(Aerdt, 1950; ondernemer en oud-hoofdredacteur De Vrije Gedachte)

Het hoe en waarom

De mens heeft zichzelf aangeleerd of wijsgemaakt dat hij vooral waaromvragen moet stellen. Maar de vraag waarom iets gebeurt of is veronderstelt dat er hoe dan ook een voorliggend plan of een eerder geformuleerd doel aan ten grondslag ligt.

De wetenschapper of de rationalist vraagt liever naar het hoe en het wat. Niet de vraag waarom wij op aarde zijn is interessant maar veeleer de vraag hoe we hier terecht zijn gekomen. De werkelijkheid is natuurlijk dat de meeste mensen helemaal niet in dat hoe en wat geïnteresseerd zijn en er zelfs voor kiezen datgene wat wetenschappelijk kan worden bewezen domweg te negeren.

De vraag waarom wij op aarde zijn is nog nooit wetenschappelijk beantwoord en dat antwoord zal er ook nooit komen. Toch moordt de ene helft van de menselijke soort de andere helft uit omdat het antwoord op die domme waaromvraag de ene of de andere partij niet aanstaat.

Dat is voorspelbaar omdat die waaromvraag ons nu eenmaal alleen maar bij een schepper of oerbeweger kan brengen. En de aarde kan natuurlijk niet door twee of drie scheppers tegelijk zijn geschapen.

Wie meent dat zijn persoonlijke schepper een niet weerlegbare werkelijkheid vertegenwoordigt, moet de aanbidder van een andere schepper dus afwijzen. Er kan slechts één enkele claim op de waarheid en daarmee op de status van schepper rusten.

Waarheidsclaims en genocide

Nu komen we dat fenomeen van meerdere claims natuurlijk vaker tegen. Er zijn wel vier of vijf bonden in de bokssport die ieder hun eigen wereldkampioen hebben. Er zijn legio keurmerken die claimen ultieme uitspraken over producten te kunnen doen. Er zijn politici die verkiezingsuitslagen betwisten en zichzelf naar voren schuiven als de rechtmatige winnaar. En zo voort. Maar hoe het ook zij, zodra er waar dan ook meerdere claims worden neergelegd is er altijd ruzie en gedonder.

En de geschiedenis laat ons zien dat religieuze claims tot extreme ruzie en gedonder leiden, tot oorlog en geweld, tot genocide. We snijden elkaar figuurlijk of zelfs letterlijk de hals door

wanneer een ander niet wenst te aanvaarden dat alleen die ene specifieke claim de waarheid vertegenwoordigt.

Angst voor de dood

De reden hiervoor is gelegen in angst. Religie is het enig denkbare antwoord op een waaromvraag. En het antwoord op de vraag waarom wij op aarde zijn is van existentieel belang. De mens wordt geboren zonder inspraak te hebben in het besluit dat tot die geboorte leidt. Er moet dus wel een bedoeling achter steken. En die ongevraagd geboren mens zal uiteindelijk ook ongevraagd sterven. Hij kan dat moment misschien uitstellen maar nooit ontlopen. Maar stel je voor dat er geen plan is waarin mijn geboorte en dood een plaats hebben gekregen, dan is er geen enkele zin aan mijn bestaan toe te kennen. Het is juist dat Grote Plan dat mij verzekert van bestaanszin, al was het maar omdat dat Grote Plan mij na mijn transsubstantiatie het eeuwige leven in paradijselijke omstandigheden belooft. Dat de mens zijn geboorte niet kan beïnvloeden en zijn dood niet kan ontlopen is al erg genoeg. Maar je droom van een hiernamaals laten afpakken is voor de meesten onder ons onaanvaardbaar. Alleen dat Grote Plan en de aanvaarding daarvan, stellen ons in staat onze angst voor de dood te overwinnen, ons neer te leggen bij het onvermijdelijke, onze sterfelijkheid. En dat weer is alleen mogelijk wanneer we erkennen dat er slechts één zo'n groot plan bestaat, de goddelijke wereld is nu eenmaal geen supermarkt.

En geloven alleen is niet voldoende. Het hiernamaals is alleen voor ons weggelegd wanneer we ons onderwerpen aan Die Ene Ware. Niet voor niets noemt de recht(s)geaarde Amerikaan zichzelf een "God fearing, law abiding citizen".

Doorgaans is het zo dat hoe fundamentalistischer een religie is, hoe meer het leven van mensen door vrees wordt beheerst. Fundamentalistische moslims spannen in dit opzicht de kroon, zij vertonen zich nooit zonder een wapen. In weerwil van deze barbaren evenwel luidt een van de bekendste soera's in de Koran: "er is geen dwang in de godsdienst". Hoezo exegese?

We are stardust

De Amerikaanse astronoom en kosmoloog Lawrence Krauss heeft een fascinerend boek geschreven, *Universum uit het niets* getiteld. Daarin stelt hij onder meer dat we de aard van de kosmische uitdijing vanaf de eerste microseconden na de oerknal begrijpen en hebben ontdekt dat er honderden miljarden sterrenstelsels zijn, die uit honderden miljarden sterren bestaan. We hebben vastgesteld dat 99% van het heelal onzichtbaar is voor ons, en is opgebouwd uit donkere materie die hoogstwaarschijnlijk uit nog onbekende elementaire deeltjes bestaat, en in nog grotere mate uit donkere energie, waarvan de herkomst vooralsnog een compleet raadsel is. Nu lijkt de wetenschap – aldus Krauss – te moeten accepteren dat de natuurkunde een soort omgevingswetenschap is, namelijk een wetenschap die tot natuurwetten komt die toevalligerwijs alleen gelden voor ons universum, een universum temidden van ontelbare andere universums waar geheel andere wetten van kracht kunnen en zullen zijn.

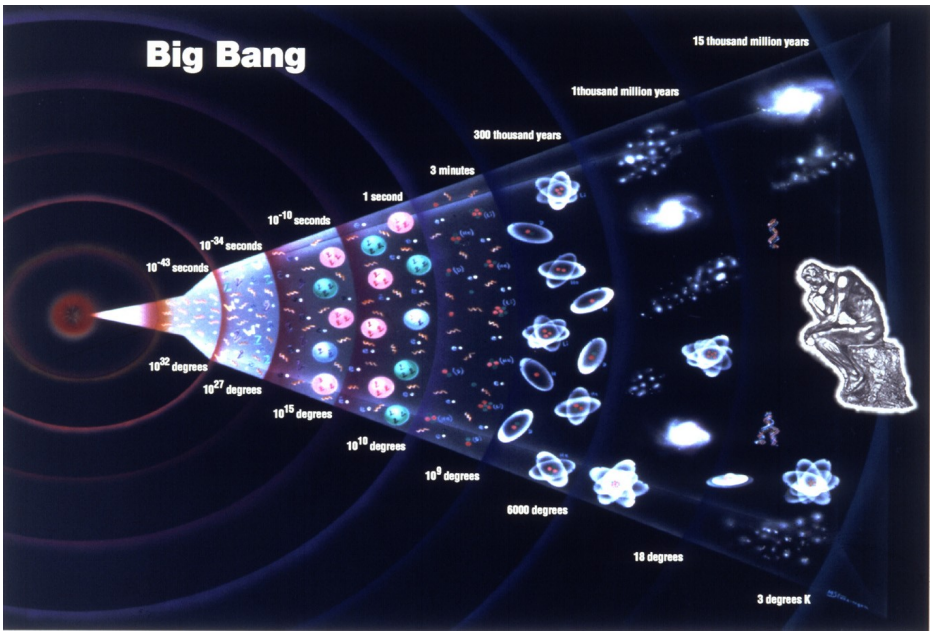

Hoe het ook zij, de theologie heeft sinds de dageraad van de wetenschap niets aan onze kennis bijgedragen, stelt Krauss. We kunnen de evolutie terug volgen tot aan de **oerknal**▲ zonder dat we een beroep op iets anders dan de natuurkunde hoeven te doen. Er mag dan nog veel zijn dat we niet weten of begrijpen maar er is geen enkele aanleiding tot een God-van-de-gaten, ook dat concept is niets anders dan intellectuele luiheid. Krauss vat zijn langdurige studie van de kosmos nog eens samen: "*de waarneming dat het heelal vlak is, en de lokale Newtoniaanse zwaartekrachtsenergie zo goed als nul, wijst er sterk op dat ons heelal is voortgekomen uit een inflatie-achtig proces – een proces waarbij de energie van de lege ruimte ('niets'), tijdens een periode waarin het heelal op elke waarneembare schaal steeds vlakker wordt, wordt omgezet in de energie van 'iets'*".

En minstens zo belangrijk is zijn constatering: "*Alleen een hete oerknal is in staat om de waargenomen abondantie van lichte elementen (waterstof, deuterium, helium en lithium) te produceren en de waargenomen uitdijing van het heelal te veroorzaken. Zwaardere elementen zoals zuurstof en stikstof zijn niet tijdens de oerknal gevormd maar later in de vurige kernen van sterren en doordat die sterren op enig moment ontploften, kwamen die elementen terecht op planeten en uiteindelijk in ons lichaam. Wij, de soort mens en al het andere leven op aarde, zijn ontstaan doordat er in ons melkwegstelsel zo'n tweehonderdmiljoen sterren zijn ontploft. De sterren zijn onze schepper*!"

Kosmische eenzaamheid

Over die uitdijing van het heelal leert Krauss ons nog meer behartenswaardigs: die uitdijing geschiedt met een snelheid groter dan die van het licht* en er komt een moment dat wij niet meer in staat zijn de oerknal waar te nemen. Niet alleen dijt het heelal uit, het wordt ook steeds meer uit elkaar getrokken en dat betekent dat er een situatie zal ontstaan waarin ons melkwegstelsel, net als alle andere stelsels, steeds geïsoleerder in het universum zweeft, op een gegeven moment geen zichtbare of vindbare buurstelsels meer heeft. Stel dat de mensheid dan nog bestaat en stel dat diezelfde mens-

heid haar geschiedenis uit het oog heeft verloren, dan is zij daadwerkelijkheid tot in lengte der dagen overgeleverd aan de metafysica en de mystiek. Godgeloof ligt dan voor de hand zonder de mogelijkheid van enig rationeel alternatief.

Godesvrees

Godesvrees is voor domme mensen. Zelfs mensen die over voldoende intelligentie lijken te beschikken om kennis te nemen van de verworvenheden van de wetenschap, weigeren daaraan enige rationele konklusie te verbinden en volharden in hun geloof, houden vast aan de godsidee en trekken zich op aan het in het vooruitzicht gestelde hiernamaals. Dat brengt mij tot de stelling dat religie of geloof niet alleen een vorm van, zoals Krauss het noemt, intellectuele luiheid is maar zelfs van moedwillige, verwijtbare domheid.

Een van de meest gehoorde verdedigingslinies is de stelling dat de godloochenaar geen zicht heeft op de zin van het bestaan, geen universele moraliteit erkent en uiteindelijk eenzaam aan het graf staat. Ik ga ervan uit dat ieder zinnig denkend mens zal erkennen dat geen enkele religie het monopolie op moraal mag claimen. Religies doen dat wel en ze hebben inderdaad ieder hun eigen stelsel van morele waarden. Maar de impliciete veronderstelling dat er zonder religie geen moraal zou bestaan is een fabeltje.

De eenzaamheid aan het graf reflecteert de angst voor de dood en wie niet het perspectief heeft een hiernamaals te zullen betreden, zal – zo is de veronderstelling onder godgelovigen – op het moment van zijn verscheiden in een angstwekkende leegte staren. Ook dit argument laat ik hier even onbesproken omdat uit mijn betoog vanzelf zal blijken hoe onzinnig het is.

Mens, wees vermetel

Ik beperk me hier tot de zin van het bestaan. Voorwaar, een thema van ontzagwekkende omvang en impact. John Hartung, associate editor of the *Journal of Neurosurgical Anesthesiology* en tevens Associate Professor of Anesthesiology at the State University of New York, schrijft in een behartenswaardig artikel *Prospects for existence: morality and genetic engineering*, het volgende.

"*Onze levens bestaan en zijn betekenisvol wanneer ze levens beïnvloeden die levens beïnvloeden die levens ....tenzij er een generatie ontstaat die geen nakomelingen meer oplevert. Wanneer ons leven alleen nog gevolgen heeft voor niet-levende materie, dan verliest ons leven zijn betekenis. Evolutie is een kwestie van methoden en technieken. Natuurlijke selectie kent geen doel. Maar de vraag naar het leven blijft: waartoe als het niet voor eeuwig en altijd is? Een toenemend aantal natuurkundigen lijkt geloofwaardigheid toe te willen kennen aan de mogelijkheid dat leven eeuwig voort zou kunnen duren. Die gedachte veronderstelt wel dat leven in staat zal moeten zijn om het universum aan te wenden voor het eigen doel. Onze kennis van het universum mag dan ontzagwekkend zijn, de mens is vooralsnog niet toe aan het volledig ontrafelen van oorsprong en toekomst van het universum.*

Zolang een ineengeschrompeld universum tot de mogelijkheden blijft behoren is alle bestaan strikt toeval. Van iets kan niet gezegd worden dat het bestaan heeft als van dat bestaan geen bewijs is".

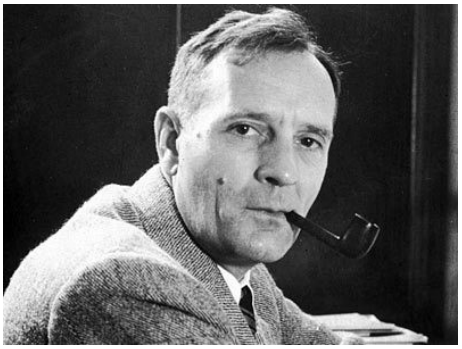

Nu weten we sinds **Edwin Powell Hubble**▲ dat het universum niet ineenschrompelt maar uitdijt. Dat maakt echter niets uit voor de konklusie van Hartung dat leven zin heeft wanneer het zijn sporen achterlaat en zich voortdurend vernieuwt. Maar wanneer in een uitdijend heelal de zon de aarde verbrandt, zal er nadien geen spoor meer terug te vinden zijn van wat zich ooit op deze planeet heeft afgespeeld. In het licht van de eeuwigheid is ons bestaan dan zonder enige zin.

Hartung vervolgt: "*Welnu, het vooruitzicht dat ons bestaan empirisch reëel kan zijn doordat het tot iets leidt – en zelfs de moeite waard is door te leiden tot iets dat levend is – dat vooruitzicht heeft de religieuze arena (waar eeuwigheid gegarandeerd werd) verlaten om via de arena van wat nog recentelijk de moderne natuurkunde bepaalde terecht te komen in de arena van het aangeven, benoemen van waarschijnlijkheden.*

Toonaangevende natuurkundigen als Hawking en Geller neigen er steeds meer toe de hier vermelde noties voor mogelijk en zelfs aannemelijk te houden. Wanneer noties van een zingevende god uit de weg zijn geruimd, zou duidelijk moeten worden dat uitsluitend en alleen levende organismen een bron van 'bedoeling, van 'zin' vormen. Een universum is een natuurkundig systeem dat geen doel kent. Als een systeem zijn doel zou hebben bereikt is verder bestaan volstrekt zinloos. Alleen levende organismen hebben een doel en dat doel is te bestaan en bestaan kan alleen betekenis hebben als het een eindeloze reis betreft.

En hij konkludeert: *"We moeten uit het voorgaande twee konklusies trekken. In de eerste plaats moeten we van moraliteit binnen de groep omschakelen naar moraliteit voor alle groepen. In-groep moraliteit leidt tot zelfdestructie terwijl we met alle-groepen-moraliteit eeuwigheidswaarde kunnen verwerven.*

In de tweede plaats zijn we moreel verplicht om de evolutie doelbewust te sturen. Als we dat namelijk niet doen, is de waarschijnlijkheid dat leven voort zal duren gereduceerd tot de kans dat een andere vorm van leven de gesel van de in-groep-moraliteit zal overleven om langs de weg van natuurlijke selectie zodanig te evolueren dat het zelf controle over de eigen evolutie kan uitoefenen.

Wanneer we de evolutie overlaten aan natuurlijke selectie komt er vanzelf een tijd waarin uit geen enkele configuratie van materie en energie meer kan worden afgelezen dat wij ooit bestaan hebben. Met onze vingers van geslachtscellen afblijven is dan ook niet alleen onverstandig maar ronduit fout omdat daarmee de meest vanzelfsprekende eigenschap van levende materie ontkend wordt, namelijk doelgericht gedrag, de onderneming om in leven te blijven".

Op basis van deze argumentatie acht Hartung het ethisch verantwoord, ja zelfs noodzakelijk dat de mens 'genetic engineering' aanwendt om het doel – het eeuwig voortbestaan – te kunnen realiseren. Voor de discussie in dit onderhavige essay is dat echter niet relevant. In plaats daarvan stel ik voor ervan uit te gaan dat we geen 'genetic engineering' hebben toegepast, dat we niet de ijdele moed heb-

ben gehad de ruimte te verkennen en dat we onze habitat op deze planeet zijn blijven situeren. Welnu, als die aanname bewaarheid wordt, dan staat nu al vast dat het leven geen zin heeft. De evolutie beoogt weliswaar het overleven van soorten maar aan het einde van de rit verbrandt de zon de aarde en als wij ons tegen die tijd niet elders hebben gevestigd, is ons bestaan zonder zin geweest, immers alle sporen zullen worden of zijn uitgewist. En met het uitdijende heelal zal het ons vanaf een zeker ogenblik ook niet meer lukken ons elders buiten ons eigen melkwegstelsel te vestigen. Anders gezegd, als we niet op tijd verkassen, is het te laat. Ik geef toe, we hebben nog wel even de tijd maar dit simpele, voorspelbare gegeven rechtvaardigt mijns inziens de pogingen van de mens de ruimte te verkennen. Mens, wees vermetel.

Soort en gemeenschap

Ik onderscheid mijn bestaan als lid van de menselijke soort, van mijn leven als individu in een gemeenschap. In het eerste is mijn bestaan slechts zinvol in zoverre ik mijn genen doorgeef. In het laatste is mijn leven zinvol in zoverre ik erin slaag iets van mijn persoonlijke ambities te verwezenlijken, bij te dragen aan de basso continuo van onze tijdelijke aanwezigheid. Ik kom straks terug op die ‘basso continuo’.

Als ik het voor mogelijk houd dat de mens de planeet aarde nooit zal verlaten, is mijn toegevoegde waarde nihil. De evolutie is blind en onverschillig. Wij zijn sterrenstof maar gedoemd te verbranden. De evolutie is zodoende niet alleen blind en onverschillig maar ook nog eens zonder zin, als aan het einde van de rit al onze sporen zullen zijn uitgewist.

Tussen haakjes: strikt evolutionair gezien, is er geen enkele ratio voor onze voortdurende aanwezigheid nadat we ons gereproduceerd hebben. Behalve wellicht dat het evolutionair gezien verstandig zou kunnen zijn wanneer ouderen zolang mogelijk in leven blijven om de jongere generaties van advies te dienen en door het leven te leiden. Kijk om u heen en vraag u af of we daarin geslaagd zijn.

De menselijke soort – ik spreek bewust niet van de verwarrende abstractie ‘mensheid’ – is slechts een soort onder vele andere, net zoveel soort als de geleedpotigen of tweezaadlobbigen dat zijn. Te denken, te geloven dat de mens het eindproduct van de evolutie of het product van een antropomorfe schepper zou zijn, dat is pas vermetel, dat is werkelijke hoogmoedswaan.

Laat u niet van de wijs brengen en hecht geen geloof aan bakerpraatjes dat wij zo bijzonder zijn omdat we een zelfbewustzijn zouden kennen in tegenstelling tot andere soorten. Hoevelen niet denken abusievelijk dat de mens superieur is aan flora en fauna, juist vanwege ons brein. Zij vergeten dat een plant geen baat heeft bij ogen en oren omdat de plant nu eenmaal een stationair leven leidt. Dan over ogen te beschikken is niet alleen onnut maar ook wreed. Ook heeft een plant geen brein nodig omdat ze nooit een beslissing hoeft te nemen over links of rechts afslaan. Maar vergis u niet, ook planten nemen waar, en communiceren met hun omgeving. Het voert te ver om daar hier verder op in te gaan maar ik verwijs graag naar het door de Universiteit van Wageningen uitgebrachte *Muggenzifters en mierenneukers*.

Het fenomenale brein?

Ja, de mens heeft een brein dat inmiddels tot fenomenale prestaties in staat is gebleken. Maar deze intellectuele verworvenheid is direct evenredig aan ons vermogen niet alleen onszelf en elkaar maar ook ons hele ecosysteem te vernietigen. En hier is geen sprake van een latent talent, nee het is onze dagelijkse praktijk geworden.

Ons brein is steeds complexer geworden omdat we steeds meer beslissingen moesten en moeten nemen. Ons brein krijgt met steeds meer variabelen en steeds minder constanten te maken. Het is niet zo vreemd dat velen niet in staat zijn weg te weten in dat woud van exponentieel toenemende variabelen. En zo ontstond de tragische complicatie van de innerlijke tegenspraak: die fenomenale mens slaagt er maar niet in tot een vergelijk te komen met zijn soortgenoten en is dermate verstrikt in hoekse en kabeljauwse twisten dat er nauwelijks oog is voor bijvoorbeeld onze desastreuze omgang met biodiversiteit.

Die fenomenale mens, die zich een god schiep om zin te kunnen geven aan het leven, die fenomenale mens die het eindproduct van de schepping zou zijn, die fenomenale mens die een zelfbewustzijn heeft, die fenomenale mens maakt alles kapot wat ooit bestaan heeft en gaat hollend zijn eigen ondergang tegemoet.

Als je beschikt over een fenomenaal brein dat in potentie zeer complexe situaties aankan maar niet tegelijkertijd in staat bent op een rationele manier tot keuzes en beslissingen te komen, dan ligt het voor de hand dat je geen gebruik maakt van dat fenomenale brein maar in plaats daarvan teruggrijpt naar het meest effectieve instrumentarium om te overleven: wapengeweld.

Voodoo

En precies dat is wat er gebeurt en wat er zal blijven gebeuren. Niet alleen steken wij god naar de kroon maar ook onszelf. We ontwikkelen een computer die ons brein op zijn minst kan evenaren, zoniet overtreffen. We ontwikkelen robots die de factor arbeid – hét klassieke middel tot zelfverwezenlijking – zullen doen verschrompelen. De complexiteit van ons bestaan en onze omgeving zal blijven toenemen en laten we daarbij op zijn minst onthouden dat die ontwikkeling gelijke tred houdt met ons vermogen tot (zelf) destructie. De vraag dringt zich op hoe blij wij moeten zijn met ons fenomenale brein.

Dat fenomenale brein dat alles kan en vermag maar niet in staat lijkt te zijn ons te bevrijden van animisme en voodoo. In plaats daarvan volharden we in een volstrekt irrationele levenshouding waardoor wij onszelf het zicht op verlossing en bevrijding ontnemen. Precies het tegenovergestelde van wat we zeggen na te streven.

Het eeuwige lijden

De essentie van de christelijke moraal is dat de zoon van onze schepper moest lijden om ons, nederige dienaren te kunnen bevrijden van ons ellendig lot. Het lijdensverhaal helpt ons een weg te vinden in de verschrikkingen van Sobibor en de Congo, in de misdaden van Leopold II, Hitler, Stalin en Pol Pot. En nu worden we geconfronteerd met de verschrikkingen van een uitgeroepen kalifaat, vergeleken waarbij de Neanderthaler een wonder

van beschaving en (zelf)beheersing was.

Maar we vergeten dat we ook de Islamitische Staat zelf hebben gecreëerd, omdat we de wereld wilden doen geloven dat er verschrikkelijke wapens onder het woestijnzand zouden zijn verborgen, omdat we meenden dat we anderen onze politieke filosofie konden opleggen, omdat we dachten dat democratie een prachtig exportproduct zou moeten zijn.

Al het lijden is zinloos en vergeefs. Vergeefs omdat we er nimmer lering uit trekken. Yezidi-vrouwen riepen het Westen op het verschrikkelijke oord waar zij door de barbaren van IS gevangen werden gehouden te bombarderen, ook al betekende dat hun wisse dood. Deze vrouwen bleken over ongekende moed te beschikken, zij waren bereid hun leven te geven om de barbaren een halt toe te roepen. Het probleem is dat er op het niveau van 'de menselijke soort' niemand is die zich om hen bekommert.

En zo moeten we ons de vraag stellen wat de zin is van het leven van iemand die doodgemarteld wordt, van een verdronken vluchteling, van een journalist wiens keel wordt doorgesneden door de verschrikkelijke barbaren van IS, van een seksslavin, van een overleden peuter, van een tsunamislachtoffer, deze reeks is zonder einde. Wij hebben geen antwoord op deze vraag, wij hopen slechts tegen beter weten in dat al deze doden niet voor niets gestorven zijn. En het is om die reden dat wij ook hier het Grote Plan nodig hebben om ons bij het onvermijdelijke neer te kunnen leggen. Wij kunnen niet aanvaarden dat al die levens om niet zijn geweest maar de werkelijkheid is dat het leven van een individu net zo onbetekenend is als dat van mieren die door achteloze voetstappen vermorzeld worden, als het leven van de doodgemepte mug.

Herinnering en geschiedenis

De mens beschikt dus over dat fenomenale brein en dat stelt hem in staat tot zelfbewustzijn. Maar de mens kan nog veel meer. Hij kan zich herinneren en kan die herinneringen zelfs opslaan. Wij zijn in staat onze eigen voorgeschiedenis te ontrafelen en onderzoeken tot en met de oerknal, 'de eerste dag zonder gisteren' zoals sommigen dat verwoorden. Ik wil hier slechts terzijde opmerken dat dat 'zonder gisteren' niet op zijn plaats is. De eerder geciteerde **Lawrence Krauss**▼ leert ons dat iets uit niets kan ontstaan. Ook die oerknal heeft een andere oorzaak dan de onbewogen beweger. Maar dit terzijde.

Onze geschiedenisboeken vormen onze canon, een schier eindeloze rij van mensen die in onze geschiedenis worden overgeleverd, mensen wier handelen en moraliteit ons tot voorbeeld dienen, die ons kunnen helpen onszelf te begrijpen. Het probleem is dat we geen wijs kunnen uit al die informatie, de weg naar een "menselijke samenleving zonder geweld" niet weten te vinden, ondanks de overvloed aan bewijzen van hoe het niet moet.

Basso continuo

Maar wat te denken van al die mensen die dagelijks goed doen en een bewonderenswaardig leven leiden dat vele anderen inspireert? Zij dringen niet door tot onze canon, wij komen hen niet tegen in onze geschiedenisboeken. Zijn zij niet in veel groter getale dan al die staatslieden, prelaten, wijsgeren, wetenschappers en kunstenaars die wel onze geschiedenisboeken bevolken? Jazeker, de kans is groot dat wij de moedigsten, de liefsten en begripvolsten, de knapsten onder ons nooit zullen kennen. Ja, die mensen vormen de hoopvol stemmende basso continuo van ons bestaan, ze zijn er maar worden niet opgemerkt, worden telkenmale door slechts enkelen waargenomen. Ze zullen er hopelijk altijd zijn en zolang ze er zijn, stervend en weer opgevolgd door anderen, blijven we de hoop op een menselijke moraal levend houden. Maar de mens sterft, zoals ook iedere beweging van een strijkstok niet verder reikt dan de lengte van die strijkstok. En door de strijkstok weer aan het begin aan te zetten, ontstaat de indruk van een continuüm. Maar de impact van dat basso continuo zal hoogstens indirect doordringen tot onze genen, maar zal nooit opgenomen worden in onze canon.

Door kommer gekweld

Is het dan enkel kommer en kwel? Ja en nee. Ik heb uitgebreid gelezen over de verschrikkingen van het kolonialisme, over de Eerste en de Tweede Wereldoorlog, over de Holocaust en Killing Fields, de Goelag. Wie in weerwil van die fenomenen de vooruitgangsgedachte wil blijven koesteren is ziende blind, verwijtbaar dom. Maar wanneer we ons tot dat beeld beperken, rest ons slechts de hand aan onszelf te slaan of gewoon te negeren wat met ieders ogen waargenomen kan worden.

De rekening wordt aan het einde opgemaakt

De kunst is je bewust te zijn van de ontstellende tekortkomingen van de menselijke soort en desondanks tegelijkertijd een tenminste enigszins aanvaardbaar leven te leiden, ook al weten we dat dat tenminste enigszins aanvaardbare leven onnoemlijk veel anderen niet gegund zal zijn. Mij lukt dat alleen door een onderscheid te maken tussen mijzelf als nietig en verwaarloosbaar onderdeel van de menselijke soort – waar alleen de output in genen van belang is – enerzijds en anderzijds mijzelf als lid van een gemeenschap, waar ik een bijdrage aan die basso continuo van medemenselijkheid hoop te leveren. Ik beschouw mijn bestaan als onderdeel van de menselijke soort als nagenoeg zinloos maar des te meer eer wens ik in te leggen met mijn lidmaatschap van een menselijke samenleving. En dat laatste ervaar ik als buitengewoon zinvol. Een god zou mij daarbij enkel voor de voeten lopen, in de weg staan. Ik hoop, staande aan mijn graf, te kunnen zeggen dat ik gaf wat ik te geven had.

Bronnen

Lawrence Krauss, *Universum uit het niets*, Uitgeverij Nieuw Amsterdam, tweede druk 2012, ISBN 978 90 468 1245 7

John Hartung – *Prospects For Existence: morality and genetic engineering*, 1996

Muggenzifters en mierenneukers, onder eindredactie van Ties Huigens en Peter de Jong, ISBN 90-8585-092-4, 2006 Wageningen, Laboratorium voor entomologie

---

*De versnelde uitdijing kan worden opgemaakt uit waarnemingen aan sterexplosies in het heelal. Metingen aan supernova's hebben geleid tot de theorie omtrent de uitdijing van het heelal. Uit recent onderzoek blijkt dat supernova's niet onder alle omstandigheden even helder hoeven te zijn. Met name wanneer twee sterren op elkaar botsen is de helderheid geen maat meer voor afstanden. Daarmee zou het bewijs voor donkere energie op losse schroeven komen te staan. De versnelde uitdijing is hiermee (nog) niet van tafel maar de theorie 'versnelde uitdijing', niet die van de uitdijing zelf, is hiermee wel aan twijfel onderhevig.

“Is God Dood?” - Discussie over de Rol van Religie in Onderwijs en Onderzoek

René van Elst

(Amsterdam, 1950; gepensioneerd Human Resources-medewerker; opgeleid als socioloog en (deels) jurist; hoofdredacteur van De Vrijdenker)

Milan, Floris, Mohamed en Chris (foto’s RvE)

Op 25 september 2014 organiseerde de Stichting 'De Visiefabriek' in samenwerking met 'FLOOR', het Debat- en activiteitencentrum van de Hogeschool van Amsterdam, een discussieavond over de vraag wat de rol is van religie in onderwijs en onderzoek, gekoppeld aan de vraag – die vrijdenkers natuurlijk nooit stellen – "Is God dood?".

De sprekers waren:

- de islamitisch theoloog aan de Vrije Universiteit **dr. Mohamed Ajouaou** (ongeveer uit te spreken als Azjauw);
- de ons welbekende (milieu-)filosoof, schrijver en atheïst **dr. Floris van den Berg**;
- de hoogleraar geneesmiddelenonderzoek aan de UvA en bestuurslid van 'Forum C' **prof. dr. Chris G. Kruse**. ('Forum C' is een organisatie die zich actief bezighoudt met de relatie tussen christelijk geloof, wetenschap en samenleving – zoiets als De Vrije Gedachte, maar dan omgekeerd.)

Onder leiding van **Milan Assies** (student International Studies in Leiden en actief in de Jonge Democraten) gingen de panel-leden met elkaar in discussie, waarbij ook het publiek van zich liet horen. "Ondanks de grote verschillen in mening was er onderling veel begrip," schrijft de Visiefabriek op haar website.

Uw verslaggever heeft de avond bijgewoond en kan bevestigen dat er, ook tijdens de aansluitende borrel, vriendelijk en beleefd met elkaar werd omgegaan. De spanning liep wel even op toen Floris van den Berg mensen die hun kinderen laten besnijden misdadigers noemde, wat voor Mohamed Ajouaou begrijpelijkerwijs moeilijk te verteren was.

Een discussieavond laat zich moeilijk in een artikel van beperkte omvang samenvatten. De panel-leden waren het op sommige punten eens, maar hebben elkaar – zoals te verwachten was – niet overtuigd wat betreft de hoofdzaken. Ik wil hier een indruk geven van de standpunten van de drie sprekers door vermelding zonder commentaar van hun markantste uitspraken in enigszins gestroomlijnde vorm. De volgorde is die waarin ze in de eerste ronde aan het woord kwamen.

Floris van den Berg:

1. God bestaat niet, dus hij kan ook niet dood zijn.
2. Met welke religie zouden we in het onderwijs rekening moeten houden, gezien het feit dat er duizenden religies zijn en zijn geweest? Wat mij betreft met niet één.
3. Hoe komt het dat mensen gelovig zijn? In 99% van de gevallen komt dat doordat pappie en mammie dat waren. Wie zèlf gaat nadenken moet wel tot de conclusie komen dat God evenmin bestaat als Sinterklaas. Als je na doorlopen van het hoger onderwijs nòg gelooft, dan heeft het onderwijssysteem gefaald. Maar je kunt er zelfs minister-president mee worden. Gezien het grote aantal hoog opgeleide gelovigen is er iets mis met ons onderwijssysteem.
4. Bij onderwijs moet het gaan om overdracht van zo goed/waar mogelijke kennis, dus wetenschappelijke kennis, waarbij duidelijk wordt gemaakt waarom de wetenschappelijke methode superieur is. Religie hoort daar niet in thuis. Voorts gaat het om overdracht van goede normen en waarden, zoals de mensenrechten, vrijheid van meningsuiting, democratie. Het onderwijs moet kritisch denkende mensen vormen, die begrijpen waarom die normen en waarden superieur zijn aan bijv. de Sharia. Vanuit een wetenschappelijk oogpunt verdient religie geen respect en vanuit een oogpunt van normen en waarden heel weinig. Atheïsme hoort op scholen thuis, want het wetenschappelijk antwoord op de vraag of God bestaat, is: nee.
5. Art. 23 van de Grondwet moet worden aangepast in die zin dat alle scholen seculier moeten zijn.
6. Het is niet ethisch dat kinderen religieus worden opgevoed. Kinderen moeten bij volwassenheid zelf kunnen kiezen en mogen niet gebrandmerkt worden in de religie van hun ouders. Kinderen moeten beschermd worden tegen hun

ouders; daarvoor is nodig dat er seculiere scholen zijn zonder segregatie, waar je wel òver religie leert maar niet wordt geïndoctrineerd.
7. Religie ligt op veel punten dwars, zoals homoseksualiteit, abortus, euthanasie, seksuele voorlichting, de evolutietheorie en de man-vrouw-verhouding.
8. Religie en onderwijs en onderzoek moeten totaal gescheiden worden.
9. De antwoorden die religie op allerlei levensvragen geeft zijn fout: er is geen leven na de dood, etc.. Troost of zingeving kan de wetenschap niet bieden, maar een levensbeschouwing als het humanisme wel.
10. Het is een semantisch trucje te zeggen dat iedereen, inclusief atheïsten, gelovig is.
11. Religie kan troost geven, dat is onmiskenbaar. Als religie helemaal overeen zou komen met de mensenrechten en niet zou interfereren met het onderwijs zou ik me er helemaal niet druk over maken. Maar heel concreet: moslims en joden besnijden hun jongetjes. Dat is kindermishandeling, een criminele daad die veroordeeld zou moeten worden. Die voorhuid komt niet meer terug. Men zou als volwassene zijn geloof moeten kunnen kiezen en wie wil, snijdt zijn voorhuid er dan zelf maar af.
12. Elke gek mag op basis van een of ander sprookje een bijzondere school beginnen, mits voldaan wordt aan bepaalde minimumeisen. Op de meeste scholen is niks aan te merken, maar 10% zijn orthodoxe scholen waar wel wat mis mee is. Die dringen een wereldvisie op die strijdig is met mensenrechten.
13. Religie is eigenlijk een hobby en in feite niet eens belangrijk. Er zijn veel belangrijker kwesties zoals de intensieve veehouderij die miljoenen slechtoffers maakt. Je kunt heel goed leven zonder dat je iets van religie weet; de aandacht die eraan wordt besteed is schromelijk overdreven.
14. Ook als 90% van de bevolking voor de Sharia zou zijn, zou er openbaar onderwijs moeten zijn omdat mensen een keus moeten hebben. Een seculiere samenleving maakt juist diversiteit mogelijk.
15. Ik ben voor wetenschappelijk onderzoek naar religie als sociaal verschijnsel, maar niet voor theologie, want die gaat uit van het postulaat dat God bestaat. Wetenschap en religie moeten helemaal losgekoppeld worden. Metafysische vragen zijn een onderwerp voor de filosofie; normatieve vragen moet je niet uitbesteden aan de theologen, want die denken er niet kritisch over. Geloven betekent dingen voor waar aannemen waarvan je wel kunt nagaan dat ze niet zo zijn. Ik sta open voor wie mij kan aantonen dat God bestaat, maar concrete feiten en argumenten zijn er niet.
16. Er zijn uitstekende wetenschappers die gelovig zijn; in zoverre gaat het samen, maar ik beschouw het als deelrationaliteit. Iemand kan zich heel rationeel wetenschappelijk richten op iets bepaalds, maar tegelijk naïef zijn op een ander gebied.
17. Geloof kàn een negatieve rol spelen in de sfeer van wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld bij stamcelonderzoek.

Chris Kruse:

1. Wetenschappelijk onderzoek is mijn passie, maar geloof komt nog daarvóór. De twee kunnen uitstekend samengaan. De wetenschap onderzoekt de werkelijkheid via de reductionistische methode. De Bijbel geeft ons opdracht om Gods prachtige kunstwerk, de schepping, te onderzoeken. God heeft ons zo gemaakt, dat wij daarin des te meer van zijn grootheid kunnen ontdekken. Voor mij hebben het een en het ander positief op elkaar ingewerkt.

2. Geloof gaat over andere dingen dan wetenschap, namelijk over de metafysische werkelijkheid. Wetenschap is onzeker weten over iets wat je kunt begrijpen; religie is zeker weten van iets wat je niet kunt begrijpen. Die twee moeten zich niet op elkaars terrein begeven.
3. Nietzsche, die de uitspraak deed "God is dood", heeft als begaafd denker gezien dat het loslaten van God tot absurditeiten en nihilisme leidt.
4. Iedereen heeft een levensbeschouwing en is in die zin religieus. Als je je afzet tegen religiositeit geloof je zelf ook in iets. Floris brengt zijn standpunt met religieus vuur.
5. Religie uit het onderwijs? Alsof onderwijs niet gaat over alles in het leven. Religie-onderwijs is heel goed. Er ligt een wetsvoorstel dat de openbare school recht heeft op religie-onderwijs. Er is niets op tegen om christelijke en islamitische scholen te hebben.
6. Dat religie niet belangrijk zou zijn is niet waar. Religie gaat over vragen van bestemming, van oorsprong, van ethiek; dat is het fundament van onze maatschappij; als je dat weghaalt dan eindigen we in chaos. Het is helemaal geen probleem om op scholen aandacht aan religie te geven. Waar zijn we nou eigenlijk zo bang voor?
7. Kan het zijn dat een atheïst die fatsoenlijk leeft naar de hel gaat? De Bijbel zegt dat er een nieuwe aarde zal zijn en dat er dan mensen bij God zullen zijn (de hemel) en andere mensen niet bij God (de hel). Daar gaat God over, wij niet. Wij mogen wel de consequenties van bepaalde manieren van denken aangeven. God is degene die rechtvaardig alle mensen zal beoordelen.
8. Wetenschapsbeoefening houdt zich bezig met de werkelijkheid; dat kun je als verschillende gelovigen prima samen doen. Voor mij draagt het geloof bij aan dat werk; ik geloof dat zulk onderzoek een opdracht is. Ik geloof dat de werkelijkheid consistent is en dat ik daarin wetmatigheden kan ontdekken. Wetenschap en geloof zijn niet tegengesteld; de huidige natuurwetenschap heeft christelijke wortels. De grootste natuurwetenschappers uit het verleden waren christenen die vanuit die motivatie opereerden. Het is ook intellectueel heel goed te verdedigen dat je in God gelooft; ik verwijs naar het boek "God bewijzen" van Paas en Peels; dat is zeker zo wetenschappelijk als om atheïst te zijn. Het is een legitiem standpunt, ook voor wetenschappers zoals astronomen, dat God het prachtige heelal heeft gemaakt.
9. De boodschap van de Bijbel is dat God alles heeft gemaakt. Hoe het precies gegaan is, daar is de Bijbel geen leerboek voor; hoe God daarbij evolutionaire processen e.d. heeft gebruikt, dat mogen wij onderzoeken. Ik zou in het onderwijs alle gezichtspunten die daar nu over zijn meegeven aan kinderen. God heeft in die processen op bepaalde momenten ingegrepen; het ontstaan van leven uit dode materie, daar heeft de wetenschap

absoluut geen verklaring voor en evenmin voor de wording van de menselijke geest. Het is een theorie waarmee ik probeer gegevens uit de Bijbel en uit de wetenschap zo goed mogelijk te combineren; ik zou het niet op scholen als de absolute waarheid doceren.

10. Verzet tegen bijv. stamcelonderzoek komt beslist niet alleen van christenen; er zitten heel fundamentele ethische vragen achter, ook voor mensen met andere overtuigingen. Verder is geloven goed omdat het je ervan weerhoudt wetenschap te verabsoluteren. Voor veel mensen is wetenschap de nieuwe religie. Als gelovige besef je de beperktheid ervan.
11. Het is heel goed als bijv. medici aan theologen om advies vragen op levensbeschouwelijk gebied, want God heeft ons vanuit zijn wijsheid regels gegeven, die maken dat het goed gaat in de maatschappij. Als iedereen zich aan de tien geboden hield, hadden we een ideale maatschappij.

Mohamed Ajouaou:

1. Ik probeer in mijn werk als rationeel gelovig theoloog de dialoog en samenwerking te bevorderen tussen gelovigen en seculieren in diverse organisaties en instellingen en ik treed op als ethicus, bijv. bij het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds.
2. God leeft; dat komt omdat iedereen over hem praat; hij leeft bij de mensen. Zo'n 80% van de wereldbevolking is religieus. In Amerika was in 2008 30% niet-religieus; nu is het 29%; het aantal religieus georiënteerden stijgt navenant. Met zulke cijfers kun je niet zeggen dat God dood is.
3. Religie is heel belangrijk in het onderwijs, maar ik ben tegen eenzijdige indoctrinatie. Het is niet zo dat men alles van pappie en mammie krijgt, want vaak weten die helemaal niet wat hun kinderen bezighoudt. Die doen veel dingen buiten op, ook op Internet. Ik geef mijn kinderen weinig religie en probeer ze ook een wetenschappelijke opvoeding te geven.

4. Religie en wetenschap hebben niets met elkaar te maken en kunnen toch samengaan in hun beoefenaren.
5. In de geestelijke verzorging blijkt dat de mensen er geen boodschap aan hebben als je zegt dat religie niet deugt. Het gaat om zingeving vanuit de min of meer religieuze traditie waar ca. 70% van de betrokkenen uit komt. Het is verwerpelijk te zeggen dat iemands overtuiging niet deugt en jezelf daarmee op een hoger moreel niveau te zetten. Als een gelovige handelt op grond van zijn geweten, weegt dat net zo zwaar als de ratio.
6. Ik ben zelf besneden en voel mij door mijn vader niet mishandeld; mijn twee zoons zijn ook besneden en we hebben nergens last van. Het is mijn recht om mijn kinderen op te voeden zoals ik dat zie; ook wat de religieuze opvatting betreft staat dat in mensenrechtenverdragen. Besnijdenis is voor mij heilig en ik kom daarvoor op. Het moet wel op een medisch verantwoorde manier gebeuren. Uit onderzoek is gebleken dat het nog gezond is ook. Ik heb het niet laten doen om een opdracht van God uit te voeren; religie is meer dan alleen maar opdrachten uitvoeren van God. Ik baseer mij op religieuze gevoelens gemengd met een culturele traditie; in de Koran staat trouwens niet dat jongens besneden moeten worden.
7. Religie beschouw ik in het algemeen als een particulier iets. Voor kerken, besnijdenissen etc. moeten de gelovigen zelf betalen. Onderwijs is een gemeenschappelijk belang en daar worden, rekening houdend met de verschillende groeperingen, afspraken over gemaakt.
8. Het is ongekend arrogant als iemand zegt dat zijn seculiere overtuiging de waarheid is. Dat is net zo gevaarlijk als het tegenovergestelde. Je moet kunnen leven met seculiere èn met orthodoxe mensen, ook als ze een minderheid zijn. In landen als Saudi-Arabië en Marokko zijn ook seculieren, al staan ze daar meer onder druk om zich niet te uiten. Het is mogelijk om religieus te zijn en toch op veel punten seculier. Als radicaal secularisme verdragen moet worden, moet ook orthodoxie verdragen worden.
9. Het is inderdaad zo dat de wetenschap op een aantal punten tot betere inzichten heeft geleid. Maar ook verouderde inzichten kunnen waarde hebben; zo leiden de smeekbeden voor regen in Marokko niet echt tot regen, maar de grootschalige rituelen hebben een belangrijke sociale functie.

Marokkaanse Joden bidden om regen op verzoek van Koning Mohammed VI, januari 2014

10. Wetenschappers houden geloof en wetenschap uit elkaar; het gaat mis wanneer je een verklaring voor een verschijnsel gaat zoeken in een ingreep van God. Maar het is niet zo dat iemand die gelovig is minder wetenschappelijk te werk gaat. Veel zaken die met religie te maken hebben zijn alleen goed te bestuderen in de religiewetenschap of theologie. Bij een interdisciplinaire aanpak heeft de theoloog een invalshoek die de anderen niet hebben. Medici vragen niet voor niets theologen om (ethisch) advies. Het gaat dan bijvoorbeeld om hoe aan de samenleving wordt uitgelegd wat in de medisch/wetenschappelijke praktijk gebeurt. Dwarsliggen van religie is daarbij niet aan de orde.
11. Ongelovigen denken dat gelovigen heel zeker zijn van hun zaak, maar in geloof zit ook een stuk onzekerheid. Elke religie gelooft iets en dat is allemaal relatief; het is niet dè waarheid. Wetenschap gaat over dingen die je zeker weet, maar ook dat staat vaak ter discussie. Theologen speculeren over vragen waarop de wetenschap geen antwoord heeft, zoals het al of niet ingrijpen van God in de schepping en het dagelijks leven. En wat is er mis met speculatie?
12. Dat mensen zouden moeten kunnen kiezen als ze achttien zijn is onzin, op die leeftijd zijn ze al geïndoctrineerd, ook seculier.

Beschaving is beschaafd straffen – waarom mensenrechten superieur zijn aan de sharia

Boekbespreking van: Dirk Verhofstadt, *250 jaar over misdaden en straffen. Cesare Beccaria,* Houtekiet, Antwerpen, 2014, 303 pgs., met een voorwoord van Etienne Vermeersch.

Floris van den Berg

(1973; milieufilosoof; lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis)

"Wie zou niet vol ontzetting sidderen, wanneer hij in de geschiedenis leest, hoe mensen die voor wijzen doorgingen, in koelen bloede de meest barbaarse en nutteloze folteringen konden uitdenken en in praktijk brengen?"

Cesare Beccaria

Een graadmeter voor beschaving is hoe wordt omgegaan met de meest kwetsbaren in een samenleving. Een voorbeeld daarvan is het strafsysteem in een samenleving, maar ook hoe de positie is van vrouwen, homoseksuelen, andersdenkenden, gehandicapten, bejaarden, dieren en toekomstige generaties. Een blik in de geschiedenis laat zien dat er van beschaving weinig sprake is. Het is paradoxaal, maar strafrecht en de behandeling van gevangenen laten zien hoe beschaafd een land is. Net zoals een overwinnend land beschaving toont in hoe het omgaat met (krijgs-) gevangenen en overwonnenen.

Rechtspraak was in premoderne tijd gebaseerd op religie en op irrationele, oude wetten. Het woord 'rechtspraak' doet de naam geen eer aan, van rechtvaardigheid was geen sprake; er waren geheime processen, anonieme beschuldigingen, geen advocaat, irrationele beschuldigingen (zoals hekserij), foltering, doodstraf, onredelijk zware straffen, straffen voor homoseksualiteit en godslastering, et cetera. Het is alleen al een gruwel om erover te lezen. De rillingen lopen mij over de rug wanneer ik bedenk dat er nog steeds door overheden wordt gefolterd en wreed en onrechtvaardig gestraft. De wereld is nog steeds een horrorhuis en het jaarlijkse rapport van Amnesty International licht een tipje van de sluier op van al de gruwelijkheden door overheden begaan. Historisch en geografisch gezien is het een uitzondering hoe de sociaalliberale constitutionele democratieën het strafrecht hebben vorm gegeven en uitvoeren.

Een pionier op het gebied van humanisering van het strafrecht en daarmee van de hele westerse samenleving is de Italiaanse Verlichtingsfilosoof **Cesare Beccaria** ► (1738-1794) die in 1764 zijn traktaat *Over misdaden en straffen* publiceerde. Helaas is Beccaria weinig bekend. Filosoof Dirk Verhofstadt brengt daar verandering in door de Nederlandse vertaling van het werk van Beccaria opnieuw uit te brengen, voorzien van een uitgebreide inleiding van hemzelf en met een voorwoord van Etienne Vermeersch. Vermeersch stelt dat er niemand is die 'zoveel onschuldig en zinloos lijden uit de wereld heeft geholpen als deze Italiaanse denker' (p. 8). En hij voegt er verduidelijkend aan toe: ' We kunnen ons nog nauwelijks voorstellen hoe absurd, onrechtvaardig en vooral wreedaardig het strafrecht en de strafuitvoering tot ver in de 18e eeuw waren.' (p. 8)

Beccaria is primair een filosoof en door zijn aandacht op het rechtssysteem, een rechtsfilosoof. Hij stelde zich de normatieve vraag of de wetten en praktijken in het bestaande recht rechtvaardig waren. Beccaria begint vanuit morele principes, namelijk principes als rechtvaardigheid, gelijkheid, welzijn van de samenleving, respect voor de vrijheid van het individu en beoordeelt vanuit dat perspectief het bestaande rechtssysteem. Als Verlichtingsdenker denkt Beccaria kritisch na, zonder beroep te doen op religie of op autoriteit (*ni dieu, ni maître*).

Het is zeer verdienstelijk van Verhofstadt dat hij een uitgebreide inleiding op het werk van Beccaria schrijft. Verhofstadt plaatst Beccaria in historische context, hij analyseert zijn werk en eindigt met een wijsgerige beschouwing over waarom Beccaria ook vandaag de dag nog van belang is. De inleiding van Verhofstadt is des te meer te waarderen omdat de tekst van Beccaria, ondanks de intellectuele diepte en het grote maatschappelijk belang, geen literair hoogstandje is, maar een nogal dorre tekst met lastig leesbare formuleringen. Deze uitgave, met inleiding en de tekst voorzien van toelichtende noten (inclusief enkele commentaren in noten van Verlichtingsdenkers en tijdgenoten van Beccaria, Voltaire en Diderot) ontsluit deze belangrijke tekst die bijdraagt aan de mogelijke morele progressie van de mensheid.

Verhofstadt onderscheidt negen rechtsprincipes in het werk van Beccaria.

Legaliteitsprincipe

Geen straffen zonder wetten. Je mag niet gestraft worden voor iets dat niet bij wet verboden is, oftewel: *nulla poena sine lege*. Verhofstadt haalt de Franse filosoof Foucault

Cesare Bonesana-Beccarìa, marchese di Gualdrasco e di Villareggio

aan die het belang benadrukt van dit principe: 'Het recht om te straffen is van wraak van de soeverein verschoven naar de verdediging van de samenleving.' (p. 53)

Gelijkheidsprincipe

Iedereen is voor de wet gelijk. Het maakt niet uit wie je bent, maar wat je gedaan hebt. Niemand staat boven de wet. Ook politici niet.

Proportionaliteitsprincipe

De straf moet in verhouding staan tot de zwaarte van het misdrijf. Dus geen hand afhakken voor een diefstal, zoals heden ten dage nog gebeurt in landen waar de sharia geldt. In 1981 ondertekenden 50 landen de Universele Islamitische Verklaring van Mensenrechten, landen die weliswaar het woord 'mensenrechten' gebruiken, maar alles ondergeschikt maken aan de sharia. Verhofstadt bezigt duidelijke taal: 'Wie de sharia verdedigt, verdedigt een onmenselijk en inferieur rechtssysteem.' (p. 91)

Subsidiariteitsprincipe

Straffen dienen minimaal te zijn om het doel te verwezenlijken. Beccaria's opvatting over strafrecht is dat het strafrecht in dienst staat van het welzijn van de samenleving. Beccaria laat de *lex talionis*, de wraak van vergelding, als bron van het strafrecht geheel los. Het gaat hem niet om zo hard mogelijk of zo streng mogelijk te straffen. Beccaria benadrukt dat er vooral naar gestreefd moet worden straffeloosheid te voorkomen. Verhofstadt licht toe: 'Er mag dus bij het onderzoek en de bestraffing niet meer dwang en macht gebruikt worden dan strikt noodzakelijk is. […] Het subsidiariteitsprincipe moet de strafrechtelijke instanties intomen en bestraffingen binnen de grenzen van de redelijkheid houden, hoe moeilijk dat soms ook is omwille van druk van de publieke opinie.' (p. 56)

Abolitionistisch principe

Beccaria is voor afschaffing van foltering, lichamelijke straffen en de doodstraf. Niet alle westerse landen hebben de doodstraf afgeschaft, de Verenigde Staten en Japan bijvoorbeeld kennen de doodstraf. En ook hebben de Verenigde Staten de foltering niet uitgebannen, weliswaar wel officieel maar het is een publiek geheim dat er in de strijd tegen terrorisme door de Verenigde Staten wordt gefolterd.

Rationaliteitsprincipe

Er moet een rationele reden zijn om te straffen. Dat klinkt heel redelijk, maar het was heel gebruikelijk om mensen op irrationele gronden te bestraffen, zoals voor hekserij, tovenarij, afvalligheid, homoseksualiteit, overspeligheid, majesteitsschennis et cetera. Maar ook zelfmoord werd bestraft en dieren die mensen iets hadden aangedaan, werden ook gestraft.

Personaliteitsprincipe

Alleen de dader dient bestraft te worden, niet diens familie en vrienden. Beccaria verzette zich tegen het verbeurd verklaren van goederen, waarmee de familie van de veroordeelde ook werd bestraft. Het gaat om persoonlijke verantwoordelijkheid, die niet overdraagbaar is. Dit is een principe dat haaks staat op het (primitieve irrationele, wrede) straffen zoals in de bijbel beschreven waarin god tot in de zevende generatie straft. Ik lees net in de krant dat Taliban-strijders mensen onthoofden die familieleden zijn van Afghaanse politieagenten. Deze praktijk schendt alle hier opgesomde rechtsprincipes. Er is dan ook veel meer nood voor een Afghaanse vertaling van Beccaria's werk dan voor een Nederlandse vertaling.

Laïciteitsprincipe

Recht dient gebaseerd te zijn op door mensen gemaakte wetten, zonder verwijzing naar god. Wetten dienen seculier te zijn.

Publiciteitsprincipe

Rechtspraak dient openbaar te zijn zodat iedereen kan zien dat het een eerlijke procedure is. Bovendien zorgt openbare rechtspraak voor afschrikking.

Aan het eind van zijn boek vat Beccaria zijn basisprincipes in één zin samen:

> Om te vermijden dat welke straf ook een daad van geweld zou zijn van een enkel persoon of van velen tegenover één burger in het bijzonder, moet zij werkelijk openbaar zijn, zo spoedig mogelijk worden uitgesproken, noodzakelijk en in de gegeven omstandigheden de minst strenge zijn, in de juiste verhouding staan tot het gepleegde misdrijf en voorgeschreven zijn door de wet. (p. 261)

◄**Verhofstadt** noemt de universele pretentie van Beccaria's rechtsprincipes, maar het schijnt mij toe dat het een tiende principe is:

Universaliteitsprincipe

Wetten – voor zover ze rechtvaardig zijn – hebben een universele geldigheid. Rechtvaardigheid is niet aan tijd en plaats gebonden. Beccaria's opvattingen over het universele karakter van het recht zijn een voorloper van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948).

De achterliggende gedachte ofwel de rechtvaardigingsgrond voor deze morele principes van het strafrecht is de vraag naar het doel van het strafrecht. Beccaria verzet zich tegen de vigerende gedachte van vergelding, als zou het recht bedoeld zijn om kwaad te vergelden (oog om oog, tand om tand), of een religieuze rechtvaardiging als zouden wetten de wil van god zijn. Gelet op de bovengenoemde principes is het westerse strafrecht Beccariaans: de door hem genoemde principes zijn grotendeels ingevoerd en worden ook breed gedragen. Er zijn tenminste drie kwesties waar nog discussies over gevoerd worden: foltering om bekentenissen te verkrijgen, doodstraf en de universele pretenties. Veel mensen zijn weliswaar tegen foltering, maar zijn soms toch geneigd om uitzonderingen te maken, zoals de door de (Engelse en Amerikaanse) overheden genoemde reden dat alleen foltering kan leiden tot het verslaan van de terroristen. Een heel belangrijk argument tegen folteren en ook tegen de doodstraf is dat je je verlaagt tot het kwaad. Wie staat voor mensenrechten, kan onmogelijk folteren of anderen ter dood veroordelen. Humaan straffen kan betekenen dat mensen desnoods

levenslang achter de tralies zitten, maar gevangenen dienen wel met fatsoen behandeld te worden. De principes van Beccaria lijken zo logisch, zo rechtvaardig, zo humaan en ze worden in onze samenleving althans zo breed gedragen, dat het moeilijk voorstelbaar is dat mensen het er niet mee eens zouden zijn. Ik zou mensen die tegen een Beccariaans strafrechtssysteem willen vragen: In welk rechtssysteem zou jij veroordeeld willen worden? Stel je voor dat jij homoseksueel bent, of een andersgelovige, of door buurtbewoners beschuldigd van hekserij, of anoniem beschuldigd wordt van terrorisme en dat je dan in het geheim wordt gefolterd om een bekentenis af te dwingen en dan veroordeeld wordt tot, noem eens wat, dood door ophanging? Is er iemand die, als die persoon de keuzemogelijkheid zou hebben, niet voor een Beccariaans systeem zou kiezen wetende dat hij of zij met het rechtssysteem in aanraking zou komen? Ik pas hier de theorie van universeel subjectivisme toe, dat wil zeggen het gedachte experiment dat jij een samenleving beoordeelt vanuit een slachtofferperspectief (of: een kwetsbare positie hebt). Deze theorie van universeel subjectivisme laat klip en klaar zien dat het Beccariaanse strafrechtsysteem moreel superieur is aan rechtssystemen die deze principes niet hanteren, zoals de sharia, maar ook rechtssystemen in dictaturen als in Noord-Korea.

De principes die Beccaria voorstelt zijn geen heilige principes in de zin dat ze absoluut zijn of god gegeven zijn. Integendeel, de principes zijn door mensen gemaakt (Beccaria) en kunnen potentieel verbeterd worden. Dat is het model van de sociaal contract theorie (waar universeel subjectivisme een voorbeeld van is). Als er goede argumenten zijn om een principe toe te voegen (zoals principe 10), weg te halen of te wijzigen dan is dat prima, mits deze verandering bijdraagt aan het doel van het strafrecht, namelijk een goede, rechtvaardige samenleving te creëren met optimaal welbevinden.

De principes van Beccaria kunnen gebruikt worden om rechtssystemen moreel te toetsen. In veel landen zijn er nog tal van irrationele wetten, zoals verbod op godslastering, majesteitsschennis, homoseksualiteit, bepaalde seksuele handelingen (sodomie), (soft) drugs. Ook is het laïciteitsprincipe in veel landen niet erg strikt. In Nederland bijvoorbeeld zijn er tal van religieuze privileges, zoals artikel 23 in de grondwet die onderwijs op religieuze grondslag toestaat en subsidieert, maar ook de uitzondering in het strafrecht op kindermishandeling, door het toestaan van niet medisch noodzakelijke besnijdenis van jongens.

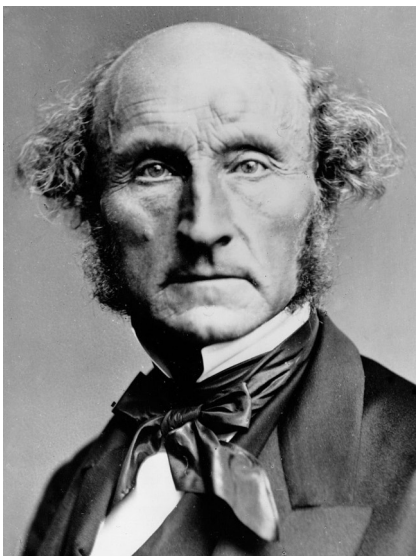

Niet alleen zijn de rechtsprincipes van Beccaria heel humaan en dragen ze bij aan een rechtvaardige samenleving met een groot algemeen welzijn, maar ook het idee dat wetten – hoe oud ze ook zijn en of ze nu zogenaamd van god afkomstig zijn of niet – moreel getoetst dienen te worden. Beccaria is in veel opzichten een weldoener van de mensheid. Het is dan ook onbegrijpelijk dat Beccaria en zijn opvattingen zoveel tegenstand hebben gehad en in sommige kringen nog steeds hebben. Natuurlijk is religie weer een groot obstakel, zoals georganiseerde religie steevast de kant kiest van de onderdrukkers. De katholieke kerk heeft het werk van Beccaria sterk veroordeeld en zijn boek is op de index van verboden boeken geplaatst (waar zo'n beetje alle belangrijke filosofische, wetenschappelijk en literaire werken die de mensheid vooruit hebben geholpen op staan – in die zin is het een grote eer om op deze lijst te staan.) De Dominicaanse monnik Facchinei schrijft als reactie op het verschijnen van *Over misdaden en straffen* in 1765: 'Alle verstandige mensen vinden dat de auteur van het boek een vijand is van het christendom, een goddeloze persoon en een zwak filosoof.' Verhofstadt merkt op: 'Facchinei verdedigde de pijnbank van de inquisitie en de doodstraf omdat ze volgens hem noodzakelijk waren om het christelijk geloof te verdedigen en zondaars op betere gedachten te brengen.' (p. 22) Ik kan het niet bevatten, maar er zijn ook filosofen die zich verzetten tegen de Verlichting, zoals **Joseph de Maistre** ► (1753-1821) die juist pleitte voor de terugkeer van christelijke principes en die fel gekant was tegen het idee van mensenrechten en voor marteling en publiekelijke executies was. Verhofstadt citeert een verachtelijke uitspraak van De Maistre: 'Via de menselijke strafrechtspraak bestraft God de misdaad en via de ziekte bestraft hij de zonde van de ondeugd.'

Beccaria is een filosoof die concreet bezig is met het streven naar een betere samenleving. Zo schrijft Beccaria: 'Men zou 's nachts de straten moeten verlichten op kosten van de gemeenschap en voldoende politiemacht over de verschillende wijken van de steden moeten verdelen.' (p. 60) Ook wijst hij op het belang van een goede opvoeding als middel om misdaden te voorkomen. Beccaria: 'De zekerste manier tenslotte om de criminaliteit te voorkomen, maar tevens de moeilijkste, bestaat in het verbeteren van de opvoeding.' (p. 64). Verhofstadt sluit daarbij aan en wijst erop dat veel Verlichtingsdenkers pleiten voor openbaar seculier onderwijs. Het bestuderen van Beccaria op scholen en universiteiten is zeer aan te moedigen. Het is vreemd dat mensen wel Abraham kennen die bereid was zijn zoon op commando te vermoorden, maar niet Beccaria. Het is tijd dat iemand, net als Beccaria, eens het onderwijssysteem normatief doorlicht en er met frisse blik naar kijkt. Wat is het doel van onderwijs? Ik denk hetzelfde als van het strafrecht, namelijk het bijdragen aan het welzijn van de samenleving.

Verhofstadt: 'Beccaria besefte het belang van het recht op zelfbeschikking tegenover dat van een groep op basis van een familie, ras, volk, natie of religie.' (p. 115) **John Stuart Mill** ◄ (1806-1873)heeft een filosofische onderbouwing doordacht van het principe van Beccaria, namelijk het doordenken van de maximale vrijheid van het individu, het zogenaamde niet schaden principe. Volgens Mill is alles toegestaan, mits anderen geen (fysieke) schade wordt gedaan. De rol van de overheid is, volgens Mill, tweeledig: het beschermen van de vrijheid van het individu om te doen wat hij of zij belieft (mits anderen geen schade wordt toegebracht) en ten tweede het faciliteren van ontplooiingsmogelijkheden van individuen, zoals door onderwijs en cultuur.

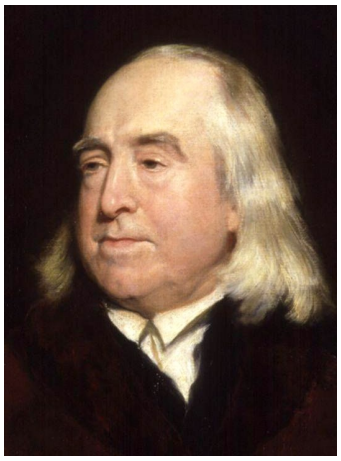

Jeremy Bentham ►(1748-1832) treedt in de voetsporen van Beccaria en komt met nog verder gaande voorstellen voor maatschappelijke veranderingen zoals gelijke rechten voor vrouwen en om dieren ook op te nemen in de morele cirkel, door het vermogen tot lijden als criterium voor morele inclusie te gebruiken.

Verhofstadt noemt Beccaria een ware Verlichtingsdenker: 'iemand die nooit ophield om misstanden aan te klagen en hervormingen voor stellen.' Verhofstadt en Vermeersch zijn zelf ook Verlichtingsdenkers die nooit ophouden misstanden in de wereld aan te klagen. Filosoof Paul Cliteur merkt op over Beccaria: 'De humanisering van het rechtssysteem waarmee we een begin hebben gemaakt met Bentham en Beccaria moet worden voortgezet […]' (p. 116)

Een manier om deze humanisering voort te zetten is het vervolmaken van het emancipatieproces dat door Bentham in gang is gezet, namelijk het incorporeren van de belangen van dieren, die ook een kwetsbare positie in onze samenleving innemen omdat ze onmondig zijn. Het is mijn hoop dat wij – hopelijk zo snel mogelijk – net zo terug kijken op de manier waarop thans dieren in onze samenleving en met name in de intensieve veehouderij behandeld worden, als hoe wij nu met walging, ongeloof en verachting terug kijken op premoderne bestraffing en hedendaagse praktijken zoals die van de IS. Een groot verschil met strafrechthervorming en hervorming ten opzichte van onze behandeling van dieren is, dat in het geval van dieren ieder individu zelf kan bepalen of hij of zij nog langer deel wil hebben aan een immoreel, verachtelijk systeem door de consumptie van dierlijke producten. Beccaria noemt tal van zaken die in zijn tijd strafbaar waren, maar die het zijns inziens niet zouden moeten zijn. Het tegenovergestelde kan ook: dat zaken niet strafbaar zijn die dat moreel gezien wel zouden moeten zijn, denk bijvoorbeeld aan verkrachting die in veel (Islamitische) landen niet strafbaar is (sterker nog: het slachtoffer wordt bestraft!), de niet medisch noodzakelijke besnijdenis van jongens en het consumeren van dierlijke producten afkomstig uit een industrie waarbij dieren worden vermoord en waar dierenleed endemisch is. Het blijft zaak moreel en rationeel te reflecteren op het (straf)recht. [Zie mijn opstel: 'De prioriteit van morele toetsing', in Machteld Zee en Bastiaan Rijpkema (red.), *Bij de beesten af,* 2013.]

De Verlichting is een project, een project waar aan gewerkt moet worden en iedere stap morele vooruitgang moet moeizaam bevochten worden, elke keer weer. Iedereen heeft de keuze om mee te doen met het project om de wereld beter te maken en misstanden, waar op de wereld dan ook, aan te klagen en te streven naar een betere wereld. Of niet natuurlijk. En dat is ook het grote probleem. Het boek van Verhofstadt over Beccaria is een appèl zijn om mee te doen met het project van de Verlichting en om onnodig leed te vermijden: denk na, doe mee.

Modern bijgeloof

Frans Bijlsma

(1938; is rustend medisch specialist en oud-redacteur van De Vrijdenker)

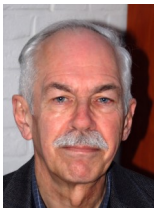

"Natuurlijk" en synthetisch vormen een tegenstelling, het eerste is goed maar het tweede is bedenkelijk.

Commentaar: Onzin. Veel mensen missen zelfs elementaire kennis van de natuurwetenschappen, de chemie in dit geval, en realiseren zich niet dat synthetische producten van dezelfde bouwstenen zijn gemaakt als natuurlijke, alleen zijn ze anders gerangschikt. Daar komt nog bij dat de natuur allerminst onschuldig is met al haar gifstoffen, gevaarlijke dieren en bedreigende situaties aardbevingen, vulkanisme, vloedgolven, droogte, overstromingen en in het algemeen: eten en gegeten worden. Voor een tegenstelling goed/slecht is geen enkele reden. Sinds meer dan honderd jaar zijn synthetische producten vervaardigd die de geneeskunde met sprongen vooruit hebben gebracht.

Kernenergie is zeer gevaarlijk en moet bestreden of tenminste teruggedrongen worden.

Commentaar: Het gaat hier om nucleaire energie, opgewekt in kerncentrales. Over de vernietigende werking van opzettelijk vervaardigde en gelanceerde kernwapens zijn we het allemaal wel eens: die mogen na Hiroshima en Nagasaki (augustus 1945) nooit meer gebruikt worden. Het gevaar van kerncentrales wordt overschat. Het aantal ongelukken met grote aantallen slachtoffers is gering; de opslag van radioactief afval is steeds minder problematisch. Meestal vergeet men hierbij dat de winning van fossiele brandstoffen in de loop van de jaren ook grote aantallen slachtoffers heeft geëist en nog dagelijks eist, gevoegd bij een enorme milieuverontreiniging door het gebruik van de ermee opgewekte energie. Het bovengenoemde bijgeloof is dus grotendeels onwaar.

Multivitaminen en andere voedingssupplementen zijn goed voor de gezondheid en geven extra fitheid.

Commentaar: Onzin. Wie voldoende en volwaardig eet en drinkt heeft ze niet nodig. Dit bijgeloof is een goudmijn voor fabrikanten en winkeliers.

Toeval bestaat niet.

Commentaar: In de gewone, taalkundige zin spreken we van toeval als er geen oorzakelijk verband tussen twee gebeurtenissen kan worden aangetoond. Dat is in de dagelijkse werkelijkheid vele malen het geval en hangt samen met de ongerichtheid en complexiteit van natuurlijke processen en hogere organismen. Toeval bestaat dus wel degelijk, al zoekt men vaak niet grondig genoeg naar een oorzakelijk verband dat er soms wel is.

Er moet iets zijn dat ons leven richting geeft en tijdens de evolutie voor wonderbaarlijke ontwikkelingen heeft gezorgd.

Commentaar: De basisvraag wordt meestal niet gesteld, namelijk: waarom zou er iets *moeten* zijn? Maar hoe dan ook is er zoiets niet. De veronderstelling dat er zo'n immaterieel "iets" zou zijn is wetenschappelijk afdoende weerlegd.

Wie arm is heeft dat aan zichzelf te danken.

Commentaar: Dit is een van de gemeenste leugens die uit Amerika zijn overgewaaid. Degene die dit zegt is zelf

meestal "binnen" en weet helemaal niets van antropologie, psychologie, sociologie, politiek en nog het een en ander.

Haat en woede zijn verkeerde emoties.

Commentaar: Helemaal niet. Het uiting geven aan haat en woede, mits gematigd, kan geweldig opluchten en goede ontwikkelingen tot stand brengen die anders niet of veel later zouden plaatsvinden. "Haat is een deugd", heeft Flaubert eens gezegd. Wel moet erkend worden dat voor geheel ongemotiveerde haat en woede geen plaats is.

Mobiele telefoons en gsm-masten vormen een gevaar voor de gezondheid.

Commentaar: Het wordt hardnekkig volgehouden dat dat gevaar er zou zijn, ondanks uitvoerig onderzoek dat het tegendeel uitwijst. Het enige, onschadelijke effect van mobieltjes is wat plaatselijke warmte-ontwikkeling en rondom de masten een zwak elektromagnetisch veld.

Genetisch gemodificeerde organismen (ggo) zijn schadelijk voor mensen, dieren en planten.

Commentaar: Hoe lang moet nog worden doorgegaan met onderzoek naar schadelijke effecten van in de praktijk al langere tijd beproefde levensvormen die genetisch veranderd zijn? Dertig, veertig, vijftig jaar? Mensen doen dit trouwens al duizenden jaren bij fokken en telen van dieren met gewenste eigenschappen en bij plantenveredeling, zij het niet zo gericht als nu. Zonder dat ze het weten, maar vooral: zonder schadelijke effecten eten miljoenen mensen al enkele decennia voedsel afkomstig van ggo's. Van belang hierbij is ook dat de (strenge) Amerikaanse FDA een groot aantal voor menselijke consumptie heeft toegelaten. Natuurlijk is het geboden ieder nieuw product uitgebreid op schadelijke effecten te onderzoeken, maar dat houdt eens op. Er is wel een maatschappelijk gevaar: veel onderzoek op dit gebied wordt gemonopoliseerd door grote ondernemingen (Monsanto e.a.).

Een kind is een onbeschreven blad.

Commentaar: Zeker niet. Het heeft bepaalde erfelijke eigenschappen, de ontwikkeling tijdens de zwangerschap en het verloop van de bevalling zijn van grote invloed, het kind wordt geboren op een bepaalde plaats en in een bepaald milieu, met bepaalde kansen en zo meer. Natuurlijk zijn omgevingsfactoren in het latere leven van groot belang en geven ze mede richting aan iemands levensloop, maar een onbeschreven blad kun je een kind niet noemen.

De president-directeur (pardon, CEO) van een grote onderneming of organisatie heeft recht op een heel hoog inkomen, want hij of zij heeft verantwoordelijkheid voor een groot aantal mensen.

Commentaar: O ja? En hoe zit het dan met de buschauffeur, de tram- of treinbestuurder, de piloot, de scheepskapitein?

Die goede oude tijd …

Commentaar: Wel oud, maar niet goed. We noemen voor de vuist weg even massale armoede, hoge kinder- en moedersterfte, besmettelijke ziekten, verzuiling, een verstikkende seksuele moraal, slechte behandeling van dieren en een eeuw met twee oorlogen die wat gruwelen en wreedheden betreft alles overtroffen wat de wereldgeschiedenis tot dan toe te bieden had.

Wetenschap is "ook maar een mening".

Commentaar: Degene die dit zegt heeft geen flauw benul van wat wetenschap is en hoe ze te werk gaat.

Elektrische auto's verdienen altijd de voorkeur boven auto's met benzine, diesel of LPG als brandstof.

Commentaar: Alleen wat de uitstoot van CO_2 betreft. De elektriciteit die de auto als krachtbron dient moet worden opgewekt, en dat gebeurt voor 90% in centrales die fossiele brandstof gebruiken. Ook het maken van de auto kost (meestal) energie uit fossiele brandstoffen. De actieradius van elektrische auto's is vooralsnog zeer beperkt. Een klein voordeel is weer dat ze minder lawaai produceren en soms "gevaarlijk stil" zijn.

Polsbandjes zijn goed voor je humeur en je prestaties.

Commentaar: overbodig.

In die Chinese traditionele geneeskunde (TCM) moet wel wat zitten, want ze is al duizenden jaren oud.

Commentaar: Alsof het oud-zijn een garantie is voor een rationele basis. Tal van gewoonten, gebruiken en ideeën zijn in de loop der jaren op rationele of ethische gronden in onbruik geraakt. De theorieën van TCM zijn afkomstig uit de taoïstische filosofie en omvatten onder andere vijf elementen, het meridianenstelsel van het menselijk lichaam, yin en yang en zo meer. Geen van deze theorieën is geworteld in de werkelijkheid, laat staan dat bijvoorbeeld Chinese kruidenmengsels (pas op voor giftige bestanddelen, zeker als ze vermeld worden in teksten die wij niet lezen kunnen!) aan moderne farmacologische eisen voldoen. Ook hier worden enorme bedragen verdiend aan het oplichten van (Chinezen en) westerlingen, om maar niet te spreken van de afschuwelijke jacht op en dreigende uitroeiing van zeldzame diersoorten (galberen, tijgers, neushoorns wier hoorns potentieverhogend zouden werken). Wanneer ik een been breek, een longontsteking oploop of darmkanker krijg geef ik toch echt de voorkeur aan westerse geneeskunde.

Het is niet te bewijzen dat God niet bestaat.

Commentaar: Ik ben zo vrij deze logisch-filosofische stelling niet serieus te nemen. Ik hoef van andere fabeldieren toch ook niet te bewijzen dat ze niet bestaan? Want eens zal God worden bijgezet in dat rijk gevulde album van de menselijke fantasie. Let wel: zodra de eerste centaur, griffioen of meermin zich in levenden lijve voordoet geef ik mij gewonnen. Die mooie lange hoorn van de **eenhoorn**▲ op zijn voorhoofd lijkt me trouwens knap lastig bij het grazen. Het is tenslotte een paardachtige.

Ik geloof niet in astrologie. Ik ben een Boogschutter en wij zijn erg skeptisch!
– Arthur C. Clarke

De Nobelprijs voor Malala

Thomas Spickmann

(1973; constructeur; redacteur van De Vrijdenker)

Toen bekend werd gemaakt wie dit jaar de Nobelprijs voor de Vrede zou krijgen had ik gemengde gevoelens. Niet vanwege de twee mensen aan wie de prijs wordt toegekend, maar vanwege zijn geschiedenis en de huidige politieke situatie van Pakistan en India. In dit artikel wil ik diverse gedachten daarover toelichten.

Dat de keuze op Malala Yousafzai viel die zich ervoor inzet dat meisjes overal ter wereld naar school kunnen gaan, past bij de voorspellingen van de Franse historicus Emmanuel Todd. Hij wijst erop dat in de moslimwereld steeds meer vrouwen kunnen lezen en schrijven en daarom beter in staat zijn om meer rechten voor zichzelf op te eisen, bijvoorbeeld via internet. Volgens hem zal dit op den duur de islamitische landen revolutioneren, d.w.z. moderniseren. Feit is dat tijdens de opstanden van de Arabische Lente nogal veel vrouwen aan demonstraties deelnamen of dat sommigen van hen in Saoedi-Arabië zich achter een autostuur zetten om zich daar voor hun recht om te rijden in te zetten. Dit laatste was eerder onvoorstelbaar geweest. Door de alfabetisering van meisjes daalt bovendien het geboortecijfer in de islamitische wereld. Hier moet wel opgemerkt worden dat vrouwenemancipatie door conservatieve moslimmannen tegengewerkt wordt en in de delen van Syrië en Irak die op dit moment door de IS-milities overheerst worden sowieso onmogelijk gemaakt wordt. De strijd voor meer vrouwenrechten zal dus nog lang (en niet zonder tegenslag) doorgaan.

Helaas werd de Nobelprijs voor Vrede steeds weer door westerse landen als politiek instrument voor eigen propaganda gebruikt en bovendien aan mensen toegekend die geen werkelijke of tenminste geen duurzame bijdrage voor meer vrede in de wereld leverden. Ik wil hier enkele voorbeelden noemen:

In 1993 Yasser Arafat, Shimon Peres, Yitzhak Rabin: Na decennia van geweld in Israël is het deze drie heren wel gelukt om meer autonomie voor de Palestijnen te bereiken door in bepaalde gebieden zelfbestuur toe te laten die grotendeels voor Joden niet van grote religieuze betekenis zijn zoals de Gazastrook. Daardoor is helaas geen langdurige periode van vrede begonnen. Er vonden in het vervolg zelfmoordaanslagen en steeds weer terugkerende wederzijdse beschietingen plaats. Bovendien werd ter bescherming van de Israëliërs een hoge muur om de Gazastrook gebouwd heen gebouwd die op die manier de grootste openluchtgevangenis van het Midden-Oosten geworden is. Een eerlijke opdeling van de voor beide partijen 'heilige' stad Jeruzalem is volstrekt onbespreekbaar. Feit is dat daar niet alleen twee volkeren, maar ook twee religies met elkaar botsen hetgeen echte vrede sowieso onmogelijk maakt. Betreffende Yasser Arafat moet opgemerkt worden dat hij zijn politieke loopbaan als terrorist begonnen is en pas later een pragmatische onderhandelaar werd. Daardoor was de toekenning van een vredesprijs aan hem sowieso omstreden.

In 1989 Dalai Lama: Dit was het jaar waarin in Peking de studentenopstand op het Tiananmen-plein door de Chinese regering neergeslagen werd. De uitreiking van de Nobelprijs voor Vrede aan de leider van het Tibetaanse boeddhisme was voor westerse landen een goede mogelijkheid om morele verontwaardiging over de communistische onderdrukking te tonen. Maar het hield ze op de andere kant niet tegen om op economisch gebied met China zaken te blijven doen dat in 1945 Tibet geannexeerd heeft. De Dalai Lama die na de bezetting van zijn land naar India vluchtte presenteert zich al decennialang wereldwijd als strijder voor vrede, geweldloosheid en 'oceaan der wijsheid'. Op mensen zoals Erika Terpstra, die hem dit jaar in Nederland ontvangen heeft, maakt dit grote indruk. Maar Tibet was tot aan de komst van de Chinezen een religieuze dictatuur waar de boeddhistische monniken het voor het zeggen hadden en waar het grootste deel van de bevolking onderdrukt en uitgebuit werd en onder erbarmelijke omstandigheden leefde. Onderdeel van het Tibetaanse boeddhisme is dat men in het bestaan van 16 verschillende hellen (waarvan acht koude en acht hete) gelooft. Er werd gedreigd dat degenen naar hun dood daar zouden terechtkomen die ongehoorzaam tegen de monniken waren. Niemand kan ontkennen dat er onder de communistische machthebbers mensenrechtenschendingen waren en zijn, zoals overal in China. Maar de levensomstandigheden van de bevolking in Tibet zijn na de verdrijving van de oude religieuze elite aanzienlijk verbeterd. Bijvoorbeeld is de gemiddelde levensverwachting van 35 naar 70 jaar verdubbeld.

1979: Moeder Teresa. Zij werd door de media altijd als goeddoende non gepresenteerd die in Calcutta arme doodzieke mensen verzorgde en hun een menswaardig sterven mogelijk maakte; op een gegeven moment zal zij daarom door de paus heilig verklaard worden. De werkelijkheid was helaas anders. De hygiënische omstandigheden in haar instelling waren slecht en er was onvoldoende medische zorg. Er waren wel pijnstillers beschikbaar, maar die werden aan de patiënten geweigerd die daarom vaak onder grote pijn moesten overlijden. Dit kwam vanuit de gedachte dat zij op die manier dichter bij Christus en zijn lijden aan het kruis zouden zijn. Verder is Moeder Teresa's gewelddadige behandeling van een ondergeschikte non opgevallen aan een Duitse journalist die haar een keer bezocht.

Ik betwijfel of **Malala Yousafzai** en Kailash Satayarthi, die allebei voor kinderrechten opkomen en daarom gauw de Nobelprijs voor Vrede in ontvangst zullen nemen, beseffen hoe vervelend sommige van hun voorgangers waren en welke politieke bedoelingen er soms achter zaten. Als bijzonderheid wordt benadrukt dat deze keer tegelijkertijd de eer aan een Pakistaanse moslima en een Indiase Hindoe toekomt. Dit gaat gepaard met de oproep aan beide landen die om religieuze reden vijandig tegenover elkaar staan rechten van kinderen (ook meisjes) beter te waarborgen en naar meer wederzijdse verzoening te streven. Maar dit is pas mogelijk als de religiositeit die zoiets tegenwerkt in die regio afneemt.

Een mal bewijs voor het bestaan van God

Jan Willem Nienhuys

(1942; was universitair docent wiskunde en is secretaris van Skepsis)

In 2003 presenteerde een theoretisch fysicus die beter had moeten weten een 'godsbewijs'. Eigenlijk was het geen bewijs, want hij beweerde dat het 2 tegen 1 was dat God bestaat. In iets geleerder termen, een kans van 66,7%.

Wel, voor veel mensen zijn cijfers achter de komma en procenten al hogere wiskunde, om maar te zwijgen van kansrekening en statistiek, dus als een echte wetenschapper dat zegt en dan nog wel in een heus boek (*The probability of God*, door de Brit ◀**Stephen Unwin**), dan moet het toch wel iets voorstellen. Het was niet als grap bedoeld, want kort na verschijning van zijn boek schijnt hij in een interview gezegd te hebben 95% zeker te zijn van het bestaan van God.

Kerstman

Helaas. Het was echt tenenkrommende oplichterij. Om te beginnen is 'God' niet zoiets als het getal twee of een elektron of premier Rutte: iets waarvan er in essentie maar één is. Van elektronen zijn er natuurlijk meer, maar ze zien er allemaal eender uit. Daarentegen heeft elke religie zijn eigen goden. Bij diverse mediums zijn dat de geesten van voorouders, anderen beschouwen de zon of een bepaalde berg in de buurt als god, weer andere religies hebben een grote zwik goden en religies met politieke aspiraties hebben vaak een universele baas van alles, en zelfs binnen één enkele religie hebben de theologen weer andere goden dan het gewone volk. Zo hebben roomsen nog allerlei heiligen en zelfs heiligenbeelden waar ze heen gaan om ervoor te bidden, en moslims hebben djinni enzovoorts. Bij Unwin ging het waarschijnlijk om de vage godsvoorstelling die in zijn religie gangbaar is, een soort kerstman die het hele jaar 24/7 werkt en waarvan er maar een is in het hele universum.

Besmet

Wat had Unwin gedaan? Hij begon met te zeggen dat hij helemaal niet wist of God bestond of niet. Soit. Maar hij had dit wetenschappelijk vertaald naar 'het is 1 tegen 1' dat God bestaat. Dat is al onzin, en niet alleen vanwege die rare wedverhouding. Als je over kansen praat, moet er een verzameling zijn van mogelijkheden en een of ander kansmechanisme. Gooi je met een dobbelsteen, dan kan elke kant boven komen, en wegens de symmetrie van de dobbelsteen heeft elke kant gelijke kansen bij een normale manier van werpen. Dus als je spreekt over de kans dat God bestaat, ga je zonder het te zeggen ervan uit dat je bekend bent met een groot aantal universa, waarvan sommige met een god besmet zijn en andere ongeïnfecteerd, plus een of ander kansmechanisme, een soort superdobbelsteen die 'ons' universum heeft geselecteerd.

Ik weet dat er personen zijn die beweren dat gepraat over kansen uiteindelijk gaat over subjectief geloof, maar die hebben mij nooit kunnen duidelijk maken dat instinctief geloof zich houdt aan de wetten van de kansrekening of aan wat voor rekenkunde dan ook. Integendeel, onderzoekers als Tversky en Kahneman hebben aangetoond dat wat ons plausibel lijkt, misschien in de dagelijkse praktijk van het sociale leven redelijk functioneert, maar dat er strikt genomen niks van klopt.

De speculaties van Unwin zijn daar een bevestiging van. Er is geen kosmische loterij die ons een gratis lot heeft toebedeeld met een bepaalde kans op een prijs ('o wat een pech, u heeft een besmet universum'), laat staan dat er zoiets is als een welbepaalde en experimenteel te verifiëren kans op een prijs in die loterij.

Altruïsme

Maar het wordt erger. Unwin ging uitleggen waarom verschillende 'tests' waaraan hij de ons bekende werkelijkheid onderwierp, die de '1 tegen 1'-beginaanname bijstelden. Hij keek bijvoorbeeld naar menselijke goedheid. Veel mensen proberen ogenschijnlijk belangeloos het goede te doen voor hun medemensen, bijvoorbeeld netjes betalen als je iets koopt, maar ook heldhaftiger dingen. Dat heet altruïsme. Hij vroeg zich af wat de kans is dat deze toestand (met veel goeiigheid) optreedt als er een God bestaat en ook als er geen God bestaat. Het is duidelijk dat zijn onuitgesproken kosmische loterij maar één soort God verloot, namelijk Unwins zondagsschoolgod, en niet bijvoorbeeld een sadistische kosmosbouwer en ook geen afstandelijke bestuurder die onaangedaan toekijkt hoe zijn probeersel zich ontwikkelt (de god der ietsisten en deïsten) en ook geen hindoeïstisch pantheon waar er achter iedere struik een god zit.

Voor dit type berekening moet je dan kijken naar de verhouding van die twee kansen. Alweer onzin natuurlijk, want er is maar één universum, en hoe het allemaal toe zou kunnen gaan in denkbeeldige universa, daar weten we helemaal niets van. Unwin dacht, nee wist, dat zonder God de kans op onze hoeveelheid goeiigheid veel kleiner zou zijn dan met God. Hij stelde de verhouding tussen die twee kansen op 10, uiteraard zonder dat er überhaupt sprake was van kansen, en zonder dat hij een flauw idee had van wat eigenlijk de kosmische uitwerking zou zijn van een God-infectie.

De fysicus Larry Ford van Tufts University (zoals geciteerd door wijlen Victor Stenger) die er natuurlijk ook niks van wist, beweerde dat er eigenlijk maar verrassend weinig altruïsme was, gesteld dat God bestaat. Ford kwam op 0,1 in plaats van 10. Ik denk echter dat Unwin niet bedoelde 'precies zoveel altruïsme' maar 'minstens zoveel altruïsme'. Bij vrijwel alle statistische tests gaat het namelijk niet om de uitkomst 'precies zoveel, niet meer en niet minder' – die kans is namelijk meestal minuscuul – maar om 'zoveel of meer'. Dan klopt de berekening van Ford niet, want die bedoelt waarschijnlijk: zonder God is er 50% procent kans op zoveel of meer altruïsme, en met God zitten we eigenlijk aan de onderkant van de verdeling, in 95% van de universa met God is er zoveel of meer altruïsme. Dan kom je niet op 0,1 maar op 50/95. Zelfs als Ford denkt dat je met God absoluut zeker op meer altruïsme uit zou komen dan we om ons heen zien, dan nog levert de correcte berekening slechts de factor 50/100, oftewel 0,5. Het is niet goed na te gaan wat Ford

en Stenger denken, want Stenger zegt niets over de afzonderlijke kansen, net als Unwin trouwens. Het is nattevingerwerk alom.

Ellende

Afijn, Unwin beweerde dat de verhouding op 10 uitkwam. Die ene uitkomst (van de test 'laten we eens kijken hoeveel goeiigheid er in de wereld is) veranderde de wedverhouding dat God bestaat van 1 : 1 naar 10 : 1.

Unwin ging door, en besprak het gegeven (een 'test', alsof hij niet van tevoren de uitkomst al kende) dat er veel onnodige ellende in de wereld is. Het klassieke bezwaar tegen fantasieën over een almachtige, alwetende en algoede God is dat die drie eigenschappen samen in strijd zijn met het bestaan van ellende in de wereld. Dat is al 23 eeuwen geleden bedacht door de Griekse filosoof Epicurus, die kort na Plato leefde.

Strijdigheid is een belangrijk werktuig voor het kritisch denken. Als je uit een veronderstelling iets afleidt dat niet klopt, dan is die veronderstelling niet waar. Punt. Als je theorie een uitkomst voorspelt die niet optreedt als je een proef doet, dan moet die theorie in de prullenbak, niet de uitkomst van de proef. Onder christenen is het gebruik dat men op dit punt zegt dat God onbegrijpelijk is. Theologen zeggen dat ook wel, maar minder vaak, die hebben allerlei vernuftige smoezen. Van Leibniz, overigens geen theoloog, is het vermoeden afkomstig dat God een gecompliceerd minimumprobleem heeft opgelost en dat wij leven in de beste van alle mogelijke werelden (let u weer op dat meervoud!). Daar is hij door Voltaire in *Candide* meesterlijk mee bespot.

Als Unwin dus enig gevoel voor realisme had gehad, had hij geredeneerd dat het gewoon uitgesloten is dat een universum met God zoveel nodeloze ellende oplevert. Dus kans nul. Dan was door vermenigvuldiging de verhouding gewoon 0 : 1 geworden, en was het verhaal afgelopen met de mededeling dat God – althans de God van Unwin – niet bestaat, met dank aan Epicurus.

Dat deed Unwin niet. In plaats van 0 nam hij een in zijn ogen kennelijk ontzaglijk klein getal, namelijk 0,1. Daardoor ging de wedverhouding weer van 10 : 1 over in 1 : 1. Dus het bestaan van altruïsme viel weg tegen het bestaan van onnodig veel leed en pijn.

Gebedsverhoring

Vervolgens keek Unwin naar wonderen. Hij onderscheidde buitengewone wonderen en gewone wonderen. De eerste soort gaat over overduidelijke schendingen van natuurwetten. De tweede soort betreft zaken als gebedsverhoringen die ook toeval zouden kunnen zijn.

Met de eerste soort had hij weinig op en met Hume dacht hij dat het bestaan van buitengewone wonderen dubieus is. Dat iemand zich vergist of de kluit belazert bij het vertellen of doorvertellen van een wonderverhaal is volgens Hume vrijwel altijd een

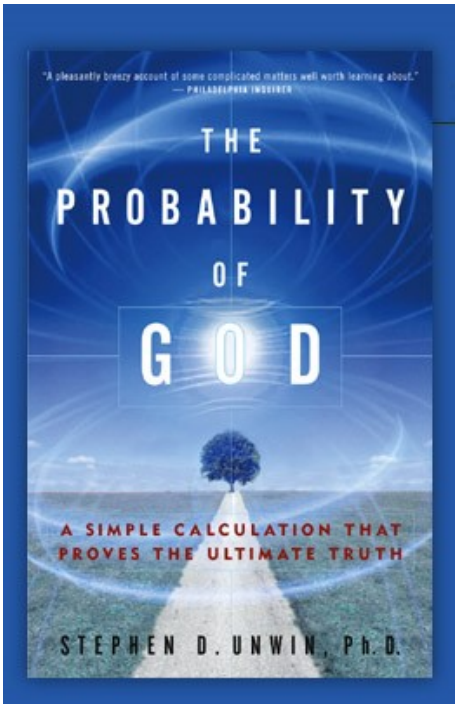

veel kleiner wonder dan een echte schending van de natuurlijk orde. Overigens volstond Unwin met de naam Hume precies een keer laten vallen.

Bij de tweede soort wonderen dacht Unwin dat in universa met God het wat waarschijnlijker is dat mensen geloven in gebedsverhoring dan in godvrije universa. Dat geeft een factor 2. Zo werd 1 : 1 weer veranderd in 2 : 1. Unwin nam niet in aanmerking dat allerlei rare meningen vele eeuwen kunnen standhouden, zelfs als ze met eenvoudige proeven te ontzenuwen zijn, en zelfs gemakkelijk uit het niets kunnen ontstaan, zoals we in onze tijd aan allerlei complottheorieën en geruchten kunnen zien.

Unwin had nog twee 'tests', namelijk het bestaan van opzettelijk slechte mensen (plechtig genoemd *moral evil*) en het optreden van mystieke religieuze ervaringen. Maar de matige resultaten daarvan vielen tegen elkaar weg. Zo kwam Unwin aan zijn 'wetenschappelijke' einduitslag. Wat betreft *moral evil* geeft hij maar twee voorbeelden namelijk '11/9' en de Holocaust, die allebei sterk religieus zijn geïnspireerd, de laatste door een volksmenner die er zich op voorstond te handelen 'im Sinne des allmächtigen Schöpfers' en te '[kämpfen'] *für das Werk des Herrn*' (extra nadruk in het origineel) en die profiteerde van eeuwen van religieus opgestookt antisemitisme. En dat zijn heus niet de twee enige gevallen van menselijke slechtigheid die door godsgeloof zijn geïnspireerd. Maar Unwin denkt toch dat de slechteriken in godvrije universa doorgaans vaker te zien zijn dan in universa met een god. Dus dat er slechte mensen bestaan, pleit wel een beetje tegen God, dacht hij.

Je kunt zijn einduitkomst natuurlijk ook omschrijven met '*moral evil* valt weg tegen gewone wonderen, en religieuze ervaringen geven dan de doorslag'.

Heksenwaan

Hij had natuurlijk nog veel meer tests kunnen bedenken, zoals de kans dat in een universum met God de openbaringen van die God zo knullig zijn dat de gelovigen elkaar in de haren vliegen – met dood en verderf als gevolg – over wat die openbaringen nu eigenlijk zeggen. Ook dat die openbaringen vele eeuwen later dienen als inspiratie voor genocide en heksenwaan en dat ze nogal laconiek zijn over slavernij, pleit tegen het bestaan van een competent opperwezen. Dat God op het idee kwam om te zorgen dat godbetert zijn eigen zoon zelfs geen letter opschreef en in tegenstelling tot Socrates zelfs geen grote schrijver als leerling had, maar dat atheïsten als Bertrand Russell tot op hoge leeftijd bleven publiceren, dat spant toch wel de kroon op het punt van onhandigheid. Misschien durfde Unwin zich niet te wagen aan een bespreking van de kans dat zich in een godloos universum massaal godgeloof met verwarde openbaringen en al voordoet.

Verbijsterd

Het treurige is dat het type redenering van Unwin heel goed bruikbaar is bij het wegen van onzekere informatie, bijvoorbeeld tests op zeldzame ziekten, of bevolkingsonderzoeken waarbij de tests met fouten behept zijn, of het wegen van 'bewijzen' in strafrechtzaken. In zulke situaties kan men

prima rekenen want het gaat over echte experimenteel controleerbare kansen. Zulke berekeningen komen zelfs wel eens bij de jaarlijkse wetenschapsquiz langs. Kletspraat zoals van Unwin geeft de statistiek een slechte naam.

Zo gauw als het gaat over 'kans op God' ben je al het spoor bijster. Er bestaat geen enkele aanwijzing voor het bestaan van een kosmische superloterij die universa al dan niet van een God voorziet. Het enige juiste antwoord op de woorden 'kans dat God bestaat' is een onbedaarlijke bulderlach. Helaas stompt men na een tijdje af en laat men het bij de verzuchting: 'Ach, alweer gewauwel over de waarschijnlijkheid van God.'

Het erge is dat het verhaal van Unwin allerwege aandacht trok. Gelovige familieleden belden mij verbijsterd op met de vraag waar dit nu weer op sloeg. Na inspectie bleek het gewoon openlijke en tamelijk doorzichtige oplichterij. Unwin had het verhaal wel met allemaal gewichtige formules opgetuigd, wat zijn critici trouwens ook deden, waardoor het allemaal heel geleerd leek. Unwin moet voor zijn beroep de risico's van kerncentrales schatten. Je vraagt je af of hij dat wel goed kan, als hij zulke onzin produceert.

Dit is een iets uitgebreidere versie van iets wat ik besprak tijdens mijn toespraak bij de Haagse Verlichtingsborrel op 13 oktober 2014 [zie ook pag. 10].

Een atheïst bezoekt... deel 2: Rafaël Evangelisch Centrum Amersfoort

Marlies de Jel
(Nijmegen, 1977; Ex-christen en gedreven religie bestuderend, met de nadruk op de psychologische en sociologische aspecten)

"Bram de Blouw - evangelist, relatie- en huwelijkscoach, plus schrijver van drie boeken over 'relaties op christelijke grondslag' - zal zondag 19 oktober 2014 (s) preken in Rafaël gemeente Amersfoort." Wat mij betreft interessant genoeg om deze evangelische kerkketen (overgewaaid uit Amerika, telt in Nederland nu 41 stuks) juist deze zondag van binnen te bekijken. Over twee dagen is het zover en ik bereid mij voor.

Rafaël...? Wat is dat nu weer voor 'n club?

Rafaël Nederland is onderdeel van de *International Church of the Foursquare Gospel*, opgericht in 1923 door de Amerikaanse evangeliste Aimee McPherson. Haar boodschap bestond uit vier pijlers: Jezus' macht om iemand te transformeren; de doop met de Heilige Geest; goddelijke genezing en de spoedige wederkomst van Christus. Het gaat om de zoveelste evangeliebeweging die uitdraagt dat Jezus bestaat, plus dat het echt is als je met hem een persoonlijke - de nadruk ligt bij deze club op het individu - relatie ervaart. In hun gemeenten klinkt de reclame dat je 'een betere versie van jezelf wordt' als je je bij hen aansluit.

Een kennis zit erbij, dat maakt mij nieuwsgierig naar een zondagsdienst. Zij vindt er zoveel dat ze niet begrijpt dat ik het verdrietig vind dat ze tijdens een dienst weg *sneakte* om nog meer geld voor God te gaan halen. "Wat is er mis mee om geld te geven?", vroeg ze mij, oprecht verbaasd om mijn zorgen.

Ik moet nu denken aan het boek 'God, Geld en Gehoorzaamheid' van Silvan Schoonhoven. Daarin worden verschillende evangelische gemeenschappen onder de loep genomen. Ook uiteraard het geld-geef-fenomeen. Niet dat zij het gaat lezen. Haar God aanbidden wil ze. En haar geestesgaven (charismata) ontwikkelen. Want daar geloven ze ook in bij Rafaël... Het is een soort *Heroes* (de televisieserie), alleen dan in het 'echt': er is sprake van bovennatuurlijke krachten die je als (gelovig!) mens kunt bezitten - hoe prachtig is dat! (Zo is mijn kennis, naast beoefenaar van haar andere geestesgaven, overtuigd dat zij boodschappen kan ontvangen uit de toekomst… Hoe zwaar moet het zijn om van een dergelijk zelfbeeld afscheid te nemen...).

De diensten schijnen te verlopen zoals vaak bij evangelistische gemeenten; zowel opwekkend, vreugdevol, soms verdrietig, schuldverhogend en -verlagend (onder andere de schrijver Darrel Ray heeft het religieuze werken met schaamte- en schuldgevoelens gedetailleerd uitgelegd in zijn boek *The God Virus: How Religion Affects Our Lives and Culture*). Anders gezegd: het is een soort emotionele achtbaan, mogelijk zwaar verslavend.

Komende zondag is Bram de Blouw dus aan de beurt om de 'zieltjes' van de Amersfoortse Rafaëlleden (zo'n 900) van 'geestelijk voedsel' te voorzien.

WERELDS NIEUWS

Aartsbisschop Canterbury twijfelt aan bestaan van God

Justin Welby, de aartsbisschop van Canterbury, het hoofd van de Anglicaanse Kerk, gaf op 12 september toe dat hij er niet zo zeker van is dat God bestaat, althans handelend optreedt in de wereld. Welby is de belangrijkste religieuze persoon in Groot-Brittannië.

Gevraagd of hij weleens twijfelt aan het bestaan van God, antwoordde de aartsbisschop: 'Ja, op verschillende manieren. Er zijn momenten waarop je je afvraagt of er wel een God is. En waar Hij is.' Tijdens een ochtendwandeling met zijn hond vroeg de bisschop zich naar eigen zeggen plotseling af waarom God niets doet aan het onrecht in de wereld. 'Uiteindelijk zei ik tegen God: wordt het geen tijd dat U iets doet - als U er bent?'

Verder gaf Welby toe dat dat 'misschien geen dingen zijn die de aartsbisschop van Canterbury hoort te zeggen'. Hij verdedigde zich door uit zijn geliefde Psalm 88 te citeren, die 'vol twijfel' zit.

'Het gaat niet om gevoelens,' zei hij nog, 'maar om het feit dat God geloof heeft. En het fantastische aan christen zijn is dat God gelooft wanneer wij dat niet doen.'

(Ontleend aan AD en websites van BBC en The Guardian; zie http://www.bbc.com/news/uk-29255318) .

Waarom denkt Bram de Blouw relatie- en huwelijkscoach te kunnen zijn?

Ten eerste is hij 34 jaar getrouwd, heeft hij drie kinderen en wat kleinkinderen. Mijn ouders waren 35 jaar getrouwd, hebben vier kinderen en jawel... ook kleinkinderen. Maakt dat hen geschikt..? Ho, maar niet getreurd, er is een opleiding bij betrokken! Deze heet '*Family Ministries*' van de '*Family Ministries school*', onderdeel van 'Jeugd met een Opdracht Heidebeek', een club die haar leden mobiliseert om God te verspreiden (...want daar heeft God nou eenmaal mensen voor nodig, Zeus stierf immers ook toen zijn laatste volgeling stierf). Wat de opleiding inhoudt? Binnen drie maanden leer je er huwelijken en gezinnen mee opbouwen en herstellen, zodat je eraan kunt bijdragen om 'Gods Koninkrijk gestalte te geven in de samenleving'. Je leert hoe je 'naar bijbelse waarden een gezond huwelijk en gezin vormt', dus dat zit wel snor.

Hoe zit dat met bijbelse huwelijks- en gezinswaarden?

Het filmpje '*Betty Bowers Explains Traditional Marriage to Everyone Else*', te zien op Youtube, legt in vier minuten bloot hoe het staat met de bijbel versus het huwelijk. Zo is er reeds *in den beginne* gedoogd incest en polygamie gaande (Adam en Eva kregen enkel zonen (Gen. 4:1), Abraham trouwde zijn zus (Gen 16:3) en had openlijk een seksrelatie met Hagar, zijn slavin (Gen. 16:3). En dan zijn er natuurlijk de dochters van Lot die hun bewusteloze vader verkrachtten (ehm?) en hem twee kinderen – gelijktijdig zijn kleinkinderen – schonken (Gen. 19:30-38). Zoals Richard Dawkins in zijn boek 'God als Misvatting' satirisch opmerkt: "Wel, als dat het braafste gezin moet voorstellen uit Sodom en Gomorra, dan ga je bijna begrijpen dat God die stad verwoestte." Voor meer bijbelse huwelijksinvullingen, vol buitgemaakte maagdelijke meisjes (Salomo spant de kroon met 700 vrouwen en 300 seksslaven) (een apologist zal aanvoeren dat het goed was voor de meisjes in die tijd, alleen heeft nooit iemand de meisjes wat gevraagd), verwijs ik u naar de website *skepticsannotatedbible.com*. Daar vindt u bijbelpassages over familiewaarden, seksualiteit en de omgang met vrouwen overzichtelijk bij elkaar.

Uurtarieven zijn niet bijbels

De Blouw & vrouw ▲werken niet met uurtarieven maar met donaties. Zij zijn, met hun bedrijf *Heartwork*, onderdeel van 'Jeugd met een Opdracht' en deze stichting bezit de ANBI-status, een formele erkenning dat zij een 'Algemeen Nut Beogende Instelling' zouden zijn. Donaties zijn dan belastingaftrekbaar.

Ook in bijbelverhalen wordt met donaties gewerkt: donatie van verkrachte vrouwen aan hun verkrachter (Deut. 22:28-29); donatie van je maagdelijke dochters voor groepsverkrachting (Gen. 19:8); donatie van je oudste dochter omdat je oorlogsdaden goed voor je uitpakten (Richteren 11:34-40); Onans' onvrijwillige zaaddonatie, slecht uitgevoerd, waarna God hem vermoordde (Gen. 38:8-10),

Tiziano – Abraham doneert zijn zoontje Isaak (bijna).

Abraham's bekende gewilligheid tot zoondonatie ▲, enzovoort. Maar zoals ik een vrouw laatst hoorde zeggen over de vele gruwelijkheden in de bijbel: "Die kant wil ik niet op denken. Ik hoef het niet te begrijpen. Als God het maar begrijpt."

De reis & de ketting

Goedemorgen, ik zit nu in de bus naar de Rafaëlgemeente. Uiteraard ben ik niet bijgelovig, dus geheel toevallig draag ik de ketting met het driekleurig viooltje, de *Pencée* (gedachte), van De Vrije Gedachte. Deze beschermt mij natuurlijk niet. Mijn infantiele deel echter, voelt zich er een tikkeltje prettig bij. Niet doorvertellen.

Geestelijk DNA

"Wij geloven dat God ons allemaal een stukje geestelijk DNA heeft gegeven", zo opent een dertiger de dienst alsof hij verkondigt dat kaas wordt

gemaakt van melk. Hij is een soort hulpvoorganger. De echte is er niet, maar heeft wel een videoboodschap voor zijn *flock* achtergelaten. Iets over een nieuwe cursus die mij in de oren klinkt als verkooptraining (hoe verkoop je je geloof aan een ander en belangrijker: aan jezelf). Er is gewerkt met twee camera's en de boodschap wordt afgespeeld op twee grote schermen aan weerszijden van het podium. Op het podium zelf staat een band, een goede band maar met weinig muzikale fantasie (onder andere de gitaarsolo's zijn braaf binnen de lijntjes (en met veel herhaling) (veel herhaling) en de drummer weet vooral de bekkens te vinden als men 'Halleluja' of 'Amen' zingt). Ook een stuk of wat zangeressen staan erbij. Er wordt dikwijls omhoog gekeken (hun God is volgens hen overal, maar toch vooral aan de bovenzijde van overal blijkbaar) en een zangeres knijpt daarbij de ogen stevig dicht. Ze wiebelt heen en weer en steekt haar handen in de lucht. Het zal het geestelijk DNA zijn.

Ja maar jij voelt natuurlijk niks…

…zo hoor ik de gelovigen denken. Een vrouw zei me, na de dienst: "Beredeneren, beredeneren, beredeneren… dat is alles wat je doet." Het was misschien goed geweest om haar te zeggen: nee… ik heb ook een gevoelsleven… net als jij... In plaats daarvan schudde ik enkel mijn hoofd, fronsend. Ik weet dat het onderdeel is van het theïstisch denken om 'vast te stellen' dat atheïsten wel een deel van zichzelf móeten afsluiten of ontkennen, omdat godsgeloof er anders 'immers aan te pas zou komen'. Daar doe je in zo'n gesprekje na jarenlange indoctrinatie niks aan.

Ik ben niet minder gaan voelen

toen ik atheïst werd. Alsof je moet geloven in een ingewikkelder levensvorm dan jij, die jouw leven betekenis zou geven, voordat je voelen kan. Die connectie is er niet. En zoals de atheïst en schrijver van sciencefictionboeken Douglas Adams (1952 - 2001) stelde: "Is het niet genoeg dat we zien dat de tuin prachtig is zonder te geloven dat er achterin ook nog elfjes zijn?"

Het goede geld, het uitdagende geven

Het is natuurlijk echt voor goede doelen! Want de kerk doet hele goede dingen! Het klinkt dan ook gewoon hartstikke goed! Geen vuiltje aan de lucht daar waar geld aan God gegeven wordt. Aan Gods gemeente dan. Voor Gods werk. De hulpvoorganger zegt: "Ik daag jullie uit om geld te geven."

Tijdens deze dienst lijkt het voor een leek nog wel mee te vallen - gewoon een actie voor arme groep zus en zo - maar er wordt veel meer gegeven. Stand-up comedian, acteur en publicist George Carlin (1937 - 2008) zei het in mijn optiek het best: "God houdt van je… God houdt van je en hij heeft geld nodig. Altijd heeft hij geld nodig. Hij is oppermachtig, perfect, alwetend en alwijs… maar op de een of andere manier… kan hij niet met geld omgaan. Religieuze organisaties nemen miljarden aan, betalen geen belasting, en hebben [toch] altijd een beetje meer nodig…"

Om geld te willen geven aan een gemeente moet je wel op diens leiders vertrouwen. Dat weet ook de hulpvoorganger: "De bijbel zegt dat het zó belangrijk is om je leiders te eren en te zegenen!" Hij vervolgt, met kalmere stem als sprak hij tegen een bang kind: "Maar soms… soms komt het voor dat je Hem niet ziet. Niet ziet en voelt. Wat dan..? Wel, soms is God niet aan de beurt, maar ben jij aan de beurt. Dan moet jij eerst een stap zetten, voordat God weer een stap kan zetten."

Mantra

Met "mantra" bedoelt men een kort gedicht of uitspraak die zweeft tussen een uiting met "magisch effect" en een gebed. Ook wel "magische woorden van kracht" genoemd, die men herhaalt, vaak ondersteund met muziek. Drie stuks - vaak en zingend herhaald - komen voorbij tijdens deze dienst: (1) Jezus ik geloof in U, Jezus ik vertrouw op U. En de reden dat ik leef, de reden dat ik zing… bent U alleen. (2) Jezus ik vertrouw U… Jezus ik vertrouw op U. (3) Jezus ik houd van U. Meer dan de sterren van de hemel. Meer dan het water van de zee. Meer dan ik zeggen kan. Halleluja Adonai, Amen.

Vooral dat "Amen" wordt begeleid met dikke drums. Op de twee grote beeldschermen komen de mantrateksten "karaokisch" voorbij en worden de "heilige woorden" ondersteund met beelden van vuurwerk en dansende sterretjes. De ruimte kent bovendien dure audio- en verlichtingsapparatuur, ook die doen hun daverende ding. Een rustige mantra krijgt rustige kleuren. De dienst als geheel is trance - en meditatie uitlokkend. Kortom: oudere ideeën dan het christensysteem zijn ingezet om mensen toe te dekken met de "deken-der-denk-niet-verder". Het enige verschil is dat ze Jezus in de teksten zetten.

One man show van Bram de Blouw

"Vanmorgen zei God tegen mij: 'Bram, ik wil dat jij gaat praten over bidden, over het gebed'. Dus nou, dan doen we dat. Al dacht ik wel even: God, wil je dat nou echt? Want er zijn mensen beter in dan ik en er is al zoveel over gesproken. Maar God was duidelijk, dus hier ben ik dan…"

Bram stelt drie brandende vragen, want gebedsverhoring, daar worstelt hij al jaren mee: (1) Waarom wordt je gebed soms beantwoord en wanneer niet? (2) Wanneer bid je nou een goed gebed en wanneer niet? (3) Hoe kan ik bidden met autoriteit? "Want zelfs de discipelen lukte het soms niet, en nou, dat zijn niet de minsten dacht ik zo…"

Er volgt wat gebabbel uit Johannes. "Petrus dacht het beter te weten en had het mis." Mogelijke boodschap aan gemeenteleden: denk nooit dat je het beter weet. "Tijdens mijn huwelijkscursus kom ik op Johannes terug." Reclametijd. Zoals een man die tegenstribbelde om te komen, toch kwam (mevrouw de Blouw had hem erheen gebeden) en daarna super dankbaar natuurlijk.

Een collectie uitgekomen wensen, waarbij het gebed als magische *tool* fungeerde, krijgen wij vervolgens over ons uitgestort. Zoals de hartenwens tienduizend euro rijker te worden voor 1 november. En op 31 oktober gebeurde het! Er stond precies tienduizend euro extra op de rekening, ze stonden er met open mond naar te kijken. Halleluja, God is goed. Maar zij staan dan ook wel heel dicht bij Hem… Vooral zijn vrouw Helma. Bram kent eigenlijk niemand die dichter bij God staat dan zij. Ze kregen van de woningbouw dan ook zomaar binnen 5 dagen een flat. En hij leeft al 13 jaar zonder vast salaris en zat nog nooit zonder geld. Wel bijna, maar dan was Hij er weer. Op Zijn moment. Plus zijn rugpijn is genezen. De knieën van zijn vrouw nog niet, dat vindt hij vreemd. Want zoals gezegd is Helma ontzettend, voortreffelijk dicht bij God.

En elke gelovige die nu luistert, Bram gelooft en problemen ervaart in zijn of haar leven, voelt waarschijnlijk schuld- en schaamtegevoelens. Hij of zij zal wel niet goed genoeg naar God luisteren. Hij of zij zal wel iets fout doen.

Nu is er nog een probleempje: hun huis in Texas is nog niet verkocht. Terwijl ze er écht voor hebben gebeden. "En we bidden altijd voor onze kinderen, maar tóch is er een gescheiden… Hoe kan dat dan?" Bram windt zich op. Zijn stem klinkt harder, zijn armen gespreid: "Oh, en waarom haar knieën niet en mijn rugpijn wel? Hoe kan dat nou toch? Waarom? WAAROM? Ben ik dan beter dan zij? Nee, ik kan je verzekeren, zij staat echt heel dicht bij God… Dus hoe kan dat nou?" De zaal is stil. Het licht gedempt. Sommigen lijken hun adem in te houden… "Je zit machteloos. Op je knietjes. Met tranen in je ogen… En je blijft vragen: hoe kan dat nou?" Het blijft muisstil als Bram pauzeert… Wat zal hij gaan zeggen? Wat is het antwoord?

Het antwoord

Eindelijk komt het hoge woord eruit… Bram ademt diep in en zegt, langzaam (…en zoals het bij mij overkomt behoorlijk gedecideerd, excuses voor deze extra zin, maar ik heb zin om het uitschrijven van zijn antwoord nog even uit te stellen): "We zullen er nooit antwoord op krijgen in dit leven."

Stilte.

"Maar we blijven bidden. In volharding. Zoals in de bijbel staat."

Gelukkig heeft Bram wel trucjes achter de hand voor de zwevende zoekers, die arme schapen - de bruiden van Christus - kwamen immers zojuist hard neer. Bram biedt vier goddelijke gebedstrucjes. (1) God is dicht bij jou

als jij dicht bij God bent. (2) God wil dat we meewerken aan Zijn plan, niet ons plan. (3) Dank Hem voor de dingen die nog niet gebeurd zijn. (4) Vraag specifiek. Wees concreet.

De laatste twee punten zijn welbekend, vooral buiten christelijke kringen. Dat is logisch: het heeft namelijk alles te maken met de hersenen. We gaan ons anders gedragen als we doen alsof we iets al kunnen of hebben. De hersenen schijnen het verschil nauwelijks te begrijpen. Het zijn dan ook vaste ingrediënten bij bijvoorbeeld visualisatie- en meditatietechnieken. Een manier om jezelf voor de gek te houden omwille van doelrealisatie.

Heeft God die trucjes nou ook al nodig? En is het dan mogelijk om God te manipuleren? Volgens Bram wel. Volgens Bram moet je - wanneer bezig met punt 4 - 'de geestelijke strijd aangaan met God'. En het mag, gezien de rest van zijn betoog, gerust over spullen en geld gaan. Ik vraag me af… hoe zou zo'n "geestelijke strijd" klinken? Of, zoals Bram net zei: hoe bid je met autoriteit?

'Ik wil dat hebben… God… Gohhod, ik wil dat echt. Echt, echt, echt. Het gaat volgens punt 2 wel om Uw plan natuurlijk, maar met punt 3 en 4 spreek ik mezelf tegen… dus vraag ik juist heel specifiek aan U wat ik echt, echt… wil. Mijn tweede huis is nu verkocht. Bedankt. En mijn vrouws knieën zijn genezen. Nogmaals bedankt. Voelt U wel hoe goed ik nu aan punt 1 voldoe, lieve God… Voelt U wel hoe dichtbij ik ben. Ik bedank U nu al tweemaal immers en U heeft er nog niet eens wat voor hoeven doen!'

De stoute leerplichtambtenaar

"Want toen alles mee zat wisten we dat we Gods wil deden." Twee minuten later: "Alles zat tegen toen Helma en ik aan die opleiding wilden beginnen, maar God wil ook zien of je tegenwerking kunt verdragen en of je dan door kunt gaan…" Probleem was Bram's werk. Zijn werkgever beloofde dat hij een halfjaar onbetaald verlof mocht nemen, maar puntje bij paaltje was hij toch 'onmisbaar'. Daarop diende hij zijn ontslag in. "Toen draaide God het om…", roept Bram triomfantelijk, "…en kreeg ik het onbetaalde verlof ineens wel!" Tweede dingetje betrof zijn kinderen. De opleiding vond plaats in Verweggistan, dus moesten zijn kids een halfjaar school missen. Bizar, kregen ze ineens met de leerplichtambtenaar te maken! En wat was het geval? Die ambtenaar was toevallig zijn buurman en - belangrijker - een felle anti-christen! Hoe of waarom vertelt Bram niet. "Hij deed er alles aan om God in de weg te staan..! Is 'm mooi niet gelukt." Het publiek lacht.

Slotsucces

Het liep allemaal goed af voor Bram en God. Het publiek applaudisseert. De hulpvoorganger doet, voordat men met een Jezusmantra de dienst afsluit, nog snel twee duiten in het zakje: "Stel, dat je nu toch naar huis gaat met 'ja maar, ja maar…'. Geloof dan… Geloof!… Geloof dat God er zal zijn. Oh, en een van onze gemeenteleden verkocht deze week binnen acht dagen zijn huis."

Verhip, nu ben ik om. Hij heeft gelijk, dat is wel een heel bijzonder feit! Want een andersdenkende, laat staan een atheïst, verkoopt zijn of haar huis natuurlijk nooit binnen acht dagen.

"Ik zegen jullie zo…", vervolgt de hulp, "…dus als je naar meer van Hem op zoek bent, kom naar voren, kom naar Jezus."

God & Syrië

Inmiddels zit ik thuis nog wat na te denken. Net voor de dienst ontmoette ik een lieve, interessante vrouw. Haar zachte ogen zie ik nog voor me. Ze gaf aan sinds haar scheiding vooral in de gemeente 'consument' te zijn, zoals dat heet. Als je wilt kun je zowat elke avond bezig zijn, er wordt zat georganiseerd. In gesprek over het geloof luisterden we echt naar elkaar, er was ruimte. Op haar uitnodiging zat ik tijdens de dienst naast haar.

En na de dienst zag ik ineens een bekende! Ik herkende hem meteen: het was de man, een vroegere vriend van een vriendin, die mij enkele jaren terug via internet ongevraagd zijn edele delen liet zien.

We praatten een beetje over koetjes, God en kalfjes tot zijn zoontje afscheid-strubbelingen kreeg: hij wilde graag zijn jonge knuistje verenigd zien met het elastiekje dat hij zojuist wegschoot. Ook pappa vond het elastiekje best belangrijk.

Maar de klapper vond ik toch de vrouw die ik daarna sprak, een dame met grote woorden en weinig oren. Toch zijn mensen die vooral naar zichzelf en hun innerlijke medestemmen luisteren (die ze verwarren met buitenstemmen), interessant, al was het maar omdat ze veelal zulke bizarre dingen roepen… Zagen ze het zelf maar... Ik merkte in ieder geval dat ik niet kon wachten om na dit "gesprek" de gemeente uit te rennen, geschokt, en haar te citeren.

Waarom vluchtelingen op een berg in Syrië niet krijgen waarvoor ze bidden? "Omdat Allah niet bestaat natuurlijk!" En ze heeft bewijs: "Ik zag op tv hoe een man over de grens vluchtte en zei: 'Ik ben uit de hel ontsnapt'. Nou, dan is toch duidelijk dat daar geen geloof heerst? Dus ik begrijp wel waarom die vluchtelingen niet geholpen worden. God kan er moeilijk bij komen omdat niet de echte God daar wordt aanbeden..!"

WERELDS NIEUWS

Minder rampen, dank zij …?

Vorig jaar werden wereldwijd bijna 100 miljoen mensen getroffen door in totaal 529 rampen. Deze richtten voor 94 miljard euro schade aan. Zowel het aantal rampen als het aantal getroffenen was de afgelopen 10 jaar nog niet zo laag.
Dat blijkt uit het op 16 oktober gepubliceerde Wereld Rampen Rapport van het Internationale Rode Kruis. Het ging in 2013 om 337 natuurrampen. Daarnaast ging het om technische rampen, zoals het instorten van bijvoorbeeld een gebouw.

(ANP nieuws)

De oeroude aspecten van stammenstrijd

Ben Warner

(Rotterdam, 1946; communicator, voormalig hoofd Communicatie Gasunie/GasTerra, interim-bekleder Bijzondere Leerstoel Strategische Communicatie UvA, nu schrijver)

Van richtingenstrijd naar godsdienstoorlog

Voor de zoveelste maal in de geschiedenis leidt geloofsideologie tot bloedige strijd met tienduizenden slachtoffers. Het getuigt van geestelijke blindheid dat gelovigen dit niet in willen zien. Doden uit naam van een god. De ISIS-beweging is het jongste voorbeeld. In eerste aanleg is er sprake van een richtingenstrijd. Een orthodoxe tak van de islamieten wil terug naar een oorspronkelijk type kalifaat. Zij zijn wars van modernismen en willen terug naar een land waar de oerregels van de islam gelden. In tweede instantie sluimert daarachter nog de aloude tweestrijd tussen Sji'ieten en Soenniten. Ik bespreek eerst de oorzaak, dan de gevolgen en vervolgens de mogelijke uiteindelijke scenario's.

Een aloude stammenstrijd als basis

Toen Mohammed stervende was (het jaar 632) –vermoedelijk vanwege hersenvliesontsteking – kwam hij er niet goed toe een opvolger te benoemen. Traditiegetrouw had dit de oudste zoon of in ieder geval één van zijn zonen kunnen zijn. Die waren er niet. Het leek erop, dat hij een voorkeur kenbaar maakte voor zijn schoonzoon Ali. Zijn favoriete vrouw Aïsha wist het in Mohammeds slotdagen zo te plooien dat haar vader Abu Kadr naar de macht greep en kalief werd. In het Arabisch staat kalief als woord voor opvolger van Mohammed. Zo ontstonden er twee partijen. De aanhangers van Ali, de sji'ieten (shiah of sjiah is volgeling) en de aanhangers van de Abu Kadr-dynastie, die we kennen als de soennieten (sunna betekent traditie). De partijstrijd duurt tot op de dag van vandaag voort. Later zou Ali alsnog opvolgen, maar hij werd vermoord en zijn zoon Hussein verloor het leven in de slag bij Kalbara tegen de soennieten. Die slag wordt nog elk jaar herdacht.

De grote prestatie van Mohammed was, dat hij als ontvanger van de openbaring van Allah via de engel Gabriël, als profeet van een nieuwe geloofsrichting, die overigens sterk steunde op de verhalen uit het Oude Testament, de Arabische stammen wist te verenigen met als laatste de aristocratie in Mekka, die niets moest hebben van het egalitarisme – ieder mens is gelijk – dat Mohammed predikte. Die onderwerping van de Mekkanen als stam is nooit helemaal goed verteerd en speelt onmiddellijk weer op als Mohammed overlijdt.

Stammen kennen we van oudsher. Kleine gemeenschappen waar het stamverband vooral ook een gevolg was van onderlinge genetische verwantschap. Men trouwde zogezegd binnen de familie. Een huwelijk met iemand van een andere stam werd beschouwd als trouwen met de vijand. Die stammen streefden naar macht over het gebied voor voedsel en water en gaandeweg ook rijkdom. Zij zagen zich ook als superieur aan andere leefgemeenschappen. Zie hier de giftige cocktail van macht, bezitsdrang en superioriteitsgevoel. Op veel plaatsen in de wereld zien we die stammenstrijd nog steeds voortwoekeren. Vooral Afrika is er vol van.

Van stammenstrijd naar richtingenstrijd en verder

In Arabische staten was dit niet anders, totdat Mohammed, zoals gezegd, voor eenheid zorgde, die onmiddellijk verloren ging door de splitsing tussen Ali-volgers en Kalief-aanhangers. Vereniging van stammen zou in de geschiedenis op een aantal plaatsen in de wereld overgaan in grotere gemeenschappen juist door huwelijksallianties. We zien dit ook in optima forma terug in Europa, waar koningshuizen veelal aan elkaar geparenteerd zijn en samenwerking werd bezegeld, ook ter wille van vrede, met trouwerijen en menging van bloedverwanten. Maar van harte gaat het nog steeds niet. In veel geloofsgroepen van welke aard en richting dan ook wordt een huwelijk met iemand van een ander geloof niet op prijs gesteld en kan dit leiden tot regelrechte uitstoting. Ook in zogenaamde moderne landen.

Inmiddels strijden de soennieten en sji'ieten al 14 eeuwen tegen elkaar, waarbij bloedvergieten voor verversing van wraakzucht zorgt en alleen dictatoriale macht middels onderdrukking voor een afgedwongen, dus kwetsbare en tijdelijke, schijneenheid kan zorgen. IS-leiders (wie zijn dit eigenlijk?) geven onomstotelijk te kennen, dat zij streven naar een kalifaat in oervorm, hetgeen onherroepelijk vereist dat zij alles onder één partijnoemer brengen (alsnog vereniging dus, zij het kwaadschiks) of de andere partij uitroeien (genocide 'op zijn religeus'). Het navrante is dat de beide kampen geen verschil van mening hebben

Mohammed (op een wit paard, gehuld in vlammen) vernietigt de afgodsbeelden bij de Ka'aba in Mekka. Perzisch miniatuur, 11e eeuw.

over de waarde en rol van Mohammed en ook niet over hun ene god Allah. Het is dus geen geloofsstrijd maar een partijgevecht, een richtingenstrijd.

Nu wil het hopeloze, dat het ingrijpen van Amerika en bondgenoten in wezen niets anders is dan een poging tot geforceerde eenmaking of decimering langs wegen van militair geweld. Aan te nemen is dat dat niet gaat werken. Koeltjes beschouwd probeert het westen niets anders te doen dan wat de sji'ieten en soennieten al eeuwen onderling proberen.

Dit lijkt mij vruchteloos. Op deze manier maakt het westen er alsnog een godsdienststrijd van: de joden, christenen, katholieken en in de ogen van de IS-ideologen

volstrekt ontaarde seculieren tegen de Mohammedanen. De complottheorieën gaan inmiddels al zover, dat wordt beweerd, dat er een Amerikaans-Joods samenzwering achter ISIS zit. Internet en *social media* zijn informatierivieren en riolen tegelijk.

Wetenschap als tegengesteld aan ideologie

Wat zien we? Stammenstrijd werd partijstrijd werd volkerenstrijd en ontaardt in godsdienststrijd. Het streven naar macht is nooit weggeweest. Het gevoel van superioriteit evenmin. Zo gaat het altijd met ideologieën. De communistische ideologie zocht het in de sociale heilstaat. Het nationaal-socialisme stond – naast een corporatieve staat – raszuivering voor ogen. Elkaar als gelijkwaardig beschouwen en respecteren wordt wel door sommige godsdiensten als ideologische kern gepredikt (Christendom en Islam), maar in de praktijk juist niet uitgevoerd. De sublieme interne geloofsparadox.

Het feit wil, dat er inmiddels een nieuwe kijk op de wereld in de vorm van voor iedereen geldend verbindend weten is ontstaan: de wetenschap. Kennis maakt feit voor feit duidelijk dat er een totale verbondenheid is tussen niet alleen alle mensen, maar alles in de natuur (en zelfs kosmos) en dat er ten fundamente sprake is van gelijkwaardigheid als het om een eigen plek gaat, waarbij overheersing nooit absoluut mag zijn. Stammen, volkeren, de mensheid als geheel, zouden zich moeten verenigen onder het stralende licht dat kennisverrijking inhoudt. Wetenschap is de anti-ideologie, omdat de kern van wetenschap wordt gevormd door het uitgangspunt, dat niets voor eeuwig vaststaat en alles onderhevig is aan onzekerheid en dus dat alle kennis in beginsel bescheidenheid veronderstelt. ISIS wil terug in de tijd en terug in de ontwikkelingsgang van kennis en wetenschap. Ondertussen worden vrouwen als ondermensen behandeld, als huis- en baarslavinnen, als onnodig te scholen medemensen, waarmee de halve mensheid als inferieur wordt aangemerkt en elke andersdenkende als helgebroed. Zij zijn letterlijk niet voor rede vatbaar. Zij ontkennen vrijheid, de individuele stem en het autonome denken.

De momentane aanpak van het probleem (terugdringen en bombarderen) lost niets op in nog geen honderd jaar of langer. Zij leren immers niets bij en wijzen aanpassing af. Zoals altijd zal verandering van buitenaf moeten komen. In dit geval is buitenaf uit eigen kring, uit eigen geloofsgenoten die ook Allah dienen, maar desondanks niet als gelijkwaardig worden beschouwd, wel als afvalligen. ISIS eigent zich Allah toe. Die diefstal zullen hun Islamitische geloofsstamgenoten niet toestaan. Het scenario is dan ISIS ten onder laten gaan aan geloofsintern verzet. Dat zal veel strijd en waarschijnlijk ook veel tijd vergen en dus ontelbare slachtoffers.

Een tweede scenario is, dat uit humanitaire overwegingen die onderlinge decimering wordt tegengegaan door de opmars van ISIS tot staan te brengen, maar daarmee gaat de beweging nog niet in oorlogsrook op. Ik schreef al eerder, dat hun 'soldaten' zich in andere landen verspreid hebben. Het is te laat om de bruggen op te halen en de poorten te sluiten. Het Paard van Troje is al talloze malen binnengehaald.

Een derde scenario is ISIS nu een halt toeroepen en overgaan tot een volstrekt isolement. In het verscheurde en tot op het bot verdeelde Midden-Oosten lijkt dit geen realistische optie. Waar trek je letterlijk de grenzen, die nu al sterk vervagen? Vestigt ISIS zich, dan zal het groeien en dan kunnen we er de klok op gelijk zetten, dat zij zich zullen keren tegen Israël, want niet alleen wordt dit land door hen gehaat, maar wie zich tegen Israël keert, kan gelijk weer rekenen op steun uit alle islamitische hoeken en gaten. In alle situaties moet rekening worden gehouden met veel slachtoffers. De vraag is dus welke slachtoffers accepteren we eerder dan anderen?

Terugkerend naar de anti-ideologie: in welke wetenschap en dus in welke kennis ligt er een oplossing besloten?

...en nog enkele impressies van 11 oktober

Op de foto's: Jan van Hooff, Anton van Hooff, Saskia Spigt, Floris van den Berg, Petra Spigt, Gerhard Elferink en Bert Gasenbeek.